

VIGILIA

2000 / 1

JOSEPH RATZINGER: Ökör és szamár a jászolnál

DOLHAI LAJOS: Megtestesülés a történelemben

HAVAS LÁSZLÓ: Keresztény időszámítás és Róma

JELENITS ISTVÁN: Időszerű gondolatok
az erkölcsi nevelésről

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ: Filozófia az iskolában

Beszélgetés Sinkovits Imrével

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Y2K	1
JOSEPH RATZINGER:	Ökör és szamár a jászolnál (<i>Szabó Zsuzsanna fordítása</i>)	2
DOLHAI LAJOS:	A megtestesülés a történelemben	7
HAVAS LÁSZLÓ:	A keresztény időszámítás és Róma	13
JELENYITS ISTVÁN:	Időszerű gondolatok az erkölcsi nevelésről	23
GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ:	Filozófia az iskolában	31

IN MEMORIAM BÉKÉS GELLÉRT

VÁRSZEGI ASZTRIK:	Békés Gellért — en Kriszto	37
BOÓR JÁNOS:	Isten veled, Gellért atya	41
BÉKÉS GELLÉRT :	Az ökumenizmus időszerű kérdései...	44
HAFENSCHER KÁROLY:	Búcsúztató beszéd	46

SZÉPÍRÁS

KALÁSZ MÁRTON:	Märkisch Buchholz; Schumann. Endenich, 1855 (<i>versek</i>)	48
LUKÁCSY SÁNDOR:	Illyés István lelki ajándékai	49
ERDÉLYI ZSUZSANNA:	Megint a népi kéziratok!	53
■	A Kenyeri Énekeskönyvből; Adam siralma; Alia (<i>Erdélyi Zsuzsanna közlése</i>)	57

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Sinkovits Imrével	64
----------------	-------------------	----

JUBILEUMI KALAUZ

A rendes és a rendkívüli szentévek	73
------------------------------------	----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	75
---	----

Az angolszász világban hónapok óta ennek a két betű közé fogott számnak bővületében élnek az emberek. A Y2K három angol szó rövidítése: Year Two Thousand. Mire a Vigiliának ez a száma megjelenik, már az Úr 2000. esztendejében járunk, ha... Ha nem omlanak össze a világ létfontosságú számítógépes rendszerei... Ha nem válnak be a világvéget jósolgató, olykor még a Bibliára is hivatkozó baljós rémhírek... Értelmetlen volna folytatni a felsorolást. Mégis, most talán jobban átérezzük, mennyire bizonytalan és kiszámíthatatlan a jövőnk, egyáltalán: a technika minden fejlettsége mellett is mennyire törekeny és kiszolgáltatott az emberi egzisztencia.

A kerek évfordulók ünnepet hoznak a magánéletben és a közéletben egyaránt. Ilyen globális ünnepségre azonban talán még a világtörténelemben nem volt sem alkalom, sem példa. Az európai időszámítást az egész világ átvette vagy legalább ismeri, a mai kommunikációs technikával pedig megoldható, hogy együtt ünnepelje a világ, amint 22 óra leforgása alatt a földkerekség minden pontján beköszönt az Újév.

Az Őszövetségben minden 50. évet Jóbel-évként, jubileumi évként ünnepeltek. A társadalmi rend, az esélyegyenlőség helyreállítására adott ez alkalmat. Az Úr törvénye szerint: Mindenki kapja vissza birtokát, mindenki térjen vissza családjához. Szabadon kellett bocsátani a rabszolgákat, el kellett engedni a rabszolgákat.

Mi lenne, ha időnként el lehetne-kellene törölni a felszaporodott adósságokat, föl lehetne-kellene oldani a keletkezett konfliktusokat, el lehetne-kellene simítani a viszályokat, egymással összebekéltetni az ellenségeket, haragosokat? Ha egyszer-egyszer mindenki újra tiszta lappal, azonos kilátásokkal kezdhethé az életét?

A Jóbel-év törvénye Isten mindenható hatalmán és jóságán alapult. Ővé a föld, ő szabadította meg Izraelt, ő a szabadság egyetlen garanciája. Jézus nem az egyszeri, hanem a végleges szabadítás örömhírével lépett fel: Hirdetem az Úr kegyelmének esztendejét. Nem a társadalmi rend helyreállítását ígéri, hanem annál többet: a lélek felszabadulását, az újrakezdés lehetőségét. S erre időt ad, akárcsak a példabeszédbeli gazda a fügefájának, hogy életre keljen és gyümölcsöt teremjen.

A nagy évfordulón túl vagyunk, a nagy jubileum éve elkezdődött. Személyes hozománya azonban csak akkor lesz, ha fordulatot hoz az életben is. Megerősít eddigi életutamban, biztat a kitartásra és a hűségre. Vagy talán megtérésre szólít, hogy elvagy visszataláljak a helyes útra. Amint Váci Mihály írja: *Tévelygésekből Rádtalálni! / Forgatagok, fordulatok / fergetegéből csak Feléd! / Utánad ezer út után! / Sietni síró síneken / haza, Hozzád, hét hídon át!*

Ökör és szamár a jászolnál

JOSEPH RATZINGER

Született 1927-ben. 1957-1977-ig dogmatika professzor különböző egyetemeken; 1977-1981-ben müncheni-freisingi érsek, 1981-től a Vatikáni Hittani Kongregáció prefektusa. Legutóbbi írását az 1997. 8. számunkban közöltük.

Karácsony ünnepén mindannyian szívünkben kívánjuk, hogy hajszolt jelenünkbe egy kis nyugalom és öröm költözzék, hogy megérintsen bennünket Istenünk jósága, és így új erőt merítsünk a továbbhaladáshoz. Amikor a karácsony nekünk szóló üzenetéről akarunk elmélkedni, talán hasznos lehet, ha vetünk egy pillantást az ünnep kialakulásának történetére.

Az egyházi év ünnepei először nem Krisztus születése, hanem a feltámadásába vetett hit köré rendeződtek. A keresztények eredendő ünnepe így nem a karácsony, hanem a húsvét. Hiszen valójában csupán a feltámadás alapozta meg és engedte egyházzá szerveződni a keresztény hitet. Ezért már Antiochiai Szent Ignác is (+117) úgy jellemzi a keresztényeket, mint akik „már nem a Szombatot tartják meg, hanem az Úr napja szerint élnek”: kereszténynek lenni a feltámadásból eredő húsvét szerinti életet jelenti, amelyre minden vasárnap emlékezünk. Elsőként Római Hippolütosz jelölte meg Jézus születése napjaként december 25-ét, 204 körül írt Dániel-kommentárjában; őt megelőzően Bo Reicke bázeli egzégéta utalt emellett az ünnepek rendjére, amely szerint Lukács evangéliuma a Keresztelő és Jézus születését egymásra vonatkoztatja. Ebből az következne, hogy evangéliumában már Lukács is december 25-ét tételjezi Jézus születésnapjának. Ezen a napon emlékeztek meg akkoriban a Makka-beus Júdás által bevezetett templomszentelési ünnepéről, s így Jézus születésének dátuma egyben azt is jelképezné, hogy általa, aki Isten világosságaként ragyogott fel a téli éjszakában, a templom valóban megszentelődött: Isten közénk érkezett a földre.

Bárhogy legyen is, karácsony ünnepe határozott formát a kereszténységen belül csak a 4. században öltött, amikor kiszorította a győzedelmes napisten római ünnepét, és Krisztus születését mint az igazi világosság győzelmét értelmezte. Bo Reicke feljegyzéseiből is egyértelműen kiderül, hogy ezáltal a pogány ünnepnek a kereszténységbe való beolvasztása mellett egy régi zsidó-keresztény hagyomány is folytatódik.

Mindenesetre karácsony emberi melegsége, amelynek következtében ez az ünnep megelőzte a feltámadás ünnepét — csak a középkorban alakult ki. A karácsonyi ünnep ezen új vonásának felerősödésében nagy szerepet játszott Assisi Szent Ferenc mély szeretete az ember Jézus, a velünk lakó Isten iránt. Ferenc első életrajzírója, Celanói Tamás így szól erről második életrajzában:

**Szent Ferenc a
karácsonyról**

¹Celanói Tamás:
*Életrajzok Szent
Ferencről,*
Balanyi György
fordítása, Agapé,
Újvidék — Szeged —
Csíksomlyó, 1993.
(Ferencs Források 2.)

„A gyermek Jézus születését minden más ünnepnél örvendezőbb lélekkel ülte meg; azt szokta mondani, hogy ez az ünnepek ünnepe, melyen a kisdeddé lett Isten emberi emlékün csüggött. Gondolatban mohó vággyal simogatta végig a maga elé képzelt gyermeki tagokat, és a Kisded iránti részvét, mely mélyen beleszántott lelkébe, arra készítette, hogy gyermek módjára édes szavakat gügyögjön. Jézus neve olyan volt szájában, mint a lépesméz.”¹

Ebből a lelkületből fakad aztán a híres grecciói karácsonyi ünnepség, amelyre a Szentföldön és a Santa Maria Maggiorében tett látogatása ösztönözhetette. Mozgatója az emberhez és Istenhez való közelség és a valóság vágya volt, az a kívánság, hogy egészen jelenvalóként élhesse át Betlehemnek, Jézus születésének örömét, s továbbadhassa ezt barátainak.

Ahogy Celanói Tamás ír első életrajzában erről a jászolos szentestéről, megindító, és döntően hozzájárult ahhoz, hogy a jászolállítás, e szép szokás elterjedhetett. Joggal mondhatjuk hát, hogy a grecciói éjszaka valósággal újra megajándékozta karácsony ünnepével a kereszténységet, úgy, hogy annak üzenete, különös melegsége és emberisége, Istenünk emberisége át tudta járni a lelkeket, és a hitnek új dimenziót adott. A feltámadás ünnepe Istennek a halált legyőző és az eljövendő világba vett reményre tanító hatalmára irányította a figyelmet. Karácsonykor azonban Isten védtelen szeretete, alázata és jósága válik láthatóvá, amely kiszolgáltatja magát nekünk ebben a világban, s amely által az életnek és a szeretetnek egy új módjára akar megtanítani minket.

**Grecco szerepe
karácsony
ünneplésében**

Talán érdemes feltenni a kérdést: Hol van tulajdonképpen Greccio, ami ilyen jelentős szerephez jutott a hit történetében? Greccio kicsi helység Umbriában, a Rieti-völgyben, nem messze Rómától, északkeletre. Tavak és hegyek kölcsönzik ennek a vidéknek azt a különleges varázsát és szépségét, amely ma is megérint minket, annál is inkább, mert a turizmus alig zavarja meg békéjét. A 638 méter magasságban lévő grecciói konvent megőrzött valamit a kezdetek egyszerűségéből, szerény maradt, mint a lábainál elterülő kis falu, az erdő ölében, mely, mint Isten Szegénykéje napjaiban, marasztal, szemlélődésre hív. Celanói Tamás azt írja erről, hogy Ferenc különösen szerette ennek a településnek a lakóit szegénységük és egyszerűségük miatt; gyakran eljött ide, hogy megpihenjen, vonzotta az a kicsi, szegényes és magányos cella, ahol zavartalanul átadhatta magát a mennyei dolgok szemlélésének. Az ember szegénységét, egyszerűségét és hallgatását — a teremtés szavát jelentette e hely Assisi Szentje számára. Így válhatott ez a hely Betlehemévé, s így írhatta be újra Betlehem nevét és titkát a lelkek térképébe.

De térjünk vissza 1223 szentestéjéhez. Greccio vidékét Assisi szegények rendelkezésére bocsátotta egy János nevű nemesúr,

²Uő. uo. 90-92.

akiről Celanói Tamás elmondja, hogy magas származása és nagy tekintélye ellenére „a vér nemességét semmibe sem véve egyedül a lélek nemességére törekedett”.² Ezért szerette őt Ferenc. Jánosról tehát megtudjuk, hogy azon az éjszakán csodálatos látomás kegyelmében részesült. A jászol szalmáján egy kisgyermeket látott mozdulatlanul feküdni, akit azonban Szent Ferenc közelsége mintegy kiragadott álmából. A szerző hozzászól: „És nem is volt egészen alaptalan ez a látomás. Mert lám, a kisdéd Jézus sokak szívében egészen feledésbe merült; most ellenben Isten kegyelméből szolgájának, Szent Ferencnek segítségével megint életre támadt, és kitörölhetetlenül mélyen belevésődött az emberek emlékezetébe”.³

³Uő. uo. 304-305.

A velünk lakó Isten

E képben jól tükröződik, mi az az újdonság, amelyet Ferenc szívét-lelkét átjáró hitével a keresztény karácsonynak ajándékozott: a gyermek Jézusban rejlő isteni kinyilatkoztatás felfedezését. Isten így lett valóban „Emmánuellé”, velünk lakó Istenné, akitől sem magasság, sem távolság el nem választhat: gyermekként olyan közel hajolt hozzánk, hogy félelem nélkül szólíthatjuk gyermeki közvetlenséggel: „te”-nek.

A gyermek Jézusban válik leginkább nyilvánvalóvá Isten szeretetének védtelensége: Isten fegyverek nélkül jön, mert nem kívülről akar meghódítani, hanem belülről akar megnyerni, átalakítani minket. Ha valami legyőzheti az emberi önfejlődést, erőszakosságot, önzést, akkor az a gyermek gyámoltalansága. Isten ezt öltötte magára, hogy így győzzön le minket s vezessen vissza bennünket önmagunkhoz.

Ne feledkezzünk meg eközben arról, hogy Jézus legfőbb méltósága „a Fiú”: Isten Fia isteni méltóságát az a szó jelöli, amely Jézust örök gyermeknek nevezi. Gyermeksége megfelel a „Fiú” istenségének. Gyermeksége így útmutatás, hogyan juthatunk el Istenhez, a megdicsőüléshez. Így kell értenünk szavait: „Ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3).

Aki karácsony titkát nem értette meg, az a keresztény lét lényeges elemét nem értette meg. Aki ezt nem fogadta el, nem juthat Isten országába — erre emlékeztette Ferenc saját korát, s minden utánuk következő kort.

A grecciói barlangban a Szent Éjszakán Ferenc utasításai szerint ott állt az ökör és a szamár is. Azt mondta ugyanis a nemes Jánosnak: „Teljes valójában fel akarom eleveníteni a betlehemi kisdéd emlékezetét, és tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélteni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyeztetett a jászolba és hogyan feküdt az ökör és a szamár előtt a szénán”.

Az ökör és szamár mint jelkép

Azóta az ökör és a szamár hozzátartozik minden jászolábrázoláshoz. De hogy kerültek oda? Hiszen az Újszövetség karácsonyi elbeszéléseiben nincs szó róluk. Ha alaposabban utánajárunk en-

nek a kérdésnek, olyan ténnyel szembesülünk, amely a karácsonyi szokásrendszer, az egyház karácsonyi és húsvéti liturgiája és a népi jámborság szempontjából egyaránt fontos.

Az ökör és a szamár ugyanis nem egyszerűen a jámbor fantázia szüleményei: az egyháznak az Ó- és Újszövetség egységébe vetett hite által váltak a karácsony kísérőivé. Izajásnál ugyanis ezt olvassuk: „Az ökör megismeri gazdáját, és a szamár urának jászlát; Izrael azonban nem ismer engem, népem nem ért meg” (Iz 1,3).

Az egyházatyák ezeket a szavakat próféciaként értelmezték, amely Isten új népére, a zsidókat és pogányokat egybeölelő egyházra utal. Isten szemében minden ember, legyen akár zsidó, akár pogány, ahogyan az ökör és a szamár, értelem és felismerés híján volt, akiknek azonban a jászolban fekvő gyermek felnyitotta a szemét, hogy felismerjék gazdájukat, urukat.

A középkori karácsony-ábrázolásokon mindig újra szemünkbe ötlük, hogy szinte mennyire emberi arcvonásokat hordoz ez a két állat, értőn és tisztelettel állnak és hajolnak meg a gyermek titka előtt. Érthető, hiszen e két állat olyan jelkép, amely az egyház titkát rejtette — titkunkat, akik az Örökkévalóhoz képest olyanok vagyunk, akár a szamár és az ökör, akiknek a Szent Éjszakán nyílik meg a szemük, hogy felismerjék jászolban fekvő Urukat.

De valóban felismerjük-e őt? Ha a jászolhoz állítjuk a szamarat és az ökröt, Izajás egész mondatának eszünkbe kell jutnia, amely bizony nemcsak Evangélium, a jövődő felismerés ígérete, hanem ítélet is a jelen vaksága felett. Az ökör és a szamár felismeri, „Izrael azonban nem ismer engem, népem nem ért meg”.

Ki ma a szamár és az ökör, ki a „népem”, az értetlen? Miről ismerszik meg az ökör és a szamár, miről az „én népem”? Egyáltalán, miért van az, hogy az értelem nélküli megérti, az értelem pedig vak?

Ennek megértéséhez vissza kell térnünk az egyházatyákkal az első karácsonyhoz. Ki nem ismerte fel? És ki igen? S miért volt ez így?

Heródes nem ismerte fel: akkor sem értett meg semmit, amikor a gyerekekről meséltek neki, hatalomvágya és az azzal járó üldözési képzetek egyre jobban elvakították (Mt 2,3). Nem ismerte fel „vele együtt egész Jeruzsálem” (uo.). Nem ismerték fel a puha ruhákba öltözött finom emberek (Mt 11,8). A tanult emberek, a Biblia-tudósok, az írásmagyarázók, akik, bár ismerték a megfelelő bibliai verset, mégsem fogtak föl semmit sem (Mt 2,6).

Velük szemben felismerték a pásztorkok, a bölcsek, Mária és József. Történhetett-e másképp? Az istállóban, ahol a gyermek Jézus fekszik, nincsenek finom emberek, az bizony az ökör és a szamár otthona.

De hogy is állunk mi? Azért vagyunk olyan messze az istállótól, mert túl finomak és okosak vagyunk hozzá? Nem bonyoló-

dunk-e mi is annyira tudós bibliamagyarázatokba, az igazi történeti helyszín keresésébe, nem váltunk-e vakká, és talán észre sem vesszük a gyermeket? Nem telepedtünk-e meg túl jól „Jeruzsálemünkben”, palotánkban, önmagunkban, nagyképűségünkben, üldözési képzeleteinkben ahhoz, hogy éjszakánként meghalljuk az angyalok szavát, odamenjünk s hódoljunk a gyermeknek?

Ezen az éjszakán kérdőn fordul felénk az ökör és a szamár arca: Népem nem ért meg engem, megérted-e *te* az Úr szavát? Mikor az ismerős figurákat a jászol köré állítjuk, arra kellene kérnünk Istent, hogy adja a szívünkbe azt az egyszerűséget, amely a gyermekben felismeri az Urat — ahogyan egykor Ferenc Grecióban. Akkor velünk is megtörténhetne, amit Lukács szavaihoz hasonlóan (Lk 2,20) Celanói Tamás ír a grecciói éjféli mise résztvevőiről, az első szenteste pásztorairól: Ki-ki örvendezve tért vissza otthonába.

Szabó Zsuzsanna fordítása

A megtestesülés a történelemben

DOLHAI LAJOS

Született 1952-ben. 1977-ben szentelték pappá. Teológiai doktorátust szerzett Budapesten. Szent-ségiani-liturgikus teológiai tanulmányokat folytatott a Római Szent Anzelm Egyetemen. Jelenleg az Egri Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. Legutóbbi írását az 1999. 10. számunkban közzöltük.

¹Schütz A.: *Isten a történelemben*, Bp., 1934, 180.

Az első karácsonykor megszületett Jézus, pólyába takarták és jászolba fektették. Ez volt az Ő első, történelmi eljövele. Hogy miért első és miért történelmi? Elsőnek mondjuk, mert hittel valljuk, hogy az idők végén újra eljön. Történelminek mondjuk, mert a megtestesülés misztériuma a történelemben a tér és az idő egy meghatározott pontján történt. Az *üdvörtörténet Jézus Krisztusban éri el csúcspontját, és találja meg végső értelmét*. Általa nyertünk „kegyelmet kegyelemre halmozva” (Jn 1,16); így vált lehetővé számunkra, hogy kiengesztelődjünk Istennel, az Atyával (2Kor 5,18). Őbenne a történelemben lép az az Isten, aki a „történelmi ember bűn-tragikumának bírja és megváltója”.¹ Azért is történelminek nevezhető ez az esemény, mert ez a Kisdéd „történelmet csinált”, olyannyira, hogy az ő születésétől számítjuk az időt, visszafelé is, előre is (Kr. e. — Kr. u.). Nemcsak övéinek, hanem az egész emberiségnek programot adott: meghirdette a szeretet és a jóság társadalmát, és mert a társadalom emberekből áll, életprogramot adott mindnyájunknak.

A nagy jubileum: a megtestesülés megünneplése

²Kezdetben a *natale* (születés) szót használták az ünnep elnevezésére.

³*Incarnationis Misterium*, SZIT, Bp., 1999.

Az üdvözítés műve

A 4. század óta minden évben megünnepeljük Jézus születését.² Szándékosan fogalmaztam így. Írhattam volna úgy is, hogy Jézus születésnapját, de nyilvánvaló, hogy ez a kifejezés nem helyes. Ha így fogalmazunk, akkor közönséges születésnappá, emléknappá fokozzuk le a karácsonyt, mert Jézus születése Betlehemben nem csupán egy régmúlthoz kötődő esemény. Hiszen az Ő színe előtt zajlik az egész emberi történelem: jelenünket és a világ jövőjét az Ő jelenléte világítja meg. Ő „az élő” (Jel 1,18), aki van, aki volt és aki eljön” (Jel 1,4). A második évezred végén is „meg akar testesülni”, jelenvalóvá akar válni mindnyájunk életében. Tanulságos és sokatmondó számunkra, hogy II. János Pál pápa *A megtestesülés misztériuma* címmel adta ki bulláját³ a 2000. év nagy jubileumáról. A keresztény világ tehát nem csupán Jézus születésének 2000. évfordulóját ünnepli, hanem „Isten Fia megtestesülésének misztériumára emelve tekintetét készül átlépni az egyház a harmadik évezred küszöbét”.

A megtestesülés misztériuma nem „fejeződött be” az első karácsonykor. Hiszen Isten minden embert üdvözíteni akar, mégpedig az emberré lett Fiú, a megváltó Jézus Krisztus által. Nem feledkezhetünk el Péter apostol szavairól: „Nincs üdvösség senki

másban, mert az emberek között az ég alatt nincs senki más, akiben üdvözülnünk lehetne” (ApCsel 4,12). Ezért a megtestesülés, ha másféle formában is, az első karácsony óta élő valóság a világban és az egyházban. Sőt egyes teológusok szerint az egész üdvtörténetnek inkarnatorikus (a megtestesülést jellemző vonások) struktúrája van.

Az üdvtörténet „testi jellege”

A kinyilatkoztatás alapján látjuk, hogy az embert teremtő és üdvözíteni akaró Isten látható módon is akar találkozni az emberrel. A történelemben Isten akaratát úgy valósítja meg, hogy üdvözítő „nagy tettei” láthatók is. Isten „testileg” foghatóan közli magát az emberrel; testben érzékelhető módon teszi magát tapasztalattá. Ezt a törvényszerűséget látjuk már az Ószövetségben is. Mindenekelőtt az Egyiptomból való kivonulás történetében. Egy történetileg megragadható eseményben (a szabadulás, a tengeren való átkelés, a szövetségkötés) tapasztalja meg Izrael Isten létét és jelenlétét a saját életében. Isten felénk fordulásának látható jele a Tóra is. Sőt Izrael egész története erről a törvényszerűségről tanúskodik. A választott nép vallási közössége: a körülmetélés, az áldozat, a pászka-ünnep, a papok és királyok felkenése stb. Isten jelenlétének és működésének jele és eszköze. Már az Ószövetség kultuszában is „megtestesült”, vagyis érzékelhetővé vált Isten üdvözítő jósága. Ennek a törvényszerűségnek a legragyogóbb példája, kiemelt határeset, amelyre minden más irányul, Isten inkarnációja Jézus Krisztusban, amikor a „láthatatlan Isten láthatóvá vált”.⁴ Közénk jött, hogy megismerjük őt. Jézus Krisztus személye magának az Istennek a személye; de az a természet, amely hozzáférhetővé tette számunkra, és földi tevékenységét biztosította, emberi természet volt. Isten Jézusban, akiben az emberi természet az istenivel egyesült, nem csupán istenségén, hanem emberségén keresztül is működött.

⁴Vö.: Karácsonyi I. prefáció.

Az emberi eszközök Isten művében

Az üdvtörténeti tapasztalat alapján állíthatjuk, hogy az Isten mindig így, emberi eszközök által tevékenykedett: először egy nemzetet választott ki a világból (Izrael), azután egy törzset (Juda), majd egy családot (Dávid), végül pedig egy személyt (Mária), hogy terve megvalósuljon. Kétségtől Jézus Krisztusban figyelhetjük meg legjobban ezt a törvényszerűséget. Benne láthatóvá, megtapasztalhatóvá vált Isten láthatatlan kegyelme. A megtestesülés misztériuma is rádöbrent bennünket arra, hogy „a test üdvösségünk sarkpontja”.⁵

⁵Tertullianus: *De carnis resurrectione*, 8.

Az egyházban továbbélő Krisztus

Az egyház ugyanúgy a megváltás eszköze, mint Krisztus embersége; általa Isten emberi módon jelenik meg, és elérhető lesz szá-

⁶*Mystici Corporis*,
1943, Bp. SZIT, 12.

⁷Cserhádi, J.: *Az
Egyház*, Bp. 1964, 35.

**Az egyház mint
titokzatos test**

⁸KEK 789.

Összentségi elmélet

munkra. Azt is mondhatjuk, hogy az egyházban és az *egyház által folytatódik a megtestesülés misztériuma*. Az egyház nemcsak Krisztus művének folytatója, hanem magának Krisztusnak a folytatása, olyan yira reális értelemben, amelyhez nem is lehet hasonlítani az alapító művét folytató emberi intézményeket. XII. Piusz pápa a *Titokzatos Testről* írt enciklikájában ezt a törvényszerűséget kifejtve mondja, hogy annak idején az Úr Jézus, Isten igéje, emberi természetünket használta fel, ma pedig egyháza által működik.⁶ Ha az egyházat a hit szemével nézzük, akkor azt kell mondanunk, hogy az egyház Krisztus teste: Jézus benne él, tanít, cselekszik, amint élt, tanított és cselekedett Galileában és Jeruzsálemben. Az egyház lényege, küldetése pontosan az, hogy folytassa Krisztust. Nyugodtan mondhatjuk, hogy *az egyház nemcsak Krisztusé, hanem a „továbbélő Krisztus”*.⁷ Azért mondhatjuk ezt, mert az egyház célja a második isteni személy emberré levésének a történelemben való kiterjesztése. Arra kell törekednie, hogy tagjaiban élő valóság legyen a megtestesülés titka, vagyis Krisztushoz, a Főhöz kapcsoljon mindenkit. A II. Vatikáni zsinat ekkléziológiája is tanítja ezt az igazságot: „Nem felszínes megfelelés alapján hasonlít az egyház a megtestesült Ige titkához. Amint ugyanis a fölvetett természet fölbontathatatlannul egyesült az Igével, és így az üdvösség elválaszthatatlan szerveként szolgál neki, ugyanilyen módon szolgál az Egyház társadalmi szervezete az őt életető Léleknek, Krisztus Lelkének — a Test növekedésére (vö.: Ef 4,16)” (LG 8).

A titokzatos testről szóló Szent Pál-i hasonlat fejezi ki legjobban ezt a kapcsolatot (1Kor 10,14-21; 12,17; Ef 1,23). A *Katolikus Egyház Katekizmusa* (1993) szerint „az egyház összehasonlítása a testtel fényt vet az egyház és a Krisztus közötti bensőséges kapcsolatra. Az egyház nemcsak körülötte van összegyűjtve, hanem benne. Testében van egyesítve”.⁸

Újabbban a teológiában Krisztus és az egyház közötti egyedülálló kapcsolatot igyekszik kifejezni, és a mai ember számára érthetővé tenni, a II. Vatikáni zsinat által is jóváhagyott megfogalmazás, amely szerint az „Egyház Krisztus szentsége” (*Ursakrament* vagy *Grundsakrament*).

A katolikus teológia összentségi elméletei az egyházzal — jegyzi meg kritikusan a protestáns teológus, Vajta Vilmos — önálló létezőként fogják fel az egyházat (*Hypostasierung von Kirche*); míg korábban a látható egyházat a továbbélő Krisztusnak tekintették, most pedig a szentség fogalma által teszik ugyanezt. Bár igaz, hogy Krisztust, mint összentséget teszik az első helyre a katolikus teológiában is, mégis úgy áll előttünk az egyház ebben a szemléletben, mint „önálló sakramentális nagyság”, jöllehet ez a megfogalmazás az inkarnáció analógiájára jogos. Véleménye szerint „ha az egyházat összentségnek tekintjük, ezáltal elhomályosítjuk Krisztushoz való vonatkozását. A hit nem az egyházhhoz van kötve, hanem az Úrhoz, az egyház alapítójához.

⁹Vajta V.: *Evangelium und Sakramente*, in: Oecumenica, Strasbourg, 1970, 37.

¹⁰Vö.: Szabó F.: *H. de Lubac az Egyházról*, Róma, 1972, 85-92.

¹¹Vö.: A krisztológiai monofizitizmus tagadja Jézus emberi természetét.

Az egyház mint a „Lélek szentsége”

¹²Kremer, J. — Kasper, W.: *Alkotó, Életadó, Megszentelő*, Bécs, 1983, 92.

¹³*Conf. Augustana*, VII.

Az ekkleziológia akkor cselekszik helyesen, ha Krisztus szentségéhez csatlakozik, és nem állítja helyébe az egyházat.”⁹

Nemcsak a protestáns, hanem a katolikus teológus is hasonló módon fogalmaz. H. de Lubac szerint ha csak azt hangoztatjuk, hogy az egyház a továbbélő Krisztus, illetve „összszentség”, akkor az „ekkleziológiai monofizitizmus” veszélye fenyeget bennünket.¹⁰ Ez pedig ugyanolyan téves lenne, mint a krisztológiai monofizitizmus.¹¹ Az egyház misztérium jellegének hangsúlyozásánál ügyelnünk kell, hogy azt csakis analógiás módon szabad értenünk, vagyis nem szabad túlságosan Krisztussal azonosítani az egyházat. Mert az egyház emberekből áll. Teljesen alá van vetve Krisztusnak, hiszen ő a Fő, mi pedig az ő tagjai vagyunk. Az egyház emberi arculatát nem szabad szem elől tévesztenünk, de nem tekinthetjük önmagában sem, mint azt a protestáns teológia teszi, amikor túlságosan is szétválasztja a látható és a láthatatlan egyházat.

W. Kasper szerint az lenne a helyes, ha az egyházat a „Lélek szentségének” neveznénk.¹² Ahogyan Krisztust nem lehet a Lélek nélkül elgondolni, úgy egyházát sem. Az egyházat a Szentlélek nem egyszerűen élteni vagy vezetni, hanem a Lélek teszi Krisztus testévé. Krisztus a Szentlélek által válik jelenvalóvá, „testesül meg” az egyházban. Ő segít, hogy hinni tudjunk Jézus Krisztusban, és a Lélek szerint éljünk. A Szentlélek által válik jelenvalóvá Krisztus a kenyér és a bor színében (epiklézis). Ő támogat bennünket, hogy egyre inkább Krisztust öltük magunkra. Sohasem feledhetjük, hogy a feltámadt és megdicsőült Krisztus az egyházban a Szentlélek által folytatja az ő megváltói művét.

Az ökumenikus párbeszéd egyik témája jelenleg is a II. Vatikáni zsinat egyháztana. A dialógusban a protestáns teológiának arra a kérdésre kell válaszolnia, hogy képes-e elfogadni az egyház misztérium jellegét: azt, hogy az egyház nemcsak az a hely, ahol az evangéliumot hirdetik és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki;¹³ a katolikus teológiának pedig meg kell válaszolnia azt a problémát, hogy nem veszélyes-e, ha az összszentségről szóló tanítás Krisztust mint „szentséget” és az egyházat mint „szentséget” egy szintre helyezi.

A megtestesülés folytatódása a szentségekben

Kevés csak azt mondanunk, hogy a szentségeket Krisztus alapította. Több és mélyebb Krisztus és a szentségek kapcsolata. Krisztus a szentségekben és a szentségek által folytatja megváltói tevékenységét. A szentségek nem csupán a kegyelem eszközei, hanem „találkozási események” is, amelyekben a megdicsőült Krisztussal találkozunk látható, szakramentális formában. E. Schillebeeckx sze-

¹⁴Schillebeeckx, E.:
*Christus Sakrament die
 Gottbegegnung*,
 1965, Mainz, 55.
¹⁵KEK, SZIT Bp., 1994,
 226.

¹⁶Nagy Szent Leó:
Sermo 74,2
**A szentségek mint
 közvetítő erő**

¹⁷*Apologia proph. David*,
 XII, 58.

¹⁸Kálvin: *Institutio* IV, 1.

rint a szentségek „a megdicsőült Krisztus személyes tettei földi láthatóságban és nyilvánosságban.”¹⁴

E meggyőződésnek szép képi kifejeződése a Szent Péter és Szent Marcellin katakombának egy 4. századból való freskórészlete, amellyel az új katekizmus szentségekről szóló része kezdődik,¹⁵ s amely a vérfolyásos asszony Jézussal való találkozását ábrázolja. Ez a sok éven át betegeskedő asszony Jézus ruhájának megérintése által meggyógyult, mert az Úrból erő ment ki (vö.: Mk 5,25-34). Az egyházban a szentségek által mi is Jézussal kerülünk kapcsolatba. Ezt az igazságot találóan fogalmazza meg Nagy Szent Leó pápa: „mindaz, ami látható volt a mi Urunkban, átment a misztériumaiba (szentségeibe)”.¹⁶

Isten üdvözítő terve alapján minden kegyelmi adomány, vagyis Istennel való találkozásunk a Jézussal való találkozáshoz van kötve, mert ő az egyedüli út az Atyához (Jn 14,6). A feltámadt és mennybe felment Krisztussal azonban közvetlenül nem találkozhatunk. Csak a szakramentalitás hidalhatja át a megdicsőült Krisztus és a földön élő emberek közti távolságot, csak a szentségek teszik lehetővé a találkozást. Az imádságban és az ige hallgatásában is Krisztussal találkozhatunk, de érzékelhető, látható formában csak a szentségek által. Ezért mondja Szent Ambrus: „Színről színre megmutatkoztál nekem Krisztusom, téged a szentségeidben feltalállak.”¹⁷

A szentségek alapításával Krisztus alkalmazkodott emberi természetünkhöz. Mivel mi, emberek testből és lélekből állunk, azért a jelek, a szimbólumok hozzátartoznak életünkhöz. Az emberek közti kommunikáció is lényegénél fogva „testi” formát ölt, látható-érzékelhető módon nyilvánul meg. Ezt látva is megérthetjük, hogy szükségünk van a szentségekre.¹⁸ Még Kálvin is ebből a meglátásból kiindulva indokolja az általa elfogadott szentségek szükségességét. Szerinte a mi „érzéki” természetünk miatt van szükség a szentségekre. Amint az írástudatlan ember számára az igazságnak és a megbízhatóságnak a záloga a pecsét, „úgy a mi szellemiekben való tudatlanságunkra és restségünkre nézve a sákramentumok Isten ígéretének zálogai, pecsétjei.”

A kegyelmi élet: Krisztus élete bennünk

Az a Jézus Krisztus, akiben a Fiú, a második isteni személy lett emberré, aki testét Máriától kapta, aki minden nap a kenyér alakjában jelenik meg közöttünk, ugyanez a Jézus egyesül tanítványai emberi természetével, a mi természetünkkel, és az így alkotott Testben él és működik. Ez is a megtestesülés folytatódása a történelemben.

Krisztus jelenléte bennünk, s következésképpen a mi beletesztelésünk Krisztusba nem csupán értelmi vagy lélektani jellegű

valóság, hanem az ontologiai rendbe tartozó, valóságos létközösség „Krisztusban”. Nagyon jól kifejezi ezt a Krisztussal való belső egységet Pál apostol keresztemelési formulája, amely szerint „Jézus Krisztusra” (Róm 6,3), „Krisztusra” (Gal 3,27), pontosabban „Krisztusba” (eisz Khriszton) keresztemelkedünk meg. A keresztség Jézus életében és sorsában részesít bennünket. A feltámadt Krisztus életében részesedünk, sőt az apostol azt hangoztatja, hogy benne élünk. „Úgy tekintsétek magatokat, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek Istennek Jézus Krisztusban” (Róm 6,11). A keresztségben Krisztust öltjük magunkra (Gal 3,27, Kol 3,10), megkeresztelkedésünk óta Krisztus él bennünk, Krisztus élete lesz a mi életünk (2Kor 13,5; Gal 2,20). Jézus maga is hangsúlyozza ezt, amint a szőlőtőről és szőlővesszőkről mondott hasonlata is mutatja (Jn 17,20-23).

Az átistenülés

A egyházatyák (főként a keletiek) a *theoszisz* (megistenülés) és a „csodálatos csere” gondolatával fejezték ki ezt a törvényszerűséget. A kegyelem által átistenülünk, az isteni természet részesei leszünk, de emberek maradunk. Iréneusz így foglalja össze ezt a misztériumot: „Mérhetetlen szeretetében azzá lett, ami mi vagyunk, hogy minket azzá tegyen, ami ő maga.”¹⁹ A Fiú magára vette a mi emberségünket, hogy mi részesedjünk az ő istenségében. A kegyelem által az ő élete folytatódik bennünk, hogy benne és általa közösségben éljünk az embert teremtő és boldogítani akaró Szentháromsággal.

Igen, nemcsak az egyház, hanem mi is mindnyájan, akik a keresztségben Krisztushoz kapcsoltuk az életünket, a Názáreti Jézus „folytatása” vagyunk. Szent Pállal együtt mi is elmondhatjuk: „Élek ugyan, de már nem én, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2,20). Ebből következik, hogy mindannyian az Úr Jézussal való egyesülésre vagyunk hivatva. Ismételten elmélkednünk kell erről a misztériumról, hogy élő valóság legyen bennünk. A ma is élő Jézus Teste szent, mert a Fő is szent, de a tagjai, vagyis mi, emberek, bűnösök vagyunk. Ezért csak Isten kegyelmi segítségével lehetünk „krisztushordozók” ebben a világban.

¹⁹ Adv. Haer., VI, Praef.

A keresztény időszámítás és Róma

HAVAS LÁSZLÓ

Budapesten született 1939-ben. Magyar-latin-görög szakot végzett az ELTE-n. 1962-től a KLTE oktatója, majd 1995-től egyetemi tanára. Fő kutatási területei: latin szövegkritika, Cicero, antik történetírás, a római köztársaságkor. A magyarországi Jacques Maritain Egyesület elnöke.

Most, amikor eljutottunk a 2-3. évezred fordulójára, ráadásul olyan pillanatban, amikor a Szentatya a kereszténység kétezere évére emlékezve úgy rendelkezett, hogy a 2000. év a jubileum éve lesz mint a Szentháromság éve, amelyre a megelőző három esztendőben a Fiú (1997), a Szentlélek (1998) és az Atya évén (1999) keresztül készülünk fel, nyilván sokakat érdekel, hogy miként alakult ki ma használatos időszámításunk: egyidejű-e a kereszténységgel, azaz az Ige megtestesülésével, vagy esetleg Krisztus kereszthalálával és a megváltással, vagy pedig csak később alakult ki egy régebbi esemény mérceként kezelésével olyan erényeket téve alapértékké, mint a Pál által hangoztatott hit, remény és szeretet, amelyekre alapozva napjainkban megvalósulhat az új evangelizálás és kialakulhat és kiteljesedhetik a párbeszéd a világgal és a vallásokkal.

Mint ismeretes, a kereszténység a Római Birodalom keretei között bontakozott ki, s ezért magától értetődő, hogy a kereszténység kezdetei a korabeli időszámítás rendszeréhez kapcsolódtak, amely alapvetően azonos volt a Római Császárság folyamán használt kronológiával.

A római kronológia a császárkorban

Császári naptárak

A principatus megteremtője, Augustus is jelentőséget tulajdonított a kronológiának, így utasítást adott a *fasti Capitolini*, vagyis a „Capitoliumi naptár” megszerkesztésére. Voltak azonban egyéb ún. *fasti minores*, azaz „Kisebb naptárak”. A császárkorban fennmaradt az a köztársaságkori időszámítási rendszer, hogy az évet továbbra is két consul nevével jelöljék, minthogy azonban egy idő után a *principatus* folyamán egy évben négy consul is volt, ezért az év első felének consulpárja szavatolta az *eponymatust*, vagyis az év consuli neveikkel való jelölését. Úgy látszik azonban, hogy már Augustus kísérletet tett az uralkodói évek alapján történő datálás meghonosítására, amennyiben megpróbálta a rá jellemző óvatossággal kizorítani a consulok szerinti időszámítást a maga *tribunicia potestas*-ára való utalással, vesd össze *Res gestae divi Augusti* (A néhai/vagy isteni/ Augustus tettei) 35. fejezete, ahol Augustusszal kapcsolatban ezt találjuk: *tribuniciae potestatis XVIII consul XII* (amikor a tribunusi jogkörrel tizenhatszor, a consuli hatalommal tizenkettyszer volt felruházva), ami Kr. e. 5-nek felel meg; s a szisztéma valójában a régi típusú consuli datálás kiegészítéseképpen jelent meg. Augustus

idejében és a Kr. u. 1. sz. császárai alatt a tribunusi év számítása a hivatalba lépés napjától kezdődött, ami Augustus esetében Kr. e. 23. július 1-jét jelentette, míg az utódok ugyanezt a *dies* (később *natalis*) *imperiitól*, vagyis a császári trónralépés napjától végezték, azaz amikor a proconsuli hatalmat elnyerték. Ha az illető ezt már társuralkodóként megkapta, akkor ez szolgált a számítás kezdetével. Ezért lehet, hogy amikor Augustus Kr. u. 14. aug. 19-én meghalt, Tiberius július 1-jétől már *trib. pot. XVI*-val, vagyis néptribunusi hatáskörrel már 16. alkalommal volt felruházva, halálakor pedig (Kr. u. 37. márc. 16.) *trib. pot. XXXVIII*-val volt ellátva, azaz 38. esetben részesült a tribunusi hatalomban. Hogy az ilyen módon egymás mellett futó két tribunusi évszámítás összeolvadását megakadályozzák, a társuralkodó a maga „újévi napjául” az uralkodói kezdő napját kapta, vagyis Tiberius esetében Kr. e. 6. júl. 1-jéről van szó. Ilyen módon a tribunusi év változó volt, s ennek megszüntetése érdekében Traianus alatt a tribunusi év kezdeteként visszaállították a plebeiusi évet, azaz a „tribunusi újév kezdete” ismét december 10. lett; ugyanakkor az első évnek a hatalom átvételétől az első december 9-ig eltelt időszak számított. Mindenesetre Nervától kezdődőleg *tribunicia potestas* alapján történő datálás gyakorlatilag egyet jelentett a császári évek szerint való keltezéssel. Később a zavargások idején, a Severus-dinasztiától kezdődően hibás datálások kezdenek feltűnni a provinciákban, mivel semmibe veszik a jelzett alapelveket. Diocletianus a tribunusi év kezdetének ismét január 1-jét tekinti, Constantinus többször megváltoztatja a terminust, de II. Constantinus újból december 10-et veszi alapul (Kr. u. 324-től, amikor Caesar lesz). — Mindezzel párhuzamosan a Római Birodalom keleti provinciáiban többnyire a hellénisztikus és a keleti tradíciót követték a datálásban, ahogy arról a különféle görög időszámítások és a bizánci kronológia tanúskodik.

A Iulianus (a caesari) naptár használata

A császárkorban mindvégig az a naptár maradt érvényben, amelyet még Caesar vezetett be, aki úgy szüntette meg a korábbi római naptár hibáit, hogy azt megszüntette, s egy újat iktatott be. Ez úgy történt, hogy a Kr. e. 46-os évbe intercalálta, vagyis beiktatta a tényleges napévtől való 90 napos elmaradást, 23 napot iktatva be szokásos módon február 24. után, és rendkívüli módon 67-et november és december hónapban; majd pedig 45. január 1-jével érvénybe léptette az alexandriai matematikus, Szószigenész támogatásával azt a naptárt, melyet róla Iulianus naptárnak neveznek. Ez az egyiptomi 365 napos évet vette alapul, és annak a valóságos napévtől való 1/4 napos eltérését február 24-ének négy évenként történő megkettőzésével egyenlítette ki (szökőnap: *a.d. bis VI Kal. Mart.*, vagyis a második február 24., amiért a szökőévet a császárkorban *annus bis(s)extus*-nak hívták. A fölösleges 10 nap úgy lett felosztva a római hó-

napok között, hogy az évszakok kezdetére és tartamára vonatkozó adatokat ez ne befolyásolja. A 31 napos hónapok: *Ianuarius*, *Martius*, *Maius*, *Quintilis* (Kr. e. 44-től *Iulius*), *Sextilis* (Kr. e. 8-tól *Augustus*), *October*, *December*. A 30 napos hónapok: *Aprilis*, *Iunius*, *September*, *November*. A *Februarius* 29 nap. Kezdetben az *intercalatiót* hibásan hajtották végre a *pontifexek*, a pogány Róma főpapi kollégiumának tagjai. Kr. u. 8-tól azonban a Iulianus naptár zavartalanul érvényesülhetett. A keleti tartományokban is fokozatosan ez jutott szerephez.

A hét mint időegység

Ez a beosztás eredetileg a naptártól függetlenül vonult végig az éven. Voltaképpen a római hét (*nundinum*) nem is hét nappól állt, hanem nyolcból, s a *nundinae* megjelölés kezdetben a *Kalendae* (minden hónap első napja a római naptárban) előtti 9. napra vonatkozott, amely főleg a parasztnak vásár- és ünnepnapja volt, amikor a *rustici*, a falusiak az *Urbs*-ba, vagyis Róma városába sereglettek (vö. *dies nundinales*), ám bíraskodási és népgyűlési nap is volt, s később a hét megjelölésére is szolgált. Szabályozása először a Kr. e. 287-es Hortensius-féle törvény révén történt. A *nundinae* napjait a *nundinalis* betűkkel látták el A-tól H-ig. Ezt a szisztémát a Kr. u. 3. században váltotta fel a hét nappól álló tulajdonképpeni hét, amelyben mint a bolygók hetében minden egyes nap első órájának vezérlő bolygója, nyugaton pedig kezdettől fogva egy-egy bolygóisten adta az elnevezését az egyes napoknak. Egyidejűleg keletről elterjedt a holdnapok szerinti datálás is, így találkozunk például efféle keltezéssel: *X Kal. lun. lun. XVIII die Iovis*, vagyis május 23., a 18. holdnap, Iuppiter napja (= csütörtök) (Kr. u. 205-ben). A hét napjai szerint való számítás fennmaradt az egyházi használatban, amelybe az ismeretlen eredetű zsidó hétből átkerült a 7. nap mint ünnep, amelyet Kr. u. 321-ben Constantinus a *dies Solisra*, vagyis a „Nap napjára” rögzített mint Krisztus feltámadásának napjára.

Az *indictio* (az adómegállapítás és kirovás) szerint történő időszámítás

Az *indictio* bevezetése Bizonytalan, hogy mint időszámítási rendszert, mikor is vezették be az adómegállapítási és -kirovási szisztémát, az ún. *indictionest*. Ez az eredetileg 14, majd 15 éves adózási időbeosztás először minden bizonnyal a római Egyiptom (*provincia Aegyptus*) tartományban fejlődött ki mint adózási ciklusok sora. Van olyan tudós, aki egy Kr. u. 303-ból való dokumentum alapján Kr. u. 297/298-at tételez fel az első *indictio* kezdeteként. Mások ettől eltérő véleményen vannak, mint például az a történész, aki a Kr. u. 312 mellett történelméről. Ezek szerint bizonytalan, hogy még Diocletianus vezette-e be az *indictio* szisztémáját, vagy már Constantinus. Ezeknek a 15 éves ciklusoknak, akárcsak a heteknek eredetileg nem volt (sor)számozása, ezért egy év *indictio*s száma csak egy másik datálás kiegészítésé-

szítéséül szolgált. Nyugaton az 5. századtól terjedt el igazából, s a középkoron át egészen az újkorig fennmaradt mint időszámítási jelzés.

Pogány és köztársasági eredetű időszámítási korszakhatárok

A császárkorban az egyik elterjedt korszakhatár, mintegy új *aera*, azaz éra, korszak kezdete, Diocletianus trónralépése volt (Kr. u. 284), amely még a keresztény időkben is fennmaradt valameddig, például Egyiptomban. Ugyancsak a császárkorban terjedt el az *ab urbe condita*, vagyis Róma-város alapításától (= Kr. e. 753) történő datálás, mivel ekkorra már általánosan elfogadták a Varro-féle városalapítás időpontját, s ezzel kiküszöbölték a valamikor még Cicero által is felemlgetett véleménykülönbségeket (Kr. e. 814, vagy 751, vagy 747, vagy 728 stb.). Így azután ez a keltezési mód, amely előbb csak az irodalomra, főként a történetírásra volt jellemző (Livius, Dionysios Halikarnasseus), hosszú időre, szinte egészen korunkig meggyökerezett. Számoltak különféle provinciális, így például egyiptomi *aerák*kal is. Ugyancsak tudunk egyes uralkodók próbálkozásairól, akik főleg saját császárságukkal kíséreltek meg új érat kezdeni, mint például Hadrianus Kr. u. 124-től Görögországban. Voltak különféle későhellenisztikus számítások is, amelyek egy-egy város vagy terület „felszabadításától”, mint korszakhatártól indultak el.¹

¹Vö.: Syria: Pompeius, így Kr. e. 66: Apameia, Arados; 64: Gadara, Arethusa, Skythopolis, Tripolis; 63: Gerasa, Philadelpheia, Démétrias; 61: Gaza stb.

Keresztény kronológiák

²Vö.: Iosephus Flavius: *Antiquitates Iudaicae* /Zsidó régiségek/, 20, 200, aki beszél Jézusról, az ún. Krisztusról; e részt egyesek keresztény betoldásnak tartották, de hitelessége ma kevésbé van megkérdőjelezve, mint a 18,63 skk.-é

³Vö.: Tacitus: *Annales*, 15,44 — Kr. u. 110 kr.; ifj. Plinius: *Epistulae* /Levelek/, 10,96 skk. Kr. u. 111 kr.

⁴Suetonius: *Vita Claudii* /Claudius élete/ 25,4 — Kr. u. 100 után.

Magától értetődő, hogy az ókori Római Birodalom keresztényei szemében a datálás szempontjából központi jelentőségű volt egyrészt Jézus Krisztus születése, ennek időbeli elhelyezése, vagyis az *incarnatio*, azaz az Ige megtestesülése, másrészt az ótestamentumi hagyomány, s a Novum Testamentum adatainak ehhez időbeli viszonyítása; nem hagyva persze figyelmen kívül az antik világ kronológiai szempontjait sem, amit a harmadik döntő momentumnak tekinthetünk. További fontos támpont lehet még az apostolok működése, és ennek időbeli elhelyezése. Végül a kereszténység további terjedése és államvallássá válása érezteti jelentőségét a történeti kronológia felfogásában és értelmezésében. Az antik világ szempontjából az mindenesetre nagyon lényeges, hogy a latin-görög nyelvű nem keresztény források nem annyira Jézus személyével foglalkoznak,² hanem inkább általában a keresztényekkel, illetve Christusszal³ vagy Chrestusszal,⁴ aki nem biztos, hogy azonos az előbbivel, mert esetleg csak egy Rómában feltűnt zsidó agitátor lehet. Az antik zsidó hagyomány sem vonta kétségbe Jézus történeti voltát, csak éppen személyéről nagyon eltérő képet rajzolt a keresztény forrásokhoz képest. A *Talmud* (zsidó törvények és magyarázatok gyűjteménye) egyes helyeit összegezve az rajzolódik ki Jézusról, hogy egy bizonyos Panther nevű férfinak volt — egyes értelmezések szerint — törvénytelen fia Jesu, azaz Jézus, aki csúfot

űzőtt a hagyományból, félrevezette és felizgatta a népet, őt tanítványt gyűjtött maga köré, és húsvét előestéjén keresztre feszítették. A *Toledot Jesu*, vagyis a Jézus élete hasonló történetek gyűjteménye, bizonyítva, hogy a középkori zsidóság körében ez a hagyomány különféle változatokban továbbélt, s hitelétől csak a 18-20. század folyamán próbálták meg helyenként nagyon is erőszakolt módon megfosztani. A legkorábbi keresztény iratok, Pálnak a Kr. u. 50-es évekből való levelei igen kevés adattal szolgálnak Jézus életéről, akit nem is ismert személyesen (2Kor 5,16), s akiről hallomásból, már egyfajta hagyomány nyomán volt tudomása (1Kor 11,23 skk, 15,3 skk, Róm 1,3 skk, Fil 2,6-11). Ami a *Novum Testamentum* evangéliumait illeti, itt Jézusnak, Dávid leszármazottjának (vö.: Mk 10,48) két családfája ismeretes: az egyik Ábrahámra megy vissza (Mt 1,1-7) ; a másik Ábrahámon keresztül Ádámra (Lk 3, 23-38). Az előbbi erőteljes stilizálást mutat és csekély a kronológiai értéke. Az utóbbi is inkább a megváltást hangsúlyozza. Mindebből arra következtethetünk, hogy kezdetben nem létezett egységes hagyomány Jézus őseiről, s a messiási szerepet genealógiai módon is megalapozni csak később próbálkoztak egyes keresztény gyülekezetekben, felhasználva ehhez a *Sep-tuaginta* szövegét, ami nyilvánvalóvá teszi a görög hagyomány jelentőségét. Az említett genealógiáknak tehát önmagukban nincs valódi történeti értéke, csupán a későbbi törekvések feltérképezésére alkalmasak és teológiai jelentőségük van, amennyiben megkísérlik áthidalni Krisztus természetének megvilágításával a nehézséget Jézus dávidi leszármazása és a Szűztől való születés eszméje között. Ezzel párhuzamosan jelentkezik a kronológiai pontosítás igénye is, mert Mt 2,1-ből viszont megtudjuk, hogy Jézus Nagy Heródes idejében született, aki legkésőbb Kr. e. 4-ben meghalt. A Mt 2,2 skk.-ban említett csillag feltűnését egyesek szerint viszont a kutatás egy része valószínűleg helytelenül próbálta meg összefüggésbe hozni a Jupiter-Szaturnusz összekapcsolódással a Halak csillagképben. Más véleménye van Teres Ákosnak,⁵ aki úgy gondolja, hogy Kr. e. 7 november 12-i égi jelenségről van szó, mert ebben az évben a Jupiter és a Szaturnusz együttállásba került a Halak és a Kos jegyei között, amely évben a Tavaszpont — ami csak 23 726 év múlva ismétlődhetik meg — ugyancsak áttért a Kos jegyéből a Halakba, s a konstellációnak ezt a fényes és tartós jelenségét látták volna a mágusok Jeruzsálem déli határában, Betlehem felé, amikor abban az irányban mentek (Vö.: Mt 2,1-12). Teres főleg J. Kepler (17. század eleji) számításai és kritikai megfontolásai nyomán halad,⁶ arra a végkövetkeztetésre jutva, hogy „az apostoli hagyomány szerint Jézus (...) minden bizonnyal Kr. e. 7-ben született”, mert „az a csillagászati jelenség..., amiről Máté beszél, éppen ebben az időben volt látható márciustól decemberig”. Kepler ugyanis kiszámolta, „hogy a Jupiter és a Szaturnusz Kr. e. 7-ben háromszor pontos konjunkcióban állt a Halak jegyében, a Tavaszpont közelében, és úgy gondolta, hogy a mágusok ebben a korforduló jelét látták” (ti. a Kos és a

Jézus születésének időpontja

⁵Biblia és asztronómia. Mágusok és a csillag Máté evangéliumában, 1998,111, (erősen átdolgozott az 1994-es első kiadáshoz képest).

⁶Vö.: uo. 40 skk.

⁷Vö.: Órigenés, In: *Genesim hom.*, 8, 9; *Augustinus CD*, 16, 32 — Teres: im., 284-5.

⁸*Theoremata de anno ortus ac mortis Domini* — Teres: im., 202-3, az utóbbi Krisztus kereszthalálát Kr. u. 33. ápr. 3-ra, péntekre teszi, feltámadását pedig április 5, vasárnap hajnalra — uo. 209-210

⁹Vö.: Iosephus Flavius: *AI*, 17,13,5; 18,1,1; 2,1; 20,5,2; *Bellum Iudaicum* (Zsidó háború), 2,17,8; 7,8,1 — e probléma áthidalására elgondolkoztató megoldást javasolt Teres, im., 41 skk.; a kérdéshez

legjénsszebben Rosen, I. K., *Jesu Geburtsdaten, der Census des Quirinius u. eine jüdische Steuererklärung aus dem Jahr 127 n. Chr.*, *Jb fAChr.*, 38, 1995, 5-15

¹⁰Vö.: Holzmeister, U. — Hölscher, G.: *Die Hohenpriesterliste bei Iosephus u. die evangelische Chronologie*, *SbH*, 1939/1940, 23-33; magyarul a kérdéshez I. az e tekintetben elég szűkszavú áttekintést: Vermes G.: *A zsidó Krisztus*, 1995; jóval

Halak korszakáról van szó, az első századok keresztényei ugyanis hajlamosak voltak úgy tekinteni Jézust, „mint a Halak korának első halát és a Kos-kornak utolsó áldozati bárányát”).⁷ Keplert számításaiban Suslyga vizsgálatai is megerősíteni látszottak.⁸ Nehézséget okoz a Lk 2,2-ben említett augusztusi *census* beillesztése is, amelyre Syria helytartója, Quirinius alatt került sor. P. Sulpicius Quirinius azonban Kr. u. 6-7-ben kísérté el C. Iuliuszt ilyen minőségben Keletre, s hajtott végre népszámlálást.⁹ Különböző egyházatyák Jézus születésének Augustus uralkodása 41. vagy 42. évét tekintették; más szövegek szerint ez Augustus 29. éve a Iudaea feletti uralomtól számítva. A liturgikus naptárból mind Krisztus születésére, mind keresztelésére több hónap és nap adódik. Az is bizonytalan a hagyományban, hogy Jézus 10 vagy 15 évig tanított-e. Az evangéliumokban kevés fogódzó van Jézus halálának idejére vonatkozólag is. Mindenesetre Pontius Pilatus hivatali tevékenysége Kr. u. 26-36-ra esik, tehát meglehetősen tág időt fog át. Kivégzése évéről és hónapjáról már az egyházatyák nézete megoszlott. Alexandriai Klemen és Tertullianus Tiberius uralkodásának 15. évére és a két Geminus consulságára gondolt, vagyis Kr. u. 29-re, de mások ettől eltérő véleményt képviselnek.¹⁰ Mindezek alapján nem csodálható, ha ma a történeti kronológiánk alapelemeként szereplő Kr. e. és Kr. u. meglehetősen önkényesen kijelölt időpontnak bizonyul, s ráadásul esetében még a 0. év hiányával is számolni kell, ami megnehezíti a számításokat.

Ami az apostolok tevékenységét illeti, itt főleg Szent Pál működésének kronológiája állapítható meg, s az Új Testamentum szöveghelyei világi adatokkal vethetők össze, anélkül azonban, hogy ebben a vonatkozásban is tisztázhatnánk egy szilárd és teljes időrendi táblázatot. A Máriáról, Jézus anyjáról hírt adó adatok részben apokrif eredetűek, részben történetileg értéktelenek. Maga a kereszténység létrejötte és terjedése persze hosszú időn keresztül nem gyakorolt közvetlen hatást a római kronológiai felfogásra, mert a római köz- és magánéletben a keresztényeknél ugyancsak továbbra is a consuli évek szerint történő datálás maradt érvényben egészen Iustinianusig, sőt amikor ezt a tisztséget Kr. u. 542-ben megszüntették, utána is ekképp kelteztek: *post consulatum Basilii*, vagyis Basilius consulsága után. Ugyancsak hosszú időn keresztül fennmaradt az *olympiasok* szerint történő keltezés (Kr. e. 776-tól számították a négyéves ciklusokat), csak azután tűnt el ez, hogy Nagy Theodosius Kr. u. 393-ban törvényben megszüntette ezeket a játékokat. Elég késői az *indictiós* időszámítás, még ha a 11. századi Georgius Cedrenus azt állítja is, hogy ezt a rendszert már Augustus uralkodásának 15. évében bevezették. Valójában Iustinianus csak Kr. u. 537-ben írta elő törvényileg a consuli év mellett az *indictio* feltüntetését, ahogy érvényben volt az uralkodó *tribunicia potestas*a alapján való keltezés is, amely Kr. u. 516-ig kísérhető nyomon. Maguk a bizánci császárok is gyakorolták az uralkodói évek szerint történő datálást, s ez a szisztéma a 8. sz.-ig

részletesebb és elgondolkodtatóbb e vonatkozásban Teres, im.: 209-210; Jézus életéhez l. újabban: Heiligenthal, R.: *Der Lebensweg Jesu von Nasareth. Eine Spurensicherung*, (1994).

¹⁰ApCsel 1,7; vö.:

Eusebios, chron.

(Chronikoi kanones, Időszámítási alapelvek/prooem. /bevezetés) =

GCS, 20,1 sk. K

¹¹Ehhez a *chiliastikus* gondolathoz l. *Epistula*

Barnabae

(Barnabás-levél) 15,4,8;

Irenaeus: *Adversus*

haereses (Eretnekségek ellen), 5,28,3;

Tertullianus: *Adversus*

Marcionem (Marcio

ellen), 3,24.

Az apokaliptikus felfogás

a pápai nyilvántartásban is szerepelt. A keresztények a magánéletben is ezeket az alapelveket követték, amit jól mutat, hogy pl. Egyiptomban továbbra is alkalmazták a keltezésben Diocletianus hatalomra jutásának évét, a 284-et mint egy új *aera* kezdetét (l. fentebb), s még Athanasius is ezzel jelzi húsvéti levelét (epistula paschalis, l. in: *Patrologia Graeca*, 26, 1360 A-B), noha egyesek az eredeti megjelölést *aera martyrum*-ra (a vértanúk korára) változtatják, ami azonban magán a tényen és annak eredetén semmit sem változtat. A szír keresztények is kitartottak a Seleukida *aera* mellett.

Ha a konkrét datálásra nem is, magára az időfelfogásra azért nagy hatással volt a keresztény értelmezés. Eusebiosig erre az volt a jellemző, hogy várták Krisztus visszatértét — s az ezzel együtt járó világvéget, noha — mint Krisztus maga kinyilvánította — nem a hívekre tartozik, hogy kutassák, mikor jön el ennek az ideje és órája,¹⁰ ami minden kronológia bizonytalanságát emeli ki. Mégis egyes egyházatyák a *parusia* (az Úr megjelenése) kapcsán rá-rákérdeznek a mikorra, feltételezve például egy ezeréves birodalmat a vég előtt, kiemelve azonban, hogy ez az évezred az Úr számára csupán egyetlen nap. Péter-evangélium 3,8). Egyesek a *Genesis* világtéremtés-mítoszának mintájára a világ időtartamát hatezer évre becsülik, amelyhez még egy óriási világszombat kapcsolódik, egy hetedik évezred.¹¹ Az apokaliptikus felfogás mégis inkább a zsidó gondolkodáson belül volt igazán jelentős, a kereszténységen belül hamarosan veszített fontosságából, s inkább gnosztikus és montanista körökre szorult vissza, még ha az apokaliptikus teológia megkülönböztető dualizmusa fontos szerepet játszik is Augustinus *De civitate Dei*-jében (Az Isten államáról). Mindenesetre a keresztény megoldási kísérletek igen eltérő időpontok javaslatához vezettek. Egy bizonyos Iudas elveszett *Chronica*-jában úgy vélte, hogy Septimius Severus (Kr. u. 193-211) uralkodásának 10. évében jön el a világ vége. Ahogy változott a *parusia*ról kialakított felfogás, ugyanúgy módosult a világkorszakokról formált elképzelések sora is. Fulgentius Fabius Planciades *mythographus* a Kr. u. 5. században készült 14 könyvből álló munkájában (*De aetatibus mundi et hominis* — *A világ és az ember életkorairól*) arról ír, hogy a Biblia s az ABC betűi alapján a világtörténelemnek 23 korszaka különíthető el, ami nyilvánvalóan pusztán játék a kronológiával.

Maguk a keresztény apologéták kizárólag teológiai problémák kapcsán folyamodnak kronológiai kérdések feltevéséhez és eldöntéséhez, például annak érdekében, hogy igazolják a bibliai hagyomány régebbi voltát a pogány tradícióval szemben, s az ótestamentumi gondolatokat megpróbálják a római történelemre vonatkoztatni.¹²

Portus püspöke, Hippolytus a világ teremtésétől Kr. u. 234-ig haladó *Chronica*-ja és Dániel könyvéhez írt kommentárja elveti az apokaliptikus várakozásokat, az *apokatasztaszisz*, egy csillag eredeti helyére való visszatérésének asztronómiailag megállapítható pe-

¹²Vö.: Tertullianus, *Adversus Iudaeos* (A zsidók ellen), 8.

riódusát, ugyanakkor fontos lépést tesz a keresztény kronológia kialakítása felé, felhasználva mind az uralkodói jegyzékeket, mind a római püspökök listáját.

Többen a keresztény kronológia megalkotójaként tartják számon Sextus Iulius Africanust, aki *Chronographiai*-jában szinkronikus táblázatokban mutatja be a szent és profán világtörténelmet a teremtéstől Kr. u. 221-ig, a felosztáshoz hatezeréves világperiódust véve alapul, illetve felhasználva mind a zsidó, mind a perzsa királylistákat, mind az *olympius*-számítást, s mindehhez egy későbbi szerkesztő a császárok uralkodásával való egyeztetést is csatolta.

Mások a keresztény kronológia megteremtőjét Eusebiosban és főként elveszett, de örmény fordításból és Hieronymus átdolgozásából alapvetően ismert *Chronica*-jában látják, s ahhoz aligha férhet kétség, hogy ehhez a tárgyhoz ő használt fel először igazán kiterjedt anyagot, és pedig módszeresen, bevonva olyan jelentős görög *chronographus*okat, mint Eratoszthenész és Kasztór. Szerinte a megváltás történetének földi letéteményese a *Krisztus incarnatio*-jával egyidejűleg létrejövő Római Császárság, s így számára az irányadó a császári év, nem pedig a püspökök jegyzéke. Felfogásáról és az egész korai keresztény idő- és történelemkonceptióra gyakorolt hatásáról is gondos áttekintést ad — néhány durva sajtóhiba ellenére — egy alapvető munka¹³ (igen gazdag, jól összeállított szakirodalommal).

A *Chronographus anni CCCLIII*, vagyis a Kr. u. 354-es esztendő évkönyvírója volt az anonim szerzője annak a 354-ből való Rómavárosi *fastinak* (naptárnak), amelyet egy *codex* őrzött meg számmunkra. Ez az összeállítás többek közt tartalmaz egy jegyzéket a *natales Caesarum*-ról, vagyis a császárok beiktatási napjáról, a bolygókról, az *effectus XII signorum*-ról, azaz a 12 csillagkép hatásáról, magában foglal egy illusztrált kalendáriumot, négy soros disztichonokkal a hónapokról, consul-portrékat és jegyzéket, hűvét-számításokat, egy összeállítást a római városi *praefectus*okról, továbbá a római püspökök halálának napjáról valamint sírjáról, hasonlóképp van egy ugyanilyen áttekintés a mártírokról is; ezt követi a római püspökök jegyzéke, majd pedig egy *chronica urbis Romae*, vagyis Róma város időrendjéről, de ez utóbbi előtt eredetileg kellett lennie egy *notitia*-nak Róma *regio*-iról, amely a körzeteket foglalta össze, valamint egy *liber generationis*-nak is, azaz egy világkrónikának. Jelentősége, hogy a püspöki névjegyzéket átszámítja a hivatalos consuli kalendáriumra.

Hieronymus, aki Eusebios kánonját dolgozta át latinul, az egész középkor folyamán példa volt, még ha ismét elterjedtek is a meglehetősen tudománytalan, alapvetően a fantáziára építő keresztény világkrónikák, amelyek újból felhasználták a hatezeréves világév koncepcióját. Az ún. *Liber Genealogus* (Kr. u. 427-452) lemond a világtörténelemhez szükséges részletes szinkronizmusok-

ról, s arra a következtetésre jut, hogy saját koráig 5984 év telt el, ám a világvége kérdését nyitva hagyja.

Orosius a Dániel-féle négy világbirodalom elképzeléséhez megy vissza, megkülönböztetve a Kelet birodalmát (Babylon), a nyugatit (Macedonia), a délit (Carthago) és az északit, mely negyedikként azonos az *imperium Romanum*-mal mint a kereszténység otthonával. Ebből számára kettő alapvető jelentőségű: a keleti és a nyugati, melyeknek tizennégy századot tulajdonít, míg az átmeneti északi és déli birodalomnak csak hetet. Ezzel párhuzamosan Orosius egy hármas és négyes világtörténeti felosztással is számol: a kereszténység síkján a teremtéstől az *incarnatióig*, majd onnan a maga koráig terjednek az egyes periódusok; a történelem síkján *orbe condito* (a világ teremtése), *urbe condita* (a város alapítása), *Augustus* és saját ideje jelentik az egyes korszakhatárokat. Orosius ezen elrendezései az egész középkor számára meghatározó jelentőséggel bírtak, sőt Magyarországon még a 17-18. század fordulóján is fel-felhasználják.

Dionysius Exiguus rendszere

A világekorszakok felfogásnak tehát Iulius Africanustól kezdve több változata van, s ezekben így vagy úgy benne foglaltatik Krisztus hús-vér emberben való *parusia*-jának mint korszakhatárnak, mint külön *aera*-nak a gondolata, ám ennek a teljesen egyértelművé tételét végül is egy Scythia minorból (Kis Szkítiából) származó római szerzetes, Dionysius Exiguus végezte el, akit I. Szent János pápa kezdeményezésére a püspökök bíztak meg az-
zal, hogy Kr. u. 525-ben Probus consulsága idején 95 évre előre állapítsa meg a húsvéti holdtölték és a húsvétvasárnapok időpontját, mivel e téren viták voltak az alexandriai Theophilus püspök és utódja, Szent Cirill rendszere, valamint az egyes nyugati egyházak által követett egyéb szisztémák között, mint amilyen például az aquitaniai Victoriustól Hilarius (Kr. u. 461-468) pápának kidolgozott 532 éves ciklus. Bár Dionysius eredetileg csak a komplikált és eltérő húsvét-számításokat akarta megjavítani egy a Victorius-féle ciklusra épülő, de alexandriai számítással kialakított új táblázattal, később azonban úgy gondolta: nem helyes ezt a keresztényüldöző Diocletianus koráig visszavezetni, hanem helyesebb az éveket *ab incarnatione Christi* (Krisztus testetöltésétől) számolni, éspedig a január 1-jei kezdettel számított Iulianus évek alapján. Így Dionysius Exiguus a történelmi kronológia módszerével határozta meg az évek sorszámát, nem matematikailag. Az ő rendszere szerint az *incarnatio* korának kezdete, vagyis az egyházi időszámítás kezdete eredetileg a. u. c. (*anno urbis conditae*, a Város alapításának... esztendejében) 753. március 25-től 754. március 24-ig terjedő idő, ami azt jelenti, hogy történelmileg a. u. c. 754 egyenlő Kr. u. 1-gyel, s így Kr. e. 1. és Kr. u. 1. között kimaradt a 0. év. Ismeretes az is, hogy ezzel ő a. u. c. 754-re téve a kezdetet, azt a valóságostól legalább 4, de esetleg 7 évvel későbbre tette. Mégis mára ez a hibás rendszer vált általánosan elfogadottá és al-

¹⁴Vö. *De temporibus*
és *De temporum*
ratione (Az
időszámításról)

Egyéb időszámítási rendszerek

kalmazottá, annak ellenére, hogy kezdetben ez a kronológiai rendszer nem volt népszerű. Előbb csak Itáliában honosodott meg (532-től), majd a 7. századtól azon kívül is (Anglia 664-676, Hispania, Gallia) elterjedt, de csak lassan honosodott meg a királyi oklevelekben és a pápai kancelláriában, amely utóbbi XIII. János pápáig (965-972) az *indictio* rendszerével dolgozott, s sohasem vették be hivatalosan. Bár a 8. században Beda Venerabilis részben megkérdőjelezte (igaz ugyanakkor alkalmazta is)¹⁴ a 9. század elején pedig a prümi szerzetes, Reginus teljesen ki akarta iktatni, mégis azt követően, hogy Nagy Károly a Frank Birodalomban egy 742-es *Consilium Germanicum*-ra való meghívójában először tette hivatalossá az *ab incarnatione Christi*-t, ez az időszámítási rendszer vált Európaszerte érvényessé a 11. században, bár Hispania nagy részén csak a 14. században fogadták el (itt a hispán éra terjedt el: ez voltaképpen egy Kr. e. 38 (716 a. u. c.) január 1-gyel induló húsvét-ciklus), a görög világban pedig a 15. századtól kezdték igazán használni. A keresztény érának a Krisztus születése előtti következetes alkalmazása egy francia jezsuita tudós nevéhez fűződik. Denis Petau, humanista néven Dionysius Petavius (1583-1652) 1628-ban adta ki erre az elvre alapozott *Tabulae chronologicae*-ját, időrendi táblázatait. Ez a szisztéma azonban csak a 18. sz.-tól honosodott meg.

A Kr. u. 7-8. században az etiópok egy a dionysiusitól eltérő incarnatiós datálási szisztémát ismertek, de ez ugyanúgy nem talált követőkre, mint az a rendszer, amelyet Malalas és a *Chronicon Paschale* (Húsvéti krónika) alkalmazott. Ez Krisztus mennybemene-telét tekintette volna egy új *aera* kezdetének. Volt egy szisztéma, amely Jézus *passio*-ját vette alapul, az *incarnatio* 33. évét tekintve támpontnak, amely rendszer főleg Franciaországban volt népszerű a 11. században. Ami a keresztény éves ciklust illeti, a modern időkig eleven a vita arról, hogy mikorra is kell tenni a kezdetét: december 25-re vagy január 1-jére vagy március 25-ére, illetve húsvét napjára. Mindegyik megoldás talált védelmezőkre és követőkre, attól függően, hogy Európa mely részéről és milyen időszakról van szó.

A keresztény időszámítás világkorszakairól szólva utaltunk már a világ teremtésére mint lehetséges kronológiai kiindulási pontra, ahogy a zsidók *aera*-felfogásában ez is az irányadó, a teremtés idejére az *anno mundi*-val (a világgévvél) utalva, amelynek szokásos rövidítése AM, s ezt nem szabad összetéveszteni az *ante meridiem* abbreviációjával (*a. m.* — d. e.). Ez a zsidó időszámítási rendszer főleg a Kr. u. 9. századtól vált népszerűvé és terjedt el szélesebb körben. Itt többek között az okoz problémát, hogy a bibliai datálás tekintetében ellentmondások vannak a zsidó és a szamaritánus héber szövegek és a *Septuaginta* görög textusa között. E hagyománnyal a korai keresztény időszámítások olyan szorosan érintkeznek, hogy ilyen módon a kronológia is egy újabb lehetőséget kínál a keresztény-zsidó párbeszédre, úgy, ahogy azt a Szentatya szintén megpróbálta elindítani a most lezáruló évezred fordulóján.

JELENITS ISTVÁN

Időszerű gondolatok az erkölcsi nevelésről

Született 1932-ben. Magyar és hittan szakos piarista tanár. Írásai — előbb Tótfalusy István néven, később saját néven — negyven éve jelennek meg a Vigiliában. Legutóbbi írását az 1998. 1. számunkban közöltük.

Erkölcsi nevelésről manapság csak akkor szólhatunk hitelesen, ha előbb szétnézünk magunk körül. Illyés Gyula több, mint harminc éve írta *Fiatalok, ti...* című költeményét:

*Fiatalok, ti tisztességre nevelők,
fiatalok, ti bátorságra lovalók,
megszégyenítők azzal, ha megromlotok,
bukásotokkal bennünket is büntetők,
hűség-konok
szívűre szorítva a vénülőt,
fiatalok,
ti lesztek az ok:*

emelt fővel halok.

Azóta még megrendítőbben rajzolódik ki elénk az ifúság „megromlásának”, „bukásának” sokféle tünete. Bandák az utcákon, a fiataikorú bűnözés, kábítószer-fogyasztás, éktelen firkák a falakon, rég elfeledettnek hitt közveszélyes jelképekkel és jelszavakkal, rombolás, közöny, a testi, lelki egészség tömeges hanyatlása. Mióta a diktatúrából kikeveredtünk, még kendőzetlenebb ennek a pusztulásnak a képe. Milyen szép Illyés állítása, hogy a fiatalok épp bukásukkal nevelnek tisztességre minket, idősebbeket. Figyelmeztetnek felelősségünkre, akaratlanul is arra készítetnek, hogy szedjük össze magunkat. Jó képet aligha vághatunk ahhoz, ami a szemünk előtt végbemegy. Vádaskodni, elkeseredni pedig mit ér?

De idézhetünk másik költeményt is. Weöres Sándorét 1968-ból, a *Kisfűk témáira* című ciklusból:

*Pityu és Pöszi
az óvodakertben mindenfélét sinálnak
ni mijen dicnók
a többi óvodások körülöttük állnak
nézi Paidagógosz néni
pfuj mekkora dizsnók
űrlapot és hegyes tollat ragad
dűhtől hullámozva ír:
Tűzdelt Zülők!*

*Máskor scináljanak jobb jerekeket.
És felelnek a zülők:
Kedves Paidagógász Néni!
Hun házasodunk hun meg elválunk
különb fele jerekekkel kísérletezünk.*

Lám, ez a másik lehetséges válasz ugyanarra a tapasztalatra. Ezek a felnőttek egymásra mutogatnak, kitérnek a felelősség elől. A pedagógus „dűhtől hullámozva” a szülőkhöz fordul, azok meg cinikusan visszadobják a labdát: „Ez van. Nincs kedvünk, időnk, erőnk ahhoz, hogy gyerekeink sorsába beleszóljunk. Van más bajunk elég, ugyan ki volna, aki előtt tetteinkért, mulasztásainkért számot kellene adnunk?”

Nem érdemes méregetnünk, melyik magatartásmód az általánosabb, s az elmúlt évtizedekben melyik tábor létszáma nőtt, melyiké csökkent. Mi valószínűleg azok közé tartozunk, akikben él a fiatalokért való felelősség tudata. Mit mondhatnánk a másik csoportba tartozóknak?

Mindenekelőtt indítékaikon, érveiken érdemes elgondolkodnunk. Mert vannak érveik, sőt érvrendszerük, divatos ideológiájuk. Ennek legfőbb tétele, hogy nem helyes a fiatalok szabadságába beleavatkozni. Idejétmúlt értékeszmékkel, megkopott eszményekkel kár volna világban való tájékozódásukat megnehezíteni. A jogi egyetem központi épületének falán több más graffiti közt egy elgondolkodtató, filozofikus felirat hirdeti: „*Aki tiltással nevel, hazugságra nevel.*” A szabadság mellett a másik sokat hangoztatott érték az őszinteség. A be nem avatkozók nem akarják képmutatásra nevelni az új nemzedéket, őszinteségre bátorítják őket akár azzal is, hogy cinkos egykedvűséggel tudomásul veszik „bukásaikat”.

**Téves nézelek az
erkölcsről**

Sokan nem gondolnak arra, hogy e mögött a gondolkodásmód mögött több, meg sem fogalmazott előfeltevés húzódik meg. Pedig ezekre érdemes odafigyelnünk, alaposabb vizsgálat fényében tévesnek bizonyulnak.

Akik így beszélnek, azt hiszik, hogy az erkölcs elsősorban korlátozás, a szabadság megnyirbálása (például az egyén szabadságáé — egy békésebb közös együttélés érdekében). Ezért az erkölcsi nevelést, amelytől visszariadnak, elsősorban dresszúrának tekintik, tilalmak, parancsok következetes érvényesítését látják benne. Pedig szabadságról csak ott lehet beszélni, ahol választhatunk, ahol értékekkel kerülünk kapcsolatba; s az erkölcsi nevelés legelső, legfontosabb feladata épp az, hogy a világban tájékozódó fiatalot rákapassa a jóra.

Aki nem érzi illetékesnek magát arra, hogy a rábízott fiatalok életébe beavatkozzék, megelégedik arról, hogy az ember lényege szerint társas lény, közösségben, *én-te* kapcsolatokban él, főként azokban fejlődik, önmagára is azokban találhat. Hogy két

lára álljunk és embermódra járjunk, azt is tanulnunk kell, a gyerekeknek arra is a felnőttek adnak példát. Szabadságunknak elemi feltétele, hogy arcunkat felemeljük, tekintetünkkel bejárjuk a látóhatárt, hogy két kezünk szabaddá váljék a munkára, játékra, kézfogásra: mindez magunktól nem jutna eszünkbe!

„Érdemes...!”

Tanári pályám azzal kezdődött, hogy gimnáziumi elfoglaltságom mellett nevelőtanár lettem egy középiskolás fiúkollégiumban. Közvetlen munkatársam, hetes rendszerben váltótársam egy kiváló idős tanárember volt. Reggelenként végigjárta a hálókat, énekelte a *„Serkenj fel, kegyes nép”* kezdetű gyönyörű népdalt, s azzal költögette a diákokat. Én nem tudok énekelni, valami mást kellett kigondolnom. Némi tétovázás után kikötöttem annál a mondatnál, hogy *„Érdemes fölkelni!”*. Ezt mondtam el nagyon sokszor, mosolyogva az álmukból s takaróik közül kikászolódo fiataloknak. Bizonyára humorral, mert ilyenkor bizony úgy érzi az ember, hogy egyáltalán nem érdemes fölkelni, inkább aludni volna jó, ki tudja, meddig. De úgy látszik, meggyőződéssel is, mert évtizedek múlva érettségi találkozón azt mondják volt diákjaim, hogy azóta is ezzel kelnek, amikor megszólal az ébresztőórájuk, ezzel igyekeznek magukhoz térni, *„érdemes fölkelni”*. Ezt örökölték tőlem egész életükre, s ez nem kevés. Akár nagyon profán reggeli imának is beillik.

Az erkölcsi nevelésnek nem az a fő nyelvi fordulata, hogy *„nem szabad”,* hanem az, hogy *„érdemes”*; és ez nem taktika, nem fogalmazás kérdése, hanem lényegbevágó dolog. Érdemes fölkelni, két lábra állni, a kezünkkel dolgozni, a szánkkaal megszólalni. Mindehhez némi erőfeszítés kell, szükséges az is, hogy a lustaságunkat félretegyük, de érdemes mindezt megtennünk, mert járni, dolgozni, beszélni jó. Minden kínjával, kockázatával együtt.

Nyilvánvaló, hogy nem egy mondókaról van itt szó, hanem szemléletről, amelyre meg kell *„tanítani”,* amelybe be kell vezetni a fiatalokat. S ez a szemlélet, hogy érdemes fölkelni, csak akkor érvényes igazán, ha este azt is kimondjuk, hogy érdemes lefeküdni. Mert pihenni is jó, s ha nem pihenünk, amikor annak eljön az ideje, akkor nem hisszük el reggel, hogy *„érdemes fölkelni”*. Egyfajta rendet érdemes megszoknunk, megtartanunk, amely lehetővé teszi, hogy erőinkkel gazdálkodjunk, ahogyan gazdálkodunk kezünkkel, lábunkkal. Ennek a rendnek jókedvű elfogadása: az erkölcsnek még nem is egészen erkölcsi alapvetése.

A nyelvhasználat
törvényei

Egyébként egy ilyesfajta rendbe még azok is igyekeznek bevezetni a gyerekeiket, akik erkölcsi, lelkiismereti terheket nem akarnak a nyakukba akasztani. Itt van például a nyelv: szabadságunk, társas kapcsolataink másik föltétele. A szülők habozás nélkül megtanítják beszélni gyermekeiket, nem félnek attól, hogy ezzel korlátozzák szabadságukat. Pedig minden nyelv korlát is, hiszen az emberiségnek csak egy tört része beszél, s a gyermek nem nyilatkozik, hogy milyen nyelven szeretne megtanulni. Anyanyel-

vünket nem választjuk, ahogy apánkat, anyánkat sem. Hiszen ahhoz, hogy megkérdezzenek, milyen nyelven szeretnénk beszélni, már kellene, hogy beszélni tudjunk.

Megtanítjuk beszélni a gyermekeket, s mivel a nyelvben szabályok érvényesülnek, megtanítjuk őket arra is, hogy ezeket tartsák meg. Ha hibáznak, akár kiejtésben, akár igeragozásban vagy a szavak használatában, kedvesen, de nagyon gondosan helyreigazítjuk őket. Elmondjuk helyesen, pontosan, amit ők rosszul mondtak, és rávesszük őket arra, hogy ismételgessék a helyes mondatot. Nem nyelvtani szabályokat tanítunk nekik, mégis a nyelvtani szabályok megtartására szoktatjuk rá őket. Vérükbe ivódik a nyelvtan, mielőtt reflektálnának rá.

A nyelv használatának nemcsak grammatikai szabályai, jelentéstani kötöttségei vannak, vannak erkölcsi szabályai és megkööttségei is. Nem kell-e ezekbe is bevezetni a gyereket, hogy rendeltetésszerűen tudja használni a nyelvet, amelyre megtanítottuk? „Kés, villa, olló nem gyerek kezébe való” — így tartja a régi bölcsesség. Ezek mind hasznos, leleményes eszközök, de ha valaki játékos kedvvel, figyelmetlenül forgatja őket, kárt tehet velük másban, magában. A nyelvvel, a beszéddel is kárt tehetünk magunkban, másban egyaránt. Mondjuk ha hirtelen indulatunkban valakinek szidjuk az anyját. Ha rászoktatjuk gyerekünket arra, hogy ne hazudjék, ne beszéljen trágárul, gorombán, nem a szabadságát korlátoztuk, inkább szabadabbá tettük. Hiszen, ha jól figyelünk, észrevehetjük, hogy aki a durvaságtól óvakodik, az nem szegényebb lesz, hanem sokkal gazdagabb — épp a megszólalás, a nyelvi kifejezés vonatkozásában is.

Rend, szabályok

Rend, fegyelem, szabályok megtartása! Mindez előbb-utóbb jelentkezik a gyermek életében ott is, ahol már nem járni tanítgatjuk, hanem az önálló közlekedésbe vezetjük be. Korlátozzuk a szabadságát, ha megtanítjuk arra, hogy az úttesten hogyan kelhet át veszedelem nélkül? Inkább talán szabadabbá tesszük arra, hogy a szabályokat megtartva eljusson oda, ahová igyekszik. Később, évek múlva, amikor a szabályokon már gondolkodni kezd, megmagyarázzuk neki, hogy a KRESZ szabályai közmegegyezésre épülnek. Megegyezhetnénk abban is, hogy balra hajts, jobbra előzz: van ország, ahol e szerint a szabály szerint közlekednek, néhány évtizede még nálunk is ez volt érvényben. Sok szempontból mindegy, hogy milyen szabályokban állapodunk meg, csak az a fontos, hogy amiben megegyeztünk, azt mindenki tartsa is meg. Persze olyan szabályt aligha fogadhatnánk el, hogy ittasan is lehet vezetni. Vagy hogy kiskorú is kap jogosítványt nagy sebességű gépjárművek vezetésére: hiszen egy gyerek figyelme szétszórtabb, mint a felnőtteké, ha meglát egy ismerőst, egy érdekes plakátot, nem néz az orra elé, és kész a baj! Itt megint oda jutunk, hogy egy „játékszabálynak” látszó rendszer mögött megjelent valami más vonatkozásrend, amely már az erkölcs világából való.

„Jöjj el, szabadság! Te szülsz nekem rendet, / jó szóval oktasd, játszani is engedd / szép, komoly fiadat”. Érdekes, hogy József Attila, amikor olyan mély személyes megrendüléssel elemzi a szabadság és a rend kapcsolatát, a játékot mintegy szembeállítja a renddel. Mintha a játék a rend, a szabadságszülte, embernek való rend területén túl helyezkednék el, mintha a játékos rendbontás nélkülözhetetlen eleme volna az emberi életnek. Pedig rendje van a játéknak is! Mennyi szabály, mennyi tilalom érvényesül benne, s mennyire megvetjük azt, aki „csal”, vagyis úgy játszik, hogy közben — suttogásban — megszegi ezeket a szabályokat, tilalmakat, elutasítja ezt a bonyolult, valóban szabadságszülte rendet! Az talán igaz, hogy a játékban másfajta rend érvényesül, mint a „komoly” életben, de nem könnyebb, nem kevésbé kötelező. Nem játszani lehet, de ha beállunk a játékba, vállalnunk kell a szabályait.

A gyerek számára ez a játékban, sportszerű versenyben megtapasztalt és önként vállalt rend nagy élmény. Sajátos tapasztalat, hogy ha erőfeszítések árán is, ennek a rendnek érdemes megfelelnünk, ez nem keresztezi, nyomasztja, hanem inkább kiteljesíti életlehetőségeinket. Ötvenhat után sokáig élt egy pesti vicc. Bezörgetnek egy házba: házkutatás. A fegyveres csoport vezetője kört rajzol a szoba közepére, oda kell beállnia a családnak, ha valaki kilép, lelövik. Feldőlják a lakást, sokmindent lefoglalnak, amit lehet, összetörnek, aztán befejeződik az egész. Mindenki észveszetten próbál tájékozódni, egymás pillantását keresik, csak a férfi, a családfő nevet. „Minek örülsz — kérdi a felesége —, hiszen mindent tönkretettek?” „Igen — hangzik a felelet —, de én kétszer is kiléptem a körből, s nem vették észre!” Van rend, embertelen, amit megszegni dicsőség, öröm. De nem minden rend ilyen. A játék rendje sem, és az igazi erkölcsé sem. Ha egy gyereket jól tanítunk meg játszani, akkor már ezzel bizalmat öntünk belé a jó rend iránt, és neveljük arra, hogy később ne legyen egykönnyen anarchistává.

Ilyesmit mondhatunk azoknak, akik a Weöres Sándor-vers szerint gondolkodnak a gyereknevelés kérdéseiről. Pityu és Pöszi talán azért „csinálnak mindenfélét” az óvodakertben, mert unják magukat. Elsősorban nem leszidni, büntetni kell őket, inkább vonzóbb játékot, éneket kell kieszelni, amibe ők is szívesen bekapcsolódnak. Lehet, hogy büntetésre is szükség van, de nem csak és nem elsősorban arra van szükség.

Egy nagyon derék barátom mesélte el egy meghatározó, gyerekkori emlékét. Szülei iparosemberek voltak, nem nagyon szegények, de nem is igazán jómódúak. Hat-nyolc éves volt, mikor unokatestvére kapott egy gyönyörű Märklin-vasutat, terepasztalt. „Ilyen kell nekem is!” — állt a szülei elé. Apjától rögtön kapott két kemény pofont: „Először és utoljára hangzott el a házamban az, hogy nekem kell!” Aztán magához ölelte, megcsókolta az apja, és azt mondta neki: „Neked nem lesz Märklin-vasutad. De ha-

jól elvégzed az elemi iskolát, beiratlak a papokhoz. Nyelveket tanulhatsz és zenét.” Elállt a gyerek szeme-szája: nagyon jó nyelv-érzéke volt, és nagyon vágyódott arra, hogy valami hangszeren játszhasson.

Nem a pofonokat akarom népszerűsíteni. Ebben a században eléggé sok embertelen pofon csattant el, nem csoda, hogy minden testi fenyítéstől idegenkedünk. Büntetésre, kemény fellépésre szükség lehet a nevelésben, hogy egy-egy zökkenőn átsegítsen, ez lehet végső eszköz, de nem lehet az utolsó eszköz.

Kantra szoktak hivatkozni, aki az erkölcsi cselekvést nagyon erőteljesen szabad, „bensőből vezérelt” állásfoglalásnak mondta, s bizonyára helyesen. Arra, hogy objektíve jót tegyen valaki, lehet pofonnal, jó példával rávenni, ám épp a szabadságra nemigen, de szabadon az fogja — a kevésbé jóval vagy épp a rosszal szemben is — választani a jót, aki azt már megismerte. A pillanat vonzásából ki kell emelni az embert, a fiatalembert, s ha megtapasztalta, hogy *érdemes* — erőfeszítések árán is — értékeket keresnie, megvalósítania, akkor szabadon is örömmel választja majd, amit jónak tapasztalt. Magunktól nem találunk rá a jóra, nem válunk jó emberré, ehhez egy emberélet kevés. Különösen, ha arra is gondolunk, hogy a rossz: rossz. Rombol és rabságba ejt, ahogyan a kés, villa, olló sebez, ha ügyetlenül bánunk vele. A jóság, az erkölcsi rend az emberiség közös kulturális kincse, amelynek ismeretébe, szeretetébe éppúgy be kell vezetnünk a fiatalokat, ahogyan beszélni, közlekedni, játszani megtaníttuk őket.

Tanulságok

Mindezek után hátravan még egy kérdés: mit érdemes nekünk magunknak fontolóra vennünk, ha mi is „emelt fővel” szeretnénk meghalni, s az ifjúság sorsáért érzett felelősséggel jól akarunk sáfárkodni? Veszedelem fenyeget minket is, nemcsak a lustaságé. Érdemes ezekkel szembenézni, akkor könnyebb megküzdeni velük.

Először is a nagy zűrzavarban, amely körülvesz minket, megijedhetünk. Szent Pálnak van egy érdekes mondata: „*Ne engedd, hogy legyőzzön a rossz, te győzd le a rosszat jóval*” (Róm 12,21). Érdekes, hogy a görög szöveg nem azt mondja: jóval, hanem azt: jóban. Ma sok felelősségtudó emberben megrendül a jó erejébe vetett hit. S akkor saját erejével próbálja „legyőzni” vagy távol tartani a rosszat, az pedig nem sikerülhet nagyobb kár nélkül. Az ilyen ember, ha nevelni próbál, gyakran felemeli a hangját. Nem tud a jóról beszélni, nem tud tapasztalatot nyújtani a jó hatalmáról, hiszen abban maga is kételkedik. Mégis melléáll, de a hangerejével próbálja pótolni, ami hiányzik belőle. Ez nem jó, nem lehet hatásos. Vagy ha eredménnyel jár is, nem úgy hat, ahogyan szeretnénk.

Schütz Antalnak, a kiváló piarista filozófusnak és teológusnak egyik prédikációjában találkoztam egy kedves képpel. Egy katolikus iskola kapuja fölé láncon galambot akasztottak, a Szentlélek

jelképét, s a falra felírták a bibliai mondatot: *Ez a ti mesteretek, aki megtanít minden igazságra.* Telt-múlt az idő, a lánc megrozsdásodott, elszakadt, egy óvatlan pillanatban leesett a galamb, s a kapu fölött ott maradt a bot, körülötte a felirattal: *Ez a ti mesteretek...* Keresztény családnak, közösségnek, de minden erkölcsi igyekezetben élő nevelő közösségnek vigyáznia kell, el ne veszítse *a lelket*, anélkül nem sokat ér, sőt visszajára fordul konok, önerejű igyekezete. Ma nem lehet nem-gondolkodni! Hiba volna, ha azt hinnénk, hogy nevelés közben minden egyes esetben, minden konkrét döntéskor meg kell nyernünk a ránk bízott gyerek egyetértését, de még nagyobb hiba volna, ha egyáltalán nem törekednénk arra, hogy hosszabb távon mégis, valóságosan megnyerjük: megmutassuk neki az értékes élet valódi szépségét, vonzását.

S itt a másik meggondolni való: amikor az erkölcsi értékek megvalósítása nem támaszkodhat társadalmi közmegegyezésre, akkor „ár ellen úszik”, aki mégis hűséges akar lenni hozzájuk. Sokszoros erőfeszítései közt könnyen úgy érzi, nincs ideje, ereje a meggondolásra, magyarázkodásra. Vezényszavakban gondolkodik, vezényszavakkal igyekszik nevelni is. Erkölcsi értékek helyett konkrét viselkedési szabályokat ad át, kér számon, pedig ez veszedelmes dolog. Hiszen egy-egy erkölcsi érték szolgálata hol ezt, hol azt kívánja meg tőlünk. Ennyiben akár változónak is mondhatjuk az erkölcsöt.

Például nem ok nélkül panaszkodunk arról, hogy a fiatalokban nincs elegendő szülői tisztelet, sőt, gyakran egyáltalán nem tisztelik az idősebbeket. De amikor ezt megállapítjuk, meg kell(ene) gondolnunk, hogy a szülőtisztelet, a felnőttek, az idősebbek tisztelete ma nyilván mást jelent, mint egy-két emberöltővel ezelőtt. *Ugyanakkora* tiszteletet várhatunk a fiataloktól, *de ugyanolyan* nem. S ha ugyanolyan várunk, nem csodálkozhatunk, ha nem kapjuk meg az ugyanakkorát.

Hiszen a fiatal azt látja, hogy az idősek tapasztalata ma gyorsan érvényét veszti. Egy gyerek sokszor könnyebben eligazodik a világban, mint egy idős ember. Azt épp tapasztalatai gátolják abban, hogy a gyorsan változó valósághoz igazodjék. Természetesen vannak dolgok, amelyekhez azért az idősebbek értenek jobban — épp a munkában való kitartás, a pillanat keserűségén való túl-emelkedés. De hogyan vegye ezt észre a fiatal, ha az idősebb nem veszi észre vagy szégyelli bevallani, hogy alkalomadtán neki kell a fiattól tanulnia?

Érdemes megint Illyés Gyulát idéznünk. *Óda a törvényhozóhoz* című költeményében a hetvenedik születésnapját ünneplő Tersánszky Józsi Jenőt köszöntötte így:

*Jogot a boncolóknak,
a külszín-, a fölhám-, a látszat-rombolóknak,
kik elválasztván percenként a rosszat*

a jótól,
valamit folyvást rendbehoznak,
percenként fölmutatva, hogy mikortól
gyilkos a gyilkos,
tolvaj a tolvaj,
torz már a szép,
szép az imént torz,
a hős: pribék,
s ki az, aki elől megy —

mert nincs szabadjegy
jól haladni a korral;
mert van, amikor — hány példa!
a néma szólal,
az iszkol, aki úz,
makulátlan a cédá,
mocskos a szűz.

Nem verselemzés a dolgunk, de meg kell jegyeznünk, Tersánszky 1888-ban született, ez a költemény tehát abban az időben íródott, amikor egy írón elsősorban azt kérték számon: haladó-e, s arra halad-e, amerre a Párt előírja. Az erkölcsi értékek időtlenségét képviselő olvasó talán idegenkedve olvassa ezeket a sorokat, pedig fontos, megkerülhetetlen igazságot mondanak ki, amely minden látszat ellenére nagyon összefér az erkölcsi értékek időtlenségével. Az értékek változatlanok, mint a csillagos égbolt, ahogyan már Kant is mondta. A konkrét követelmények pedig korfüggők. Az erkölcshez való hűségünk nem mozdulatlan hűség, hanem élő, leleményes magatartás. A lelemény nem arra való itt, hogy miközben fennen hirdetjük az erkölcsi értékek érvényességét, valahogyan mégis kijátsszuk őket. Épp arra való, hogy hozzájuk legyünk hívek, s ne a markoláshoz, mellyel egy-egy viselkedési szabályt megragadnánk.

Akiket pedig jó erkölcsre igyekszünk nevelni, azokat nemcsak arra kell megtanítanunk, hogy ezt tedd, azt kerüld, hanem arra is, elsősorban arra, hogy helyesen gondolkodjanak, s egyáltalán komolyan gondolkodjanak az erkölcsi magatartás kérdéseiről egy pluralista világban, ahol a hagyományos erkölcsi eszményeket valló ember az erkölcselenség kísértésében él, a hagyományos erkölcsöt elutasító ember viszont a hagyományos erkölcs kísértéseinek van kitéve. De talán csak az az erkölcsi magatartás kísérthet másokat, amely maga is vállalja a megkísértettséget. Persze, nem kacérkodik vele.

Filozófia az iskolában

Született 1956-ban Budapesten. Tanulmányait a Hittudományi Akadémián folytatta. A Miskolci Egyetem Filozófiatörténet Tanszékének tanára. Legutóbbi írását 1997. 8. számunkban közöltük.

Arra a kérdésre, vajon szükséges-e a filozófia oktatása az iskolában, nem lehet semleges álláspont alapján felelni, mert a filozófiával kapcsolatos bármiféle állásfoglalás, akár pozitív, akár negatív, már maga is filozófia. Önértelmezése szerint ugyanis a bölcsélet nem valamely részleges, különleges ismeret- és tudástartomány, amelynek iskolai oktatásra való kiválasztása e tartományon kívüli és felette álló, „magasabb” — pedagógiai, oktatáspolitikai, tudományos stb. — szempontok alapján történik, hanem a tudás és a nevelés egészére, lényegének mibenlétére vonatkozó, mindent megelőző és átfogó különleges *döntés* nyomán — ami már „filozófia”. Ez persze helyesen (éppen *nem* szó szerint, hanem „helyesen megfelelően”) értendő. A szóban forgó döntést ugyanis nem a filozófia hozza, hanem csak tudatosítja. Ezt a döntést valójában nem hozza senki, hanem — bármilyen titokzatosan hangozzék is — ez a döntés hoz és hordoz minket. Azért nevezzük döntésnek, mert nem szükségképpen, nem valami természeti folyamat, hanem lényegileg és természete szerint *szabad*; mindazonáltal nem konkrét személyek szabad döntése, mert a konkrét személyek már mindig is e döntésnek a horizontjában mozognak, és legfőleg az latolgathatják szabadon, hogy elutasítják-e vagy sem, érvényesnek vagy érvénytelennek tekintik-e: folytatják vagy másikat választanak, de az új választásának lehetőségét és alternatíváit is ez a valóságos, mert valóságot teremtő döntés rajzolja meg. Ez a titokzatos, mindent megelőző „döntés” a *kultúra*.

Aki tehát azt a kérdést mérlegeli, vajon szükség van-e a nevelés során a filozófiára, az a szóban forgó döntés mélységébe ereszkedik alá, a kultúra alapvetésének *mitikus* mozdulatát ismétli. Az alábbi gondolatmenet tehát a szó eredeti értelmében mítosz a kultúra mibenlétéről — filozófiai kifejtésben, a Krisztus utáni harmadik évezred kezdetén.

Az *alap*-vetés, az alapok tisztázása a prominens értelemben vett *gondolkodás*, hiszen az ember számára éppen az okozza a legnagyobb *gondot*, hogy létezését nem határozzák meg eleve adott és *gond*(olat)talantul követhető normák, minták, hanem azokat neki magának kell *kigondol*nia. Az emberi történelem a normák, értékek, kultúrák és hagyományok szakadatlan alakulása, változása. Ennek a szüntelen változásnak az az oka, hogy az ember folyamatosan *gond*ban van létezésének miértjét és mikéntjét illetően, avagy másképpen fogalmazva, Nietzsche kifejezésével, „még meg nem állapodott állat”¹, mégpedig lényegileg. Az ember nem biológiai lényként éli le biológiailag kódolt, eleve meghatározott életciklusát magányosan, hordában vagy különböző

¹ *Túl jön és rossz*on,
No. 62.

populációban, hanem társas lényként egy maga alkotta szimbolikus élettérben, a *kultúrában* létezik. Ez az ember „fajspecifikus” életvilága, territórium. Valamely kultúra nem más, mint a létezés, az egzisztencia gondjának elgondolása, a hozzátartozó életmintákkal és -stratégiákkal egyetemben, beleértve az ember anyagi létét kezelő technikákat, azaz a civilizáció gyakorlatát is. A különböző emberi kultúrák megannyi változatai az emberi egzisztencia elgondolásának és kihordásának, az *értelmesség* lehetséges opcióinak. A civilizáció a kultúra gond-*viselő technikája*, melynek alapja a kultúra gond-*alkotó gondolkodása*. Lényegi értelemben csak az lehet civilizált, aki alapvetően kultúrált. Ha a magyarországi iskola civilizált embereket akar nevelni, akkor *előbb* — nem idői, hanem a lényegek egymásra épülésének logikája szerint, azaz „a priori” — a kultúrába kell őket bevezetnie, ennek érdekében pedig meg kell ismertetnie annak a kultúrának az alapvető *gond-alkotásával* és az ember alapvető gondoljaira adott opcionális-kulturális válaszaival, amelynek neve: Európa vagy Nyugat.

Nyilvánvaló, hogy az értelmesség mibenlétének meghatározása — a gond-alkotás — más tevékenység, mint a *gondozás és gondoskodás*: normaként rögzített és minták formájában felmutatott lehetséges értelmesség megvalósítása valamely kultúra konkrét közegében, a civilizációban. Az alapokat fürkésző, arra kérdező és a kérdésben lebontva újrateremtő gondolkodás más jellegű intellektuális tevékenység, mint a szabályok körülményekhez igazodó alkalmazása, az ismeretek elsajátítása és gyakorlati felhasználása; a *miért* titka és a *mi végre* gondolja más, mint a *hogyan* problémája. Ez utóbbi csupán folytatás, következmény: az alapokból kifejtett következtetés, a rögzített értékek követése. Az alkalmazás már támaszkodik valamire. Ezzel szemben a gondolkodás úgyszólván a semmibe nyúl, ezért „kénytelen” teremteni, hiszen még a gondját is maga jelöli ki. Az európai opció szerint az ember kérdező-gondolkodó lény, ezért képes a teremtésre. Az embergyereket úgy taníthatjuk meg *európai* módon embernek *lenni*, ha megtanítjuk (újra)teremteni, azaz megtanítjuk *gond-alkotón gondolkodni*.

Az európai kultúra lényegi sajátossága, hogy a gondolkodásban elemi erővel kérdez, kutat, és ami egyszer már világosnak mutatkozott, arra újfent rákérdez, hogy még világosabban gondolhassa. A világos gondolkodás és a tisztánlátás előfeltétele az európai dialektika tapasztalata szerint a minden világosságot megkérdőjelező radikális kérdés. E kultúra fenntartásának záloga az alapokra irányuló szüntelen reflexió. Mifelénk még azokat az alapokat sem kíméli a kérdés, amelyekre más kultúrákban nem kérdezhetnek rá: Európában még a vallás is ki van téve a kérdéseknek, sőt, a zsidó-keresztény hagyomány az egyik legfőbb forrása a kérdező gondolkodásnak. A mi vallásunk, a beszél(get)ő Isten („theosz lalétosz”) megvallása a legkevésbé sem

tiltja a kérdezést, hanem irányt szab neki: Isten felé tereli. A bibliai vallások embere a gond-*viselést* kéri Istentől, de *gondjának*, azaz önmagának elgondolását saját magának tartja fenn, s éppen ebben tapasztalja meg igazi, gondalkotásra teremtett szabadságát, mert úgy véli, csak ilyen szabad lény megteremtése „illik” igazán egy *transzcendens* Istenhez. Az az ember tekintheti magát európainak, aki ezt a hagyományt folytatja, mégpedig tudatosan. Az iskola azáltal vezeti be a gyermeket az európai kultúrába, hogy megtanítja gondolkodni az európai kultúra módján, azaz rákérdezni ennek a kultúrának az alapjaira. Az alapokra pedig az kérdez rá lényegileg, aki nem csupán elismétli a kérdést, mert megtanulta, hanem magát a kérdést teszi fel: a gondolkodó kérdezés, a gond-alkotás állapotába kerül. Ezért az iskolának arra kell megtanítania kultúránk jövőbeli alkotóját — és eredendően mindenki az! —, hogy miként kell belépni az alapokra irányuló kérdezés *állapotába*, és kilépni belőle úgy, hogy az alapok kérdését ideiglenesen megválaszolva továbbra is megőrizze a kérdező alapállást, a *kritikát*, s így bármikor kész és képes legyen visszatérni az elemi kérdésekhez, azokat gondolkodva kezelni tudja akkor, amikor egzisztenciális *gondokként* mintegy belülről és személyesen érintik. Ezek kíméletlen történések. Ezekre készülni kell.

Mindebből látszik, hogy sajátos tartásról és különleges mozgásról van szó, amely ebben a formájában csak az európai kultúrára jellemző. A kérdezésnek megvannak a titkai, fogásai, belső normához igazodik, arányosság jellemzi és mértéktartás: a görög esztétikai létérzékelés szellemi erényei ezek. Kérdezni tudni kell, mert a rossz kérdés rombol és nem épít, a silány és ostoba kérdés pedig nem gondot alkot, hanem gondot úz, s ezáltal hazudik. Hogy melyik kérdés jó és melyik rossz, melyik ösztönzi a dinamikát — megőrizve a dinamikus változó létező önazonosságát —, s melyik állítja le a kérdező önmozgását — gyorsfogyasztásra szánt kész válaszokkal helyettesítve saját gond-alkotását —, melyik veti vissza önmagára és melyik veti szét, melyik ajándékozta meg értelmes gondokkal és melyik csalja el tőle legnehezebb gondolatait, arra vonatkozóan a kérdezés állapotában létező európai kultúra kialakított egy sajátos kutató életformát és művészetet. A kérdezés egyszerre művészet és tudomány. Gondo(la)kat teremt, ezért művészet; megtanulható, ezért tudomány. Az alkotó kérdezés művészetének tudománya a *filozófia*. Mélyebben európai jellegzetességet, mint a filozófia, aligha lehetne találni. A filozófiai gondolkodás az európai szellem *anyanyelve*. Aki ezt a nyelvet nem beszéli vagy nem érti legalább elemi fokon, mert nem is hallott róla, az nem európai kommunikáció-alany, hanem pusztán európai „jelek” betanított használója. Érthet bármihez, lehet szakember, élhet a nyugati világ akármelyik pontján, nem lesz európai, mert csak használja, de nem teremti; építi, de nem alkotja. Bérese, nem pedig gazdája.

Az ember nem csupán *folytat* valamit, hanem mindig *kezd* is. Minden egyes ember folytatja ugyan az emberiség addigi útját, de ugyanakkor *abszolút kezdet* is, és *abszolút módon kezd* is: egyszerre a *civilizáció folytatója* és a *kultúra gyermeke*. Az *antikvitás* embere ilyen kezdő s ezáltal a *kultúra* embere. A *ma* embere jobbra *folytat*, a már épült bővíti: a *civilizáció* polgára. A *kultúrára* alapvetően jellemző a kezdés: Szókratész, Platón, Arisztotelész a nagy kezdők, a nyugati kultúra öntudatának első megfogalmazói. A *ma* inkább „*folytató-civilizáció*”. A *kultúrát* mint kezdetet a *civilizáció* bontja ki folyamattá. Eközben, távolodván a kezdetektől, megfélemledik róluk, azokat biztonságban tudja — és azok biztonságában tudja magát —, ezért a folytatásra összpontosít. Pedig a kezdet, mivel nem birtokolható, soha nem is biztosítható, így a legkevésbé sem biztonságos. A biztonságra törekvő ember a kezdetnek az autonómiájából és az emberrel szembeni fölényéből következő emberi bizonytalanságot megtapasztalván érthető módon igyekszik eltávolodni a kezdettől, s azon a vidéken letelepedni, amelyet, miként véli, jól ismer, hiszen ő maga építette. Ez nem más, mint a titokzatos, kiismerhetetlen és végtelen pusztával szemben fekvő emberi teremtmény, a *város*, a *civilizáció*. Annak fenyegető tudatát, hogy a várost mindig is körülveszi a pusztaság, és a város a pusztában áll, a városlakó polgár a város folyamatos bővítésével tompítja, egészen addig, hogy látóterét idővel már magának a városnak a határai töltik be, s azon túl nem lát. „A polgár (akinek hazája a város) biztonsága a realitás fölötti uralmából származik, bizonytalansága pedig természethiányából... A polgár a jövő, de nem a tökéletes realitás embere.”² Hogy városa, azaz civilizációja csak a kezdettel (a „természet”-tel) való, az ember által nem uralható kommunikációval tartható fenn, arról a civilizáció méreteiből fakadó káprázat folytán könnyen és szívesen elfelejtkezik. Ketten figyelmeztetik erre, két kényelmetlen ember-fajta: a próféta és a filozófus.

A várost elhagyó próféta és a pusztába telepedő remete nem a kultúrából vonul ki, hanem a civilizációból — mégpedig éppen azért, hogy közelebb kerüljön a kezdetekhez, amelyekből a civilizáció táplálkozik, de amelyeket egyben el is fed.

A filozófus az örök kezdő. Minden folytatót, aki úgy véli, a kezdetben elhelyezett alapok biztosak, bizonyosak és tartósak, arra figyelmeztet, hogy ez nem így van, illetve nem biztos. A filozófus a kérdés által idézi fel a kezdetet. A felidézés, a megidézés mint a kapcsolat lehetősége valamivel, ami csak így szólítható meg, mert nem áll az ember rendelkezésére: *szakrális* tevékenység. A filozófus *szakrális közvetítő szolgálata* a mindenkor fennálló közösség *javára*: a *kérdés*. Minél radikálisabb a kérdés, azaz minél közelebb hatol a radix-hoz, a gyökérhez, a kezdethez, annál gazdagabb élet fakad belőle, nem a filozófus tevékenykedése nyomán, hanem a választ megfogalmazó jelen-emberiség

²Weizsäcker, Carl
Friedrich von: *Egy
történelmi konstrukció
kísérlete*, in: uő.: *A
német titanizmus* (ford.
Molnár Anna), Mérleg,
Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1989,
150-151.

munkája révén. A filozófus kérdez. A válaszokról tudja, hogy azok valójában folytatások, mert a kérdés valamiként már eldönti a választ. A kultúra lelke a kérdezés, és a kérdések örök azonossága, az állandó kezdés történelmi identitása alkotja egy kultúra önazonosságát. Nem a válaszok adják a kultúra sajátosságát, hanem a kérdések. A válaszok és megoldások civilizációvá formálják a kultúrát. A kultúra a civilizáció öntudata, a civilizáció a kultúra önmegvalósítása. A mindenkori jelen civilizációja az aktív, eleven kulturális emlékezet formájában rendelkezik a jelennek belső tartást adó öntudattal. Ez a filozófia.

Ha a civilizáció elfelejti önmaga kultúráját, azaz kezdetét, azaz kérdéseit, akkor öntudatlanná válik, az eszméletvesztés állapotába kerül, és semmi nem akadályozza meg, hogy a pusztaság felől érkező erők elsöpörjék. A várost nem az erős falak, hanem a pusztaság titokzatos erővel folytatott kommunikáció teheti erőssé, mert hajlékonnyá; a civilizációt nem a civilizációs teljesítmény fokozása teheti élhetővé, hanem „szelleme”, azaz kultúrája, és „lelke”, azaz vallása. A bűnözést nem a rendőri apparátus fokozása szoríthatja vissza, hanem egyes egyedül azok a titokzatos erők, amelyekből lényege fakad mint a szóban forgó erők torzulása, ehhez pedig érteni kell ezeknek az erőknek a nyelvét: az értékek, a moralitás, a transzcendens értelmesség nyelvét, vagyis azt a tartományt, amelyet a filozófia és a vallás tesz „szóvá”.

Csak a kezdeteknek van kultúrájuk, a folytatásoknak csak civilizációjuk van. Aki civilizált, még nem feltétlenül kulturált is egyben a kezdetek értelmében.

A filozófia az állandó kérdezés formájában újítja meg és tartja érvényben az eredetet, s ezáltal a jelen számára lehetővé teszi önmaga értékelését, eredményei-kudarcai elhelyezését az eredet-hoz viszonyított történelmi úton. Enélkül az öneszmélő reflexió nélkül a jelen civilizációja vakon sodródik egy olyan történelmi röppályán, amelynek sem az eredetéről, sem a céljáról nem tud semmit. A napi teendők roppant zuhataga persze súlyos erővel vonja magára az ember minden érzékét és minden képességét. Nem csupán újabb és újabb feladattal látja el, de dicséretben sem fukarkodik, kényelmét is fokozza, gondozza és dédelgeti, növeli önbizalmát. Ám ha az ember még saját tevékenységének szemkápráztató sikerei, a technikai civilizáció lenyűgöző eredményei közepette is tanújelét adja egy olyan csillapíthatatlan sóvárgásnak, amelyről tudván tudja, hogy soha nem fogja kielégíteni semmiféle ember alkotta „szép új világ”, s ennek jeleként különleges helyeket — liturgikus, ünnepi tereket, szentélyeket — különít el és tart fenn, addig a gondolkodás „metafizikai” sóvárgásának, végtelenbe törő nekifeszülésének is kell, hogy legyenek terei és ünnepei — már az iskolában is. Amíg az emberek a transzcendencia korszakos elhomályosulásának idején is építenek templomokat azért, hogy kapcsolatban maradjanak a megnevezhetetlen

s ezért sokféle néven megszólított Megszólítóval vagy legalábbis a kapcsolat lehetőségét fenntartsák valamiféle szótlan bizalommal és reménykedéssel, kétely marcangolta „ateista” hittel, addig a gondolkodás számára is kellene kitértetett helyek, az elvonulás, a meditáció terei, ahova visszavonulhat, ahol magát gondozhatja, ahol önmagával törődhet. Ha a katedrális a lélek szentélye, akkor a filozófia a szellem temploma, ahol – Martin Heideggerrel szólva — a gondolkodás jámborságát gyakorolják. Aki ezt, a tűzőző vesztakéhoz hasonló szolgálatot lebecsüli, annak semmi értéke a szellem valóságához, a civilizáció alapjaihoz: az emlékezésén kérdező és kérdezvén emlékező gondolkodáshoz.

A kezdetek éltető erejétől, a kezdetekre irányuló, civilizációt fakasztó kérdezés lehetőségétől fosztja meg az embergyereket az, aki elzárja előle a filozófiát. Ha az ember először és alapvetően valamely kultúra embere, és csak ezután és ennek érvényében civilizált állampolgár, akkor *alapvető emberi jogaitól* fosztja meg az az oktatás, amely merőben civilizált lényt akar faragni belőle, kirekesztvén éppen abból a szellemi diskurzusból, amelynek folytatása a jelen civilizációja. Akit ugyanis nem tanítanak meg a kultúra mint *egzisztencia-teremtés* nyelvére, az a fogyasztás alávetettje marad, némaságra kárhoztatott, vak, parancs-követő szolga abban az emberi életben, amelyet legsajátabb otthonaként kellene felfedeznie és újra teremtenie — ez pedig nem lehetséges a kezdetekkel folytatott párbeszéd nélkül. Akit megfosztanak az ember öneszméléseként megfogant filozófiai gondolkodásmódnak és a belőle fakadó fogalmi készlet használatának az *elemi* ismeretétől, attól azt a tudást tagadják meg, amelynek segítségével legelőkelőbb emberi-polgári jogát gyakorolhatná: *kritikával* illethetné a mindenkor fennállót. Hiszen a mindenkor fennállót nem lehet egy másik mindenkor fennállóval bírálni, hanem ahhoz *elvi* alapok kellene; a civilizációt mint választ nem lehet egy másik civilizációval mint válasszal bírálni, hanem ahhoz vissza kell helyezkedni azoknak az eredendő kérdéseknek a tartományába, amelyekre adott válaszként épülnek a különböző civilizációk. A válaszokat az érti és folytatja, pontosítja vagy cáfolja, helyesli vagy elfogadja, aki a kérdést is ismeri és érti. A válasz nyelve — a civilizáció — annak számára mond valamit, aki tudja, hogy mi a kérdés, és azt is tudja, hogy ő maga *megszólított*. A létezők világában egyetlen lény tartja magáról, hogy megszólított: az ember. A civilizáció nem ismeri a megszólítást, csak „kihívások”-ról tud; a kultúra az, ami meghív, mert megszólít.

A megszólítás révén pedig az ember *emberségét* dédelgeti föl megtanítván a kérdezés — a filozófia — és a kérés — a vallás — nyelvére, s ezáltal bízván az embert önmaga és az égiek *gondjai*-ba.

Békés Gellért

– en Kriszto

VÁRSZEGI ASZTRIK

Született 1946-ban Sopronban. Bencés szerzetes. 1991-től pannonhalmi főapát

(Bruzer József, magyarosított, majd ismert szerzetesnevén) Békés Gellért 1915. január 3-án született egy józsefvárosi kereskedőcsaládban Budapesten. Szülei a tehetséges fiút a piaristák iskolájába szánták, de helyhiány miatt végül a Baross utcai bencés iskola tanulója lett. A kiváló adottságokkal, jó szellemi képességekkel rendelkező fiú lelkesedéssel és szorgalommal tanult, bencés tanárai és diáktársai tiszteletét és megbecsülését is kivíva. Cserkész volt, verselt, iskolai ünnepélyeken szerepelt, s a Bencés Diák című iskolaújság szerkesztését is rábízták felsős korában. Gyermekkori élményei között előkelő helyet foglalt el anyai nagynyja, aki számos unokáját gyakran gyűjtötte maga köré; az iskolaidőből a táborok, a mozgalmi élet, bencés tanárainak az ifjúság iránt megnyilvánuló szeretete tett rá mély benyomást, amely aztán pályaválasztását is meghatározta.

1932. augusztus 6-án, a szerzetesruha felvételénél kapta új nevét, a Gellértet. A noviciátus leteltével előjárói a római Szent Anzelm Kollégiumba küldték teológiai tanulmányok végzésére. A fegyelmet és mértéktartást, ugyanakkor családiasságot ismerő bencés életnek kedves epizódja Gellért testvér első anzelmói reggele. A 19 éves fiatalember az előző napi hosszú úttól fáradtan vesz részt a hajnali istendicséreten. Fidelis Stotzingen prímás apát, egykori beuroni szerzetes atyáian lehajol a kis magyar jövevényhez, valami nagyon kedveset akar neki magyar nyelven mondani, azt, amit még növendék korában Serédi Jusztiniántól tanul és imígyen kérdez: Hogy vagy tökfej?

A tanulmányidő meghatározta Gellért látásmódját. „A hét római évem kétségtelenül döntő hatással volt az életemre.”¹ 1940 nyarán doktorátust szerzett teológiából. A frissen végzett teológus hazakerült Pannonnalmára, és mindazt örömmel tette, amit főapátja rábízott, de lelkesedésből még annál is többet. Az új olasz gimnázium nevelőtanára, főapáti titkár, hittanár az iskolában és főiskolai tanár a rendi főiskolán. Élénk kapcsolatot tartott a főapátsághoz tartozó egyházközségekkel, az Actio Catholica titkára, az ekkor szerveződő KALOT és KALÁSZ lelkésze volt. Az 1944-45-ös év nehéz hónapjaiban a Nemzetközi Vöröskereszt lelkésze, részt vállalt a zsidók és más menekültek mentésében. Tudása lebilincselte, elfogadókészsége, kedvessége megnyerte az

¹A Vigilia beszélgetése Békés Gellérttel, Vigilia 1986. 7. 524-531.

embereket. Bámulatos rátermettséggel értett szót az egyszerű parasztemberrel és az értelmiséggel egyaránt.

1946-ban Kelemen Krizosztom főapát visszaküldte Rómába, ahol megkezdte tanári tevékenységét a Szent Anzelm Egyetemen. Az ötven év alatt több teológiai diszciplínát tanított.

Római tartózkodása kezdetétől Krizosztom főapát megbízásából 1965-ig a Magyar Bencés Kongregáció prokurátora, ügyvivője a Szentszéknél. Sárközy Pál kormányzó apát 1950-ben megerősítette Gellértet korábbi megbízatásában. 1957-ben Monsberger Ulrik kormányzóperjel a Nyugaton élő rendtársak főelőjárójává nevezte ki. Az 1971-ben jóváhagyott új *Statútumok Supplementuma* (1974) értelmében vicarius archiabbatis in exteris, azaz a külföldön élő magyar bencések előjárója főapáthelyettesként. Hivatalában a Szerzetesi Kongregáció megerősítette. 1991-et követően Békés Gellért visszaadta megbízatását a Szerzetesi Kongregációnak, amely azt az új főapátra, jelen sorok írójára bízta, és így az újonnan beiktatott főapát az új konstitúció jóváhagyásáig (1996) prézes-apátként személyében kapcsolta össze a Magyar Bencés Kongregáció itthoni és külföldi részét.

A második világháborút követő években Békés Gellért rendkívül aktív részt vállalt a menekült magyarok lelki gondozásában. Ennek a munkának máig élvezhető gyümölcse a Békés-Dalos *Újszövetségi Szentírás* néven ismert fordítás, amely 1999-ben már a tizenhatodik kiadását érte meg. A tengeren túlra kivándorló magyarokat Genova és Nápoly kikötőiből indították útnak. A róluk gondoskodó lelkipásztorok szerettek volna olyan útravalót adni, amely hasznos, amellyel megőrzik Istenbe vetett hitüket és a nyelv révén magyarságukat is. Az addig használatos (magyar) szentírási szöveg újranyomására nem volt engedélyük. 1948-ban született meg az új fordítás gondolata. A német nyelvű kiadást tartották szem előtt. A görög szöveget olyan módon akarták magyar nyelvre fordítani, hogy azt könnyen és ezért szívesen olvassák. 1951-ben fejezte be a fordítást Dalos Patrik akkor még oratóriánus atyával.

Békés Gellért az újszövetségi fordítás mellett még az alábbi területeken gyakorolt maradandó szellemi-lelki befolyást: ökumenikus keresztény magatartásával a keresztények közötti egységért végzett munka területén, a Rómában megjelenő Katolikus Szemle szerkesztésével, továbbá a KMÉM-Pax Romana lelkészeként.

A második világháború alatt már itthon munkatársa a Király Kelemen ferences szerkesztette Egység Útja című folyóiratnak. Szakteológiai tekintetben a II. Vatikáni zsinat után kezdett ökumenikus teológiával foglalkozni. A Szent Anzelm Egyetemen megkapta az egyháztani tanszéket. Témái: egyháztan, szentségtan, közös hitvallás, ökumenikus teológia. Tanul, tanít, számos ökumenikus témájú nemzetközi konferencián vesz részt.

1959-ben átvette a római Katolikus Szemle szerkesztését. A

Szemle a „hidegháború” feszült légkörében született. 1969-ben, amikor a lap szerkesztését elvállalta, úgy érezte, hogy a szerkesztésben egyetemesebb szempontokat kell követnie. Babits Mihály „katolikus” hitvallása élt benne, mivel ő is hitt az igazság egyetemes érvényességében. Erre a humánus és keresztény meggyőződésre különösképpen szüksége volt és szüksége van a külföldre szakadt, szekularizált világban élő magyarságnak. A lap az életnek ezt az egyetemesen humánus és keresztény igazságát akarta szolgálni — főként ebben az értelemben katolikus. Az Illyés Gyula sugallta „szellemi haza” gondolata értelmében élő kapcsolatot próbáltak tartani Magyarországgal. A hazához való hűség és szeretet nem zárta ki a kritikai hangot. Anélkül, hogy hivatalosan jogot formálhatott volna bármiféle közvetítésre, az igazság katolicitása nevében dialógusra törekedett.

²Kovács K. Zoltán: *A köztünk tovább élő Békés Gellért*, Pax Romana Hírlapja, 50, 1999. 2. 5.

A Katolikus Szemle főszerkesztőjeként bekapcsolta a magyar diaszpórát a megújuló katolikus világegyház életébe és a háború után kibontakozó, útkereső Nyugat-Európa szellemi vérkeringésébe, miközben magyarságuk megtartására buzdította őket. Kezdeményezte a külföldi magyar egyházi közösségek közötti párbeszédet.²

A Katolikus Szemlén kívül gyakran publikált az Életünk, Új Látóhatár, Új Európa, Délamerikai Magyar Hírlap hasábjain.

Ugyancsak 1969 óta a Katolikus Magyar Egyetemi (Értelmiségi) Mozgalom egyházi lelkésze. Békés Gellért a KMÉM hitbeli inspirálója, teológiai eligazítója, a kongresszusok és a helyi csoportok szellemi irányítója lett, nem tekintélyelvű egyházi vezető, hanem barát, az eltérő véleményeket figyelmesen meghallgató és tisztelettel mérlegelő munkatárs.³ Ez a megállapítás egyúttal Békés Gellért módszerét, stílusát is jellemzi. A kongresszusok előadásait rendszeresen közölte a Katolikus Szemlében, majd később a kongresszusok anyagát önálló kötetben jelentette meg. A külföldön rendezett kongresszusok témái időszerűségükön túl egyúttal hidat építettek Magyarországra felé. A magyarországi politikai fordulat után 1991-ben első ízben Pannonhalmán, majd Győrött rendezett kongresszussal a KMÉM-Pax Romana negyvennégy év után hazaérkezett Magyarországra, és *Útban Európa felé* címmel elindította a Pax Romana hazai életét. Ezt követően megvált lelkészi megbízatásától, de cselekvő részvételével mindvégig jelen volt a rendezvényeken.

³U.o. 4.

1992-ben nemcsak a Pax Romana, hanem Békés Gellért személyesen is végleg visszatért Magyarországra, Pannonhalmára. Korát meghazudtoló szellemi frissességgel, lelki nyitottsággal és nagy szeretettel fordult a magyar egyház és rendje örömei és gondjai felé. Csodálatra méltó az a gyors beilleszkedés és tájékozódás, ahogy az itthoni munkát, korábbi személyes kapcsolatait felvette. Néhány éven belül három szerzetesi főiskola, a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola, ennek kihelyezett

⁴Unum omnes in
Christo, In unitatis
servitio és Az egység
szolgálatában (Köszöntő
Békés Gellért 80.
születésnapjára).

szerzetesnői kara, a Sophia, valamint a piarista Kalazantinum Hittudományi és Tanárképző Főiskola tanára lett. Pannonhalmán a főpát általános helynökeként rövid időn belül megismerte a Területi Apátság egyházközségeit, több alkalommal bérált, egyházközségeket látogatott, részt vett a pannonhalmi KALÁSZ újjászervezésében, az ifjúsági munkában, és mindenütt ott volt bölcsességével, segítségével, ahol a krisztusi élet megmozdult.

80. születésnapján rendtársai, tanítványai hálás szeretettel vették körül és köszöntötték. Ez utóbbiak gondozásában kétkötetes emlékkönyv is megjelent erre az alkalomra.⁴ E két kötet nemcsak a pályatársak és tanítványok tanulmányait tartalmazza, hanem bőszeges tájékoztatást ad Békés Gellért életművéről, közli addig megjelent műveinek bibliográfiáját is.

Egy méltatója 80. születésnapján megemlékezett a bibliafordítóról, a nyughatatlan, elnyűhetetlen aktivistáról, az ökumenikus, csendes eligazítóról, a stratégáról, a lelkivezetőről, nekünk ezt a sort ki kell egészítenünk és meg kell emlékeznünk a tanárról, s mindenképpen és mindenekelőtt a testvéri testvéréről, aki Gellért atya számunkra volt.

Magyarországra hazatérve több alkalommal részesült elismerésben, amelyekkel részben vagy egészben életműve, egyénisége iránti tiszteletet akarták kifejezni a díjak adományozói. A legrangosabb ezen kitüntetések közül az 1997-ben elnyert Széchenyi-díj volt.

A teológus egyúttal irodalmár és költő is volt. Életét elkísérték versei. Minden bencés diák ismerte és ma is énekl a Bárdos Lajos megzenésítette *Szent Benedekhez szálljon fel az ének* kezdetű Békés-himnusz. Most csupán az 1994-ben, Pannonhalmán megjelent kétnyelvű verseskötetere, *Szomjazom, Ho tanta sete di Te* kétnyelvű verseskötetre utalok, amely válogatásnak és lezáró kötetnek is tekinthető, amelyből származó idézettel záruljon a Békés Gellért atyáról szóló megemlékezés:

„Mélybe fúrja sugarát a kozmikus kereszt,
s a csend, ami most rád hajol, többé már nem ereszt.”
„Uram, parancsold és hozzád megyek,
s elcsöndesülnek mind a tengerek, emberségnek messzi vizei.”

BOÓR JÁNOS

Isten veled, Gellért atya!

(Egy Pax Romanás búcsúja)

A Mérleg főszerkesztője, a müncheni Filozófiai Főiskola Jezsuita Filozófiai Fakultásának előadótanára.

A Földközi-tenger partján nyaralva 1999. július 29-én éjfél előtt, a meleg nyári éjszakában még bekapcsoltam kis hordozható számítógépet, és belenéztem drótpostámba. Megdöbbsenem, amikor a következőt olvastam: „Kedves Testvérek! Szomorú szívvel írom, hogy Békés Gellért atya ma az ausztriai St. Lambrecht bencés apátság közelében egy tavi fürdés közben szívrohamot kapott és meghalt. Az orvosok segíteni már nem tudtak. Hazahozatala után tudunk a temetésről pontosabb információt adni. Emlékezzetek meg róla addig is közös és egyéni imádságokban. Asztrik főapát”. Először gondolatomban az volt: milyen szép halál adatott meg neki, egy kiegyensúlyozott, boldog, temékeny, Isten és ember szolgálatában eltöltött élet után. A hír is megerősítette, hogy szívritmus-szabályozójával utolsó órájáig sportosan mozoghatott. Évek óta tartó súlyos betegségét és a Kékgolyó utcai kezelését általában szóra sem méltatta. Mennyi szenvedéstől mentette meg a mennyei Atya!

Asztrik kérését, hogy emlékezzem meg róla imáimból, csak úgy tudtam felfogni, hogy hálát adjak érte, és inkább közbenjárását kérem közös munkáinkért Isten magyar népe szolgálatában. Aztán átfutott bennem, hogy mikor is ismertem meg őt. Először, az 50-es évek elején az Újszövetségi Szentírás modern fordításából ismertem meg nevét, és kezdtem tisztelni. Kevesen tudják, hogy ez a tragikus sorsú Dalos Patrik oratoriánussal együtt létrehozott alkotása századunk magyar irodalmának szinte páratlan könyvsikere, bizonyítva, hogy nemcsak a talmi dolgok kapnak elismerést korunkban. Gellért az újabb hazai kiadások számára tovább javította fordítását, tudva persze, hogy a mai szentírástudomány állásának megfelelő új magyar bibliafordítás csak széles felekezeti közti összefogással születhet meg, amiben nagyon reménykedett.

Pontosan nem tudom már, hogy személyesen mikor találkoztunk először. Lapozgatom az 1964-ben Münchenben indult Pax Romana tájékoztatóját. A Pax Romana tájékoztató 1964. évi 2. száma említi először P. Békés Gellért bencés nevét, közli még szigorú, fürkésző tekintetű arcképét is abból az alkalomból, hogy a 6. Magyar Pax Romana Kongresszuson Königsteinben a már szintén elhunyt Vajta Vilmos evangélikus hittudóssal együtt előadást tartott a keresztények egységéről. A hatodikon és aztán szinte vala-

mennyi kongresszuson, valamint az általa irányított, a Pax Romana külföldi sajtóorgánumának tekintett, a kongresszusaink anyagát is közlétező Katolikus Szemle szerkesztőségi megbeszélésein rendszeresen találkoztunk. „Kedves János Barátom”-hoz intézett legréggebbi levele 1967. június 5-én kelt Rómában, amelyben Gánóczy Sándor *Le juene Calvin* című könyvének ismertetését vállalja az akkor már két évvel korábban a Pax Romana által a hazai olvasók tájékoztatására alapított Mérélegben.

Haláláig munkatársunk maradt. Tíz nagyobb tanulmánnyal és számtalan, korábban névtelenül, újabban névvel közölt könyvkritikával gazdagította folyóiratunkat.

Békés Gellértet 1969-ben választottuk meg a mozgalom lelkészének. Tisztességét haláláig mindig szolgálatkészen ellátta. A külső kritikák ellenében nem egyszer hűségese kiállt a „Róma békéje” mozgalom mellett. (Nomen est omen? Vajon része volt-e abban, hogy eredeti Bruzer családi nevét a rá annyira jellemző Békésre magyarosították?) Többször képviselte nemzetközi fórumokon is a Pax Romanát, amire széleskörű nyelvtudása, sokoldalú műveltsége és kedvessége kiváltképpen alkalmassá tette. Mozgalmi lelkésszé történt felkérése után számos megbeszélésen vettünk részt, ahol nem mindig voltunk egy véleményen. Közös törekvésünk volt a katolikus egyházakban a II. Vatikáni zsinaton megnyilvánult nyitásnak, „a katolikus felvilágosodás törekvéseinek”¹ lelkes elfogadása és érvényesítése. Ez a nyugati emigráció és benne a papság jobboldali szárnyának ellenállásába ütközött, veszélyeztetve a KMÉM egyházi anyagi támogatását is. Különbségek mutatkoztak köztünk abban, hogy ő lelkésként a vezetőségben általában a többségi vélemény mellé állt, én pedig nemegyszer ellenzéki nézeteket képviseltem. Filozófiai-teológiai és egyházpolitikai nézeteink is gyakran úgy eltértek, ahogy a nyílt szelleműnek számító római bencés Anzelm Egyetem és a reformáció német hazájának katolikus gondolkodása is különbözött és különbözik egymástól.

„Fontolva haladó módon” Gellért következetesen képviselte a katolikus egyháznak a II. Vatikáni zsinaton kezdeményezett megújulását és megnyílását, amelyben mindig egyetértettünk. A Pax Romana fejlődésében ez megnyilatkozott a katolikus egyházon belül, a keresztény egyházak között, a zsidósággal és a nem hívőkkel megkezdett párbeszédben és együttműködésben, ami ókonzervatív politikai és egyházi oldalon szenvedélyes ellenállásba ütközött mind külföldön, mind pedig Magyarországon. Békés Gellért neve ezekben az összeütközésekben aranyat ért, mert garanciának számított.

A katolikus egyházon belüli dialógusban a törésvonalak külföldön is természetesen a haladók (kevesen tudják már, hogy határozottan közjük tartozott Barankovics István) és a maradiak között húzódtak, de magyarságunkban ennek fontos vonatkozását alkotta a hazai katolikus egyházzal való kapcsolatunk. Ebbe hol beleillett, hol nem a Katolikus Szemlében és a Pax Romana tájé-

¹Georg Schwaiger, vö.:
Méréleg, 70/2, 149-164.

koztatóban megjelent számos kritikai helyzetelemzés. A KMÉM-Pax Romana következetesen kereste a kapcsolatokat és az együttműködést a Magyar Püspöki Karral, Brezanóczy Pál egri érsektől egészen Cserháti József pécsi megyéspüspökig, akiknek számos jó tanácsot és segítséget köszönhattunk. Ennek a háttérben folyó együttműködésnek volt látható gyümölcse olyan jelentős hazai teológusok, mint Gál Ferenc és Szennay András bencés professzorok kongresszusi előadásai, Rónay György és Pilinszky János irodalmi estje az I. Magyar Ökumenikus Találkozón Sionban, 1971-ben, ami a Vigilia körével egyre erősödő összefogássá bontakozott ki az enyhülés, majd a rendszerváltozás éveit. Ez Lukács László piarista többszöri meghívásában és sok más, már otthoni találkozásban is kifejeződött. Ezzel párhuzamosan egyre többen vettek részt kongresszusainkon és helyi összejöveteleinken a hazai bázisközösségek tagjai a Regnumtól a Bokorig.

Az ökumené vonalán Gellért maradt mindvégig a fő inspiráló személyiség. A Magyar Ökumenikus Találkozók Sionban (1971), Fuschlban (1976), Nassogne-ban (1984), Borken-Gemenben (1990), majd Gyulán (1995) szinte testvériséget alakítottak ki számos katolikus és protestáns magyar értelmiségi között. Maradandó eredménynek számítanak a közös imádságaink, mint a *Miatyánk*, a *Hiszekegy* ökumenikus szövegének a kezdeményezése, amiben kezdetben Illyés Gyula és Cs. Szabó László is részt vett. A zsidósággal való kapcsolatainkat megkönnyítette Teichman Jakab zürichi főrabbi karizmatikus személyisége, akit több alkalommal hallgathattunk meg. Ezek a külföldön kezdett első lépések határozott haladássá alakultak az 1998. évi pannonthalmi Soa-konferencián, ahol Schweitzer Józsefet és sok hittestvérét köszönhattuk.

A nem hívő, kételkedő magyarokkal való eszmecseréinket is teljes tekintélyével támogatta Békés Gellért. A közelmúltban bekövetkezett, kilencévi eszméletlenség után üdvös halála miatt említtem Hanák Tibor barátom kritikai előadásait. Prága szovjet megszállása után egyre erősebbekké váltak a hazai demokratikus ellenzékkel való kapcsolataink és eszmecseréink, és csak sajnálni tudjuk, hogy a magyar demokrácia előkészítőinek az útjai ma anynyira elváltak egymástól. Köztük sok hívő és nem hívő magyart tekintünk megbecsült barátunknak. A IV. Magyar Ökumenikus Találkozón Gemenben egyaránt előadott még Czine Mihály, Ember Judith, Schlett István, Lengyel László, Rabár Ferenc, Szalay Judith, Gadó Pál és Andrásfalvy Bertalan, a már elköltözött Solt Ottília. Egy évvel korábban, 1989-ben Reichenauban Kende Péter, Sólyom László, Joó Rudolf és Balassa Péter is kongresszusi előadónk volt. Csak nosztalgiával gondolok ma erre a „hazára a magasba”. Ezek az előzmények Békés Gellért közreműködésével sok mindent megmagyaráznak a mai Pax Romana életében. Nélküle nem lennénk ott, ahol ma vagyunk. Egyénileg sem, közösségileg sem. Deo gratias!

Az ökumenizmus időszerű kérdései...

Békés Gellért utolsó előadásának vázlata, amelyet a Bencés Hírlevél I. évf. 2. számából vettünk át.

Az ökumenizmus időszerű eseményei és a velük kapcsolatos kérdések az ezredfordulón katolikus szemszögből a következő pontokban foglalhatók össze.

1. Az ökumenikus mozgalom legjelentősebb eseménye a közelmúltban az *Egyházak Ökumenikus Tanácsa fennállásának 50. évfordulója* volt. Ezt a félszázados évfordulót az EÖT nyolcadik nagygyűlésén, 1998. december 3. és 14. között, az afrikai állam, Zimbabwe fővárosában, Hararéban ünnepelték. A nagygyűlés a keresztény egység kérdéseivel a hitből eredő reménység jegyében foglalkozott: „Forduljatok Isten felé... Örvendezetek a reménységben”.

2. II. János Pál pápa az 50. évforduló alkalmával üzenetet küldött dr. Konrad Raisernek, az EÖT főtítkárnak. Elismeri, hogy az EÖT értékes munkát végzett a keresztény egység érdekében, és megerősíti, amit az *Ut unum sint* kezdetű apostoli levelében a római katolikus egyház ökumenikus elkötelezettségéről írt. Ebben az apostoli levélben, harminc évvel a II. Vatikáni zsinat *Unitatis redintegratio* kezdetű határozatának megjelenése után, a pápa összefoglalja, amit ez a határozat az ökumenizmusról tanít, és kijelenti, hogy „a katolikus egyház ezzel visszafordíthatatlanul elkötelezte magát arra, hogy az ökumenizmus útját járja” (Magyarul: Szent István Társulat kiadása, 1966, 3. és 9. pont).

3. Az EÖT félszázados évfordulóját ünneplő nagygyűlésen a reménység szava főleg Afrika fejlődésben lévő egyházainak szólt, de felszólításként hangzott el *a szekularizmus fertőzött levegőjében élő nyugati világ egyházai felé* is. Dr. George Carey, Canterbury érseke, előadásában arról beszélt, hogy bizonyos nyugati egyházak „halálos elvérzésben” szenvednek. Ebben a helyzetben a másodlagos kérdések helyett a keresztény egység lényeges kérdéseire kell fordítani a figyelmet. Ám paradox helyzetben élünk: „Az egyház látható egységének növekedése ellenére, bizonyos értelemben a szakadás ma még nagyobb. Az egység hiányát tekintve főleg kettőt emel ki. Az egyik az, hogy a római katolikus egyház annak ellenére, hogy együttműködik az EÖT-vel, főleg annak hit-tani bizottságával, még ma sem tagja az Ökumenikus Tanácsnak. A másik az, hogy az ortodox egyházak, jóllehet tagjai az EÖT-nek, de nagyon kelletlenül viselkednek, bizalmatlan és erősen húzódozó magatartást tanúsítanak.

4. Ami a *keleti ortodox egyházakat* illeti, bizalmatlan és húzódozó magatartásuk abban nyilvánult meg, hogy egy olyan teológiai

bizottság létrehozását kérték, amelynek az lenne a feladata, hogy három év leforgása alatt világosan meghatározza, mik a *feltételei* annak, hogy valamely egyház az Ökumenikus Tanács tagja legyen, valamint azt, hogy hogyan történjék valamely egységre vonatkozó *elhatározás előkészítése*. Az orosz ortodox egyház bejelentette, hogy nem vesz részt a Tanács munkájában, amíg a bizottság nem fejezi be munkáját, és az eredményt nem teszik közzé.

5. Ami a *római katolikus egyházat* illeti, Eduard Cassidy bíboros, a Keresztények Egységét Előmozdító Pápai Tanács elnöke egy nyilatkozatában világosan rámutatott arra, hogy a RKE EÖT-tagságának *nem elvi, hanem szervezeti akadályai* vannak. A kereken 500 millió hívőt számláló óriás-egyház nem illik bele a EÖT szervezetébe, mert vagy megelégszik azzal, hogy *egy* legyen az EÖT közel 300 egyházi közösséget számláló tagja közt — ami már csak azért sem méltányos, mert egy-egy felekezetnek több egyházi közössége is tartozik a tagok közé —, vagy közel 4 000 egyházmegyéjével lépne a tagok közé, ami teljesen felforgatná az ökumenikus egyensúlyt. Amíg tehát nem sikerül elfogadható megoldást találni, a RKE külső együttműködése is jól szolgálja a keresztény egység ügyét.

6. Itt érdemel említést egy katolikus nézőpontból jelentős ökumenikus esemény: a *II. Ökumenikus Direktórium*. A Pápai Tanács ebben a dokumentumban az első, két részben megjelent Direktóriumot egyesítette, és katolikus részről összefoglalta az egység érdekében végzett munka elveit és szabályait. Jelentősek a egyes házasságok megkötésére vonatkozó intézkedések.

7. A teológiai dialógus terén rendkívüli jelentősége van a reformáció központi kérdéséről, a *hitből való megigazulásról* folyó lutheránus-katolikus párbeszédnek. A két egyház teológiai vegyesbizottsága által kidolgozott dokumentum két részből áll: az első része *Közös Nyilatkozat* a megigazulásra vonatkozó hitbeli egyetértésről, a második, mint *Közös Közlemény*, a megigazulás tanával kapcsolatos és még tisztázásra váró teológiai kérdésekről szól. A *Közös Nyilatkozat* hivatalos egyházi jóváhagyására várhatóan a reformáció emléknapján, október 31-én kerül sor.

8. A másik nagy jelentőségű ökumenikus kérdés a *keresztény egység péteri szolgálatára* vonatkozik. Az EÖT hittani bizottságának Santiago de Compostelában rendezett tanácskozásán elhangzott az az ajánlat, hogy kezdeményezzék a *keresztény egység egyetemes szolgálatára* vonatkozó kérdésnek új tanulmányozását. A kérdés katolikus részről pontosan az, hogy *milyen formában* történjék ez a szolgálat. II. János Pál pápa ugyanis az *Ut unum sint* kezdetű apostoli levelében a krisztusi rendelkezésre hivatkozva kijelenti, hogy szükségesnek tartja ezt a szolgálatot, ám baráti hangon felszólítja az egyházak vezetőit, hogy támogassák arra irányuló törekvéseiben, hogy megtalálja a péteri szolgálatnak azt a formáját, amely megfelel napjaink ökumenikus törekvéseinek.

1999. július

Búcsúztató beszéd

*Aldott legyen az Isten, aki
megáldott minket a Krisztusban.
(Ef 1,3)*

Teológus, evangélikus lelkész

Ez az igevers a mottója a Krisztus-hívők 2000. évi ökumenikus imahetének. Ez év márciusában kaptuk Gellért atyával a megbízást a MKPK és a MEÖT nevében, hogy készítsük el az imahét közös füzetét. Júliusban beadtuk nyomdakész állapotban a szöveget megbízóinknak. Ez volt utolsó közös munkánk. — A jövő év januárjának vezérigéje foglalja most össze Békés Gellért, az ökumenizmus egyik magyar veteránjának szolgálatát.

Ez a levél az egyház levele, apostoli körlevél az efezusiakhoz és általában a kisázsiai gyülekezetekhez. Mindkettőnk kedves újszövetségi irata. Tartalma: Isten Krisztus által megváltja a bűnbe esett világot, és Benne mint Főben új egységet teremt: az egyházat. Az egyház Krisztus titokzatos teste, nem *societas perfecta*, hanem Krisztus-test — írja a Biblia-fordító Gellért. Halálhíre vétele után újraolvastam az Efezusi levelet, és úgy éreztem, valóban az Ő ökumenikus művének summája lehet.

Békés Gellért a régi-új egyházfogalom hirdetője volt. „Nagy ez a titok, én Krisztusra és az egyházra vonatkoztatom” — írja Pál. A házasságot Krisztus és egyház előképének tekinti. Itt szerepel a *titok* szó. A görögben a *sacramentum* szó helyén a *mysterion* kifejezés áll. Békés Gellért az egyház titkát hirdette, és benne a cselekvő Urat.

Itt olvassuk a nagy könyörgő imádságot az egyházért; az ige-hirdető apostol az evangélium hirdetése közben egyszerre csak térdre ereszkedik az Atya előtt, hogy megismerjék olvasói Isten szeretetének szélességét és hosszúságát, mélységét és magasságát. Ez a belső ismeret meghalad minden emberi ismeretet, s az imádságban átélhető, hogy Krisztus lakozik szívünkben, otthon van egyházában. Könyörög, hogy Krisztusban ismerjék meg Krisztus teljességét. Békés Gellért ilyen értelemben is imádkozó ember volt, az élő Isten előtt teologizált.

Ebben a levélben olvasunk (4,13) az egyház megosztott szolgálatairól, ezeket arányosan együtt kell végezni, és benne a tanítói szolgálatról, azok munkájáról, akik kell, hogy istenszolgálatra neveljék a szenteket, felneveljék a következő nemzedéket. Békés Gellért ilyen értelemben volt ökumenikus keresztény nevelő.

Az apostol érett keresztény ember volt, „meglett ember”, ahogy Gellért fordította, az a felnőtt, akit nem téveszt meg divatos emberi tanítás, ide-oda sodró álnokság szele. Gellért atya ilyen felnőtt emberként felnőttekké nevelte hallgatóit.

Az egység embere volt, vallotta az apostollal: egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Isten, mindnyájunknak Atyja. Ezt az egységet ajándéknak és feladatnak tartotta. Kínosan ragaszkodott az *egy* szóhoz, aminek többes számát nem ismerte. János 17-et így fordította: „Hogy mindnyájan *egy* legyenek”.

Gellért atya az életszentség embere volt, „magára öltötte az új embert”. Távol állt a nyereségvágytól és „mindenféle ocsmályságtól”, azt kereste, ami kedves az Úr előtt.

Isten utánczója akart lenni. *Imitatores Dei*, mimétái *tu theu*. Boldogan mondtuk egymásnak, kevés itt a követés, vagy kövesetek kifejezés, az apostol merészen Isten utánczójáról beszél. Együtt örültünk e megtalált közös kifejezésen. Magas mérce, a legmagasabb. Gellértben volt valami gyermekies. Egyik rendtársa így mondta: „Gyermeki naivitással jár-kezel e világban”. Igen, mert Isten gyermeke volt, és az isten-gyermekség állapotát nem lehet kinőni idős korban sem. A szegénységet fogadó szerzetes mérhetetlenül gazdag volt Isten kincseiben.

En Kriszto — a Krisztusban. Ez a misztikus kifejezés a kulcsa az apostolnál is többi teológiai terminusainak: az egységnek, a *kharis*znak, az *agapé*nek, a *szofiá*nak, a *kairosz*nak, a *fósz*nak, az *eiréné*nek. Ugyanezek Gellért fő témái is. És a központ: *en Kriszto*.

Először írásaiban találkoztam Gellért atyával. Tudtam a *Stuttgarteri Közös Nyilatkozatról*, amit 1967-ben Vajta Vilmosmal együtt szerkesztettek. Ez az irat a külföldön élő magyarok ökumenikus *Magna Chartája*. Személyesen először egy német kis városban találkoztam vele, Borken-Gemenben. Kerekasztal-beszélgetés résztvevői voltunk. Azután itthon, Győrben, Pannonhalmán, Kecskeméten, Siófokon, Gyulán, Budapesten stb. Nyolcvanévesként köszönhettem én is Budavárban, emlékköteteiben az én cikkem is szerepelt. Legtöbbet olvasott könyvében: *Keresztények egysége utópia?* címmel a velem folytatott párbeszédét közli. Utoljára a *Vigilia* pünkösdi számában írtunk közösen, az októberben aláírásra kerülő *Justificatiós* dokumentumról. Ebben a keretben nem sorolhatom fel közös munkánk valamennyi állomását, csak nagy megbecsüléssel említem: elolvasta dokumentumainkat, a LVSz-Vatikán Közös Bizottság könyveit és nyilatkozatait. Bátran hangoztatta ellenvéleményét is, vállalta a római egyház specifikumait, de nem becsülte túl ezeket, ismerte a sorrendet, az igazságok hierarchiáját.

Isten kimondhatatlan, érthetetlen szeretetének egyik jelét látom abban, hogy idős korunkban összekapcsolta életünket, munkánkat, és barátságával meggazdagított. *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in caelestibus in Christo* — ahogy Ő fordította az apostol hálaadó himnuszát szabadabban és olvasmányosabban: Áldott legyen az Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, aki a mennyei világ minden lelki áldásával Krisztusban megáldott minket — Békés Gellért atyán keresztül is.

KALÁSZ MÁRTON

Märkisch Buchholz

Sarah Kirschnek

Lesznek az évek külön vágyai: szeretnék
 eljutni ősszel Fühmann sírjához. Világos,
 s mondtam: föld-lepte őszben — szép csatorna-víz
 hídján magam átmenni; a zsilip
 habja mégsem oly hangos, hogy elhallassék a sírig.
 Tévődő szemmel bent betűzni a szentenciát
 újra, lapos kő-felületbe vésve —
 ide kért írása, délben; akár
 aznap, a fény-írt fasorok szegélye.
 Összegyűlünk, akik nem lehettünk a temetésén —
 Kunert pl., Jentzsch, Sarah (az én
 elpityeredő lányom, kerülve ki valamiképp).
 F. sem másra tüntette végrendeletében —
 beszéljünk róla. Tüntetnének egymásért, míg beszélünk.

Stuttgart, 1993

*Schumann**Endenich, 1855*

Már a belülvaló lépcsőt söpri a szél?
 Még rá is tűzhet kint néhol a Nap.
 Nem tudom, az egyetlen rózsát töri, fél
 vagy aznap a világ gerendája szakad
 le az égből — a sötétség akkordra hangot ad.
 Belülvaló ablakunkon mi óvakodva csak
 pillanthatunk ki: egy nap a lépcső alatt
 tüntető határ peng, egy árnyék áthalad
 a rózsán, amely a kívül levő romhoz még ittmaradt.
 Ki óvna a napot, itt hány száz esztendeig él,
 töprenghetnél magunkon. Látvány, kié a lak —
 érvedre vak, álomra vak. „Én éjjel megmorogtalak,
 mert átjöttél?” Ne, a porszem itt sírásra fakad.
 Oltja a belül képzett tél Napként a nyomokat.

1998

Illyés István lelki ajándékai

LUKÁCSY SÁNDOR

Született 1923-ban, irodalomtörténész. Tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán végezte. 1962-1988 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. 1968-tól az irodalomtudományok kandidátusa. Legutóbbi írását az 1999. 9. számban közzétették.

Az akadémiai magyar irodalomtörténet (vulgo *Spenót*) igen szűkmarkúan bánik az egyházi irodalommal. Illyés István (1650-1711) még viszonylag jól járt: tizennyolc sor ismertetést kapott, de csak mint templomi énekek szerzője; arról, hogy több kötet prédikációja is megjelent, egy szó sem esik. Nem sorolom Illyés Istvánt legnagyobb hitszónokaink (Pázmány, Landovics, Szabó István stb.) közé, de az bizonyos, hogy méltó hely illetné meg az egyházi beszéd — s általában irodalmunk — történetében, kihagyni onnét a nemzeti kultúra vesztesége. Meggyőzhet erről — sok más mellett — kiskarácsony, azaz újév napjára írt második prédikációja.

1708-ban jelent meg, de korábban, a századfordulóra készült, a mostani ezredfordulón tehát épp háromszáz éves. Mivel az év első napján az egyház Jézus nevenapját ünnepli, ez a tárgy a prédikációnak.

Ismerünk dicsőséges neveket a történelemből (így kezdi): Nagy Sándorét, Attiláét, de a legdicsőbb név Jézusé. Tamerlánról jegyezték föl, hogy újévkor arany betűkkel írt nevét hordoztatta meg a nép előtt, boldog aranyas esztendő jövődöleése végett; mennyivel boldogabb jövődőt ígér nekünk drága nevével a mi királyunk, az üdvözítő Jézus, „ebben a mái napon elkezdett, ezerhétszázon fellyül első esztendőben, a tizennyolcadik, immár bélépett új saeculumban, s abban is, amellyet várunk, az örökkévaló saeculumban”. A szokásos újévi téma összekapcsolása a naptári fordulóval (melyet más prédikátor nem említ) Illyés István eredeti ötletének látszik.

Újév ünnepe a régi Magyarországon az ajándékozás napja. Bár e szokás az antik Rómában sem volt ismeretlen, magyar sajátoságnak tartották, s divatját az egyház sokáig megőrizte. Némelykor a miséző pap valódi ajándékokat osztott szét hívei között; gyakrabban jelképes, lelki ajándékokat. A szétosztás társadalmi rang vagy egyéb csoportosító tényezők szerint történt. Kit milyen ajándék illet meg, azt a prédikációban indokolni kellett. Ily módon az egyházi beszédnek egy különleges szövegtípusa keletkezett, mely valóban hazai sajátosságokat mutat, s valószínűleg hazai lelemény.

Az első beszédet az újévi ajándékozásról a nagy katolikus hitszónok: Telegdi Miklós mondta, s utána hosszú sor követte a múlt század elejéig. E beszédek kidolgozása többnyire nagyon szellemes. Csúzy Zsigmond ajándékai között például van mandu-

lafa, kertészkes, pásztortáska stb., mind jelképes értelemmel. Ily-lyés István egyszerűbben oldotta meg feladatát: mindenkinek egyféle ajándékot adott, Jézus nevét. „Nomen hoc admirabile — idézi Aquinói Szent Tamást — a Jézus nevének csudálatos ereje a bűnösöket igazulásra juttatja, az igazakat vigasztalja, a késértet-szenvedőket segíti, és mind, akik őtet segítségül hívják, üdvözíti. Ezek ha így vannak (folytatja a saját gondolatával, melyet a beszéd elején már egyszer elmondott), bizony tehát szerencsés, boldog és üdvösséges nagy sok jókat remélhetünk és ígérhetünk mi magunknak a Jézus dicsőséges nevének megböcsülhetetlen drága kincséből, felséges nagy erejéből, ebben az új esztendőben, új saeculumban és a jövőendő örökkévalóban. E' légyen azért a mi jelünk, mellyet a szeretet aranyával szívünkbe béírván, mindenkor szemünk előtt viseljünk, és abból arany esztendőket magunknak jövőndöljünk.” Miután a szónok a megismételt naptári motívummal szilárd szerkezetbe foglalta beszéde első felét, következik a második rész: a Jézus nevével megajándékozottak tíz csoportjának felsorolása.

Ezt a szép, háromszáz éves szöveget teljes egészében közlöm.

„...régí szokás szerént én is ma az én kedves hallgatóimat megajándékozom. Nem is mást, hanem ugyanezen szent nevet, a Jézus nevét adom néktek újesztendői ajándékban, mert ennél böcsülteesebbet, drágábbat és hasznosabbat nem talállok. Először azért ajándékozom én ezt a szent nevet a tiszteletes egyházi rendeknek, praelatusoknak, lekipásztoroknak, úgymint Jó Pásztort, mert ő magát annak nevezte, és pásztori méltóságos tisztit igazán és ugyan valóban végbe vitte, midőn az egy elveszett juhót, az emberi nemzetet gondos nagy fáradsággal kereste, vállaira felvette, legeltette, szorgalmatos gondját viselte, példát adván a lelkipásztoroknak, az ő pásztorságok alá bízott nyájjal mint kelljen nékik bánniok, úgymint kemény számadásra köteles őrállóknak.

A világi tekintetes felsőknek, népek fejeknek, úgy a böcsülletes nemes magistratusnak adom én (másodsor) újesztendői ajándé- kul ugyanezt, a Jézus nevét, úgymint Igazságot, mert ez is az ő titulusa. Kiről Isaiás mondotta: *Judicabit in justitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae*; Igazságban ítéli a szegényeket, és igazság szerént dorgál a földnek szelídiért. Miképpen dorgálta Isaiásnál amazokat, kik az árvának nem ítéltek, és az özvegynek ügye bé nem ment hozzájuk. És nem sokkal alább azokat, kik megigazították az istentelent az ajándékért, és az igaznak igazságát elvették tőle.

A magistratusi jurisdictio, vagyis hatalom alatt lévő községet is itten ki nem felejem. Ezeknek is azért (harmadszor) az Engedel- mes Jézust ajándékozom. *Erat subditus illis* — azt írja felőle az evangelista, hogy az ő gondviselő szüléinek engedelmes volt. Másutt pedig: az adópénzt, noha szabados volt attól, megfizette, hogy a vámos tiszteket meg ne botránkoztassa. Kötelesek a hatal-

masság alatt valók az engedelmességre (azt mondja Szent Pál), mert nincs hatalmasság, hanem az Istentől. Azokáért aki ellene áll a hatalmasságnak, ez Isten rendelkezésének áll ellene, és kárhozatot szerez magának.

A keresztyén vitézek is (negyedszer), kik *pro aris et focis* a szent religio mellett, és hazánk oltalmáért véreket kiontani, életeket letenni készek, újesztendői ajándékra érdemesek. Bátor és erős szívűnek kell lenni a vitéznek, nem is találják fel azt jobban, mint a Jézus nevében. Mert írva vagyon: *Turris fortissima nomen Domini*; Igen erős torony, erős bástya az Úr neve. Ehhez azért folyamodjanak a vitézek, hogy midőn az ő ellenségek *in curribus et equis*; szekerekben bíznak és lovakban, ők az Úr Jézus nevében kérjenek segítséget, és miként a vitéz Dávid Góliát ellen, a seregek Urának nevében legyenek győzedelmesek.

Ti is immár (ötödször) jámbor házások, ajándék nélkül ne maradjatok. Vagyon is bizony szükségtek olyan ajándékra, mely a házasságbéli kemény kereszteket, és amint szent Pál szól: *tribulationem carnis*, testi gyötrelmeket enyhítse, könnyebbítse. Illyen a Jézus neve, ki a galileai Kána-béli megfogyatkozott menyegzőben az ízetlen hideg vizet, a házasságbéli sok ízetlenségeknek képező symbolumát jó ízű itallá, gyönyörködtető és szíveket melegítő jó borra változtatta.

Abban is pedig (hatodszor) tudatlan nem vagyok, hogy az özvegyek vigasztalás nélkül szűkölködnek. Valóban bizony vigasztaló a Jézus neve, kiről — úgy jut eszembe — olvastam együtt, hogy akiket Názáretben (az hol nevelkedett) valami szomorúság olykor ért, nem másutt, hanem Jézusnál, a Mária és József fiánál kerestek vigasztalást. *Eamus ad filium Mariae et Joseph, et ipse consolabitur nos*. E' legyen azért ma az újesztendői ajándék a szomorú özvegyeknek, hogy ők is mondhassák a prófétával: *Exultabo in Deo Jesu meo*; vigadok az én Istenemben, az én Jézusomban. Egyébaránt amely özvegy másban keresi vigasságát, *vivens mortua est*; élvén megholt — azt mondja Szent Pál.

S hát immár (hetedszer) a szűzeknek mit adjak ajándékban? Virágot adok: a szűzek és minden igaz lelkek vőlegényét. Aki magát *Lilium convallium*, gyöngyvirágnak nevezte. És ímé, noha téli időben kinyílt ez a gyöngyvirág a Jesse gyökeréből Betlehemben. Ezt azért, ezt tegyék fejek felibe, szépen illatozó bokréta gyanánt a tiszta életű ifiú legények, és fejeket ékesítő koszorú gyanánt a szűz leányzók, és megemlékezzenek arról, hogy az ő szüzességeknek fejről liliomát bé ne mocskolják, meg ne ferteztessék.

A mives mesterembereknek (nyolcadszor) és egyéb munkásoknak azt ajándékozom, aki *Fabri Filius*, ács ember fiának — Szent Máténál —, ácsmívesnek — Szent Márknál — neveztetett. Ez pedig az ajándék arra szolgál nekik, hogy a magok munkájában és szorgalmatosságában ne bízzanak, hanem a Jézus nevében eresszék meg Péterrel az ő hálójokat.

Minthogy pedig (kilencedszer) szűkölködő szegények is közöttünk vannak, ezeket is ajándék nélkül nem hagyom. Azt adom nékik ajándékul, akiben az Isten gazdagságának kincsei elrejtve vannak. És aki *dives in omnes*, gazdag mindnyájukhoz, akik őtet segítségül hívják.

Végre (tizedszer) közönséggel minden híveknek adok ajándékot: olly ajándékot, amellyben ki-ki ami nélkül szűkölködik, az Atya mindenható Úr Istentől megnyerheti. A nyavalyás beteg egészséget, a háborúság-szenvedő szabadulást, a bűnös igazulást, az igaz vigasztalást, és ezeket ugyanez életben; a másvilágon pedig az örök boldogságot. Mert maga mondotta az Evangeliumban: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*; Ha mit kérendetek az Atyától az én nevemben, megadja néktek. Oh, légyen úgy! Amen."

Megint a népi kéziratosok!

Született 1921-ben Komáromban. Néprajztudós. Legutóbbi írását az 1999. 12. számunkban közzöltük.

Megint a népi kéziratosok — mondhatnák az inkább előre-, mint hátránézők, az inkább a jövőbe tekintők, akiknek múltunk roncsai kevesebbet jelentenek, mint a jövő képei. A jövőnek emberi lehetőségeink adta megformálása mindnyájunk számára fontos, de a múlt értékeinek a föld mérése sem tartozhat az elhanyagolható feladatok körébe. Ha már történelmünk során annyit veszítettünk — mert veszítettünk, szellemi javaink nagy része megsemmisült, vagy Trianon óta nincs már birtokunkban —, joggal örvendünk mindannak, ami nem várt módon előbukkan. Szinte mindegy, hogy a magas vagy a népi kultúra állományába tartozott-e, fontos, hogy előkerült, hogy számba vehetjük. Csökkenti veszteségtudatunkat, s némi fényt vet művelődéstörténetünk egy-egy homályban maradt szakaszára. Egyre megy, hogy egy literátus ember rögzített-e az utókor számára művelődéstörténeti emlékeket vagy az élőlészavas népi gyakorlat mentette meg ezeket mind napjainkig, netán egy nehézírású parasztkántor vagy szentember véste-e föl őket. Az ő tevékenységük eredményeként írhatunk könyveik tartalmáról, s mutathatjuk be, mily sokfélét tudtak a rég elfelejtett énekesek s környezetük tagjai, a lélekből éneklők, hangos szóval Istent dicsérők. Sokat tudtak. Olvasván írásaikat elszégyellhetjük magunkat, hogy mi minden tartozott ünnepeik és hétköznapijaik kegyességi szokásaihoz, s milyen színes, kincses anyagot igényeltek még házi áhítataik számára is. Ahogy templomba menet is ünnepi ruhájukba öltöztek, úgy emelték ki énekeik, imádságaik közül is a „szép” minőségű jeggyel a nekik különösen tetszőt, a hideg templomokban igazán lélekmelegítőt. Ezzel is jelzést adtak magukról, hitbéli igényességükről és általában sok mindenről, amiről ezek az írárok, ha rejtetten is, vallanak.

Bármikor is szóltam ezekről a népi kéziratosokról, mindig hangsúlyoztam egy-egy közösségre, egy-egy kis tájra vonatkozó informatív értéküket, összességükben irodalom-, áhítattörténeti szerepüket. Ezért tartjuk fontosnak, hogy ha csak tehetjük, vegyünk kézbe egy-egy ilyen kéziratot emléket, ismertessük tartalmukat, nemegyszer gyöngyszemeket, tegyük nagyító alá a bennük foglaltakat. Sokszor csak az egyedül bennük foglaltakat. Teszszük ezt mindaddig, amíg ezek az írárok elő-előbújnak rejtekeikből, megmutatják magukat bepillantást engedve a múlt kevésbé ismert spirituális tartományaiba. Ily szándékkal közöltem a Vigilia 1998. decemberi és 1999. januári s áprilisi számában az 1731-es

Vépi Énekeskönyv ismeretlen, vagy rég elfelejtett énekeiből. S idézek most egy eleddig számomra is ismeretlen kéziratból, amelyet a Szent István Kiadó könyvtárának rendezése közben találtak meg a közelmúltban, s adták át nekem betekintésre. Ez *Énekeskönyv* is, a *Vépi kézirat*hoz hasonlóan, Vas megyéből való, Kenyeri községből — ahol jómagam is gyűjtöttem, és erősen hagyományőrző közösséget találtam —, a bejegyzés szerint 1708-ból. Énekei közül többet nem ismerek. Most volna szükségem Holl Béla, a jeles népekkutató tudására, aki múltbéli tűnődéseim, tudatlanságaim során sok esetben irányt jelzett. Kedvencem, a *Vépi Énekeskönyv* sokáig volt kutatási témája. Rendre adatolta énekeit, már amelyiket tudta. Soknál áthúzott zérusjelet tett. Ezen ismeretlen énekekből közöltem, mintegy forrásfeltáró szándékkal, többek között a Vigilia említett számaiban. Háttha az olvasók közül valaki ráismert egyikre-másikra, s ezzel fogódzót ad nekünk. Sajnos ez a kenyeri énekgyűjtemény is hiányos. Éppen ezért is nehezen adatolható. Hiányzik a helységnev és a tulajdonos vagy a leíró neve. Több összefüggő részegységből áll, illetve van újrafűzve vagy átkötve. Barna bőrbatikolt kemény fedőlapja belső oldalán használható bejegyzés van sokkal későbbi írással: *Kenyeri, Szombathelyi püspökség*. A hátsó fedőlap belső oldalán is található három név: Dombi Ferencz, majd: Mariska, Ilona s néhány, a gyűrdés miatt olvashatatlan szó s egy szám: 14. Olvasható a 172. oldalon szép, de úgyszintén későbbi írással s egész más tintával: *Biczó János*. Nyilván valamelyik tulajdonos neve. A kézirat a 29. oldallal kezdődik és a 370. oldallal szakad meg. A számozás nem folyamatos, mert több helyen a lapok kitépve, hol néhány, hol több. Ennek eredményeként sok a csonka ének, amelyeknek kiegészítése hosszadalmas azonosítás révén lehetséges, ha egyáltalán lehetséges. Egyszerűbb a helyzet, ha a kezdő szakaszok vannak meg. Sokkal nehezebb, ha ezek hiányoznak. Mindenesetre két támpont van: a Kenyereire való utalás és Biczó János neve. Ilyenkor veszem föl a kapcsolatot az adott község plébánosával, akinek a segítségével kinyomozható, hogy volt-e ilyen nevű férfi a faluban. Ha igen, mikor élt, s játszott-e szerepet a közösség vallási életében: előénekes, búcsúvezető, egyházi mivoltban. A plébániai anyakönyvezést — valójában adatok rögzítését — a Trentói zsinat (1545-1563) rendelte el, általános gyakorlattá nálunk a török megszállás után és a vallásháborúk elültével válhatott. Jelenlétét a néprajzos is tudatosítja, amikor bizonytalan nyomon elindulva jut el a kívánt eredményig, a tények azonosításáig.

A *Kenyeri Énekeskönyvből* most három éneket közlünk, jobbra a karácsonyi ünnepkörhöz köthető szövegekből, amelyek beleillenek a Születés eszmeiségébe, az istenatyai gondoskodás értelmében a nyája őrzésére földre küldött Fiú eljövételének idejére. „Az Atya Ur Iñ szerelmes sz. Fiát ez vilagra kölde legeltetnj nyajat...” kezdetű éneket a regiszterekben nem találtam meg. Változatát vi-

szont az *Öreg Graduálban* igen, a kor egyik legjelentősebb protestáns énekeskönyvében 1636-ból, a 447-449. lapon: „Az Atya úristen ez világra elbocsátá az ő szent fiát...” kezdettel. Karácsonyi antifónának jelzik, ritmikus prózának nevezik kutatóink. Ez azért tűnik sajátságosnak, mert a mi kenyeri kéziratunkban húsvét utáni második vasárnapra utalja leírója. E tény csak addig sajátságos, amíg nem vesszük figyelembe a protestáns graduálok szerkesztési elvét. Köztudott, hogy a reformáció kezdeti időszakában az új hitnek nem nagyon voltak énekei. A hittérítők, köztük ferencesek is, például a híres-neves Szkhárosi Horvát András vagy Sztárai Mihály, éltek a katolikus népénekekkel. Ezért őrizi meg az első időkben a protestáns gyülekezeti ének késő középkori hagyományokon alapulva a szövegek archaikusabb jellegét. Különösen az ünnepekre rendelt énekeknél volt ez tapasztalható. Az említett neves térítők és prédikátor társaik, Batizi András, Szegedi Gergely és mások, sietve pótolták a hiányt zsoltárok, himnuszok, antifónák, responzóriumok fordításaival a reformáció hitelveivel összeegyeztethető énekek gyakran meglehetősen szabad átültetésével. A korai protestantizmus használta a katolikus liturgiát, csak latinból magyarra tette át, s a miseelemeket a textus-közpon-tú protestáns rendre szabta. E liturgiában fontos szerepe volt a pap, a kántor és a kar végezte éneklésnek, nemkülönben a gyakran prózában fordított szertartási énekek recitálásának. Ezen szertartási szövegekből összeállított „protestáns misekönyv”-et a misekönyv egyik középkori típusáról nevezték el graduálnak. Kiemelkedő 16. századi darabja az 1574-es Huszár Gál-féle *Énekeskönyv* első részében található. Hírünk van néhány korábbi kéziratot graduálról is, amelyek sajnos elvesztek. Mindebből úgy tetszik, hogy a *Kenyeri Énekeskönyv* a katolikus folyamatosságot jeleníti meg, s nevezett énekünk nagyon régi lehet, mert a protestáns funkcióváltást nem kellett elszenvednie. Vagyis megmaradt az eredeti: húsvét utáni második vasárnapra meghatározott liturgikus szerepében. E tény viszont a kötet tartalmának régiségére értékelhető jelzés.

Szent János evangélista alakját hozza közelünkbe egy feltehetően szintén régi ének. Kissé históriás ízű hangvétele s a „vala” végrim előfordulása alátámasztja véleményünket. Indító sora: „Az ige volt kezdetby, Atyának kebeliben...”

Üdvtörténeti szempontból a karácsonyhoz köthető harmadik emlékünks is, az *Ádám siralma* megnevezésű ritka szöveg, a késő középkori szent színjátszás távoli emléke, különös szövegkapcsolódása révén becses emléke.

Az Új Írás 1983. 1. száma 75-91. oldalán foglalkoztam a szent színjátszás hazai gyakorlatával, középkori, protestáns s barokk előfordulásaival, s mindezek néphagyománybéli nyomaival: *Gyönyörűségek kerttyben*, illetve *Ádám-vigasztalók* címen. E kissé rejtett címadásnak ideológiai okai voltak. A téma direkt megjelölését

nem látták célszerűnek. A 75-78. oldalon közöltem egy *Ádám-síralmat*, valójában egy általam gyűjtött *Ádám panaszt*át és a vépi kéziratok énekeskönyv *Lamentatio Adami* megnevezésű énekét. Szent színjátékbeli szerepét elárulja az utána következő: *Consolatio Adami: Angelus respondit ei*. fölíratú ének, majd ezen hat szakaszt követi az *Adamus respondit* jelzetű nyolc szakasz. Ezen *Lamentation*nak csak műfajilag van köze a most olvasható síralomhoz. Aztán még annyi, amennyi az említett gyűjtött *Ádám panaszt*ához fűzött adatközlői megjegyzésnek: „Karácson böjtje estéjén el szoktuk énekelni”, mondta 1974. március 16-án Juhász Andrásné neves kömlői előénekes. S most az egyszerűség kedvéért önmagam idézem az Új Írás 91. oldaláról: „Nem véletlenül énekeltek karácsony böjtje estéjén, hiszen követve ezzel a sok száz éves hagyományt. A bűnbeesés történetét karácsony vigíliáján játszották Európa-szerte már a középkortól kezdve. A keresztény tanítás szerint Ádám bűne és Krisztus születése között szoros összefüggés van. Vulgárisan kifejezve, ha Ádám nem vétkezik, Krisztusnak nem kell megszületnie és meghalnia. Ez összefüggés nyilvánvalóságát már maga a tény is bizonyítja, miszerint az egyház Jézus születése napjára, december 24-ére rendelte el Ádám és Éva névünnpét. A karácsonyi ünnepkörben játszotta templomaiban, majd később szent színpadjaiban a bibliai üdvösségtörténet első nagy szakaszát. Ennek részei: a teremtés, a pártútó angyalok bukása, az ember teremtése, »Lucifer« bosszúterve, a bűnbeesés és a kiűzetés, az égi vagy mennyei pör, a próféta-játék és az angyali üdvözlés. E tematikai egységet követte az ünnepkör második nagy szakaszának, a tényleges karácsonyi eseménysornak a megjelenítése: a szálláskeresés, a születés, az egyiptomi menekülés, a gyermekgyilkosság, a királyok imádása, azaz a csillagjáték...”

Ami különlegessé teszi a *Kenyeri Énekeskönyv Ádám síralmát* — s persze ennek is megvan a maga logikája — az az énekhez csapódott, ám önállóan is tekinthető szentkereszt-legenda. E legenda még kódexeinkben is elvéve fordul elő. Teljességében az 1525-31 között írt *Teleki-kódex*ben, majd változatában az 1519-es *Debreczeni-kódex*ben. Mindkettő ferences eredetű! A népi szent prózában már találkoztam a szentkereszt-legendával, ritkán még verses formában is előkerült, de *Ádám síralmával* együtt „tálalva” még soha. Véletlennel nem magyarázható, inkább szentszínjátászbéli előzménnyel. Amíg a *Vépi Énekeskönyv Lamentatio*ja csiszoltabb forma és művesebb költői gyakorlatra utal, addig a mi síralmunk nyersebb, nehézkesebb. Talán ebben van ereje s ez sejteti eredő helyét és idejét. Ki tudja, melyik kolostor udvarán vagy város főterén hangzott föl Ádám „siratozása”? Részévé vált-e a barokk iskolai színjátásznak is, hogy végezetül egy kántorkönyv vagy népi kézirat oldalain várja jobb sorsát, netán új szerepkörben az irodalomtörténet-írás műhelyében?

A kézirat olvasása nem volt könnyű munka. Különös betűvezetése, „helyesírás”-a, nehezen kibetűzhető sorai igénybe vették a szemet és az agyat. Rövidítési rendszere megegyezik kortársaiéval. Már a *Vépi Énekeskönyvről* szólván többször bemutattam, például: Iñ, Iñnek: Isten, Istennek; sz.: szent; by: -ban, -ben; n.: nem. A j, i, y hangzókat keveri. Az ékezeteket tetszés szerint használja, sokszor nem is él velük, vagy nagyon is spórolósan: ö-ő, ü-ű esetében két pont vagy vessző helyett néha csak egyet rak föl. Az énekek az i-ző nyelvjárásról tanúskodnak, nem meglepően. Egykor egész Vasban általános volt. Gyűjtéseim során magam is tapasztaltam. Az énekeket, ahogy eddig is tettem, eredeti írásuk szerint közlöm. Az ún. mai olvasat hitelességük és zamatuk rovására menne. Mind a korra, mind a benne élő emberre jellemző lehet írásának képe, kezének jegye, azaz betűvetése.

A Kenyeri Énekeskönyvből

Szent Janos Apostolról

Kenyeri Énekeskönyv,
1708, 38-40.

Az ige volt kezdetby,
Atyának kebeliben,
be szálla az üdüben
szent Anyának mihiben
Evangelium bizonyság ebben,
Sz: Janos Apostol első riszében.

Nota: Dum virgo vagient/em/

Szent János az többinél,
kedvesebb az iginél,
meg testesült Istennél,
Jesus szereteténél,
tudva lön ez dolog a Szent Péternél
kírdezi mint légyen dolga Istennél

Sz: János a vacsorán,
Jesus melyén nyugodván,
kírdezi tüle bátron,
ki ligyen a tanyitván,
a Jesust sidoknak ki el arullya,
és ellensegnek keziben ada.

*Kereszt fára fel menvén,
Janost melleje vivén,
Sz Anyát is tekintvén,
néki ajánla szípen,
János Anyam neked is lígyen,
gond viselised ra helettem lígyen*

*Firfiat nem ismérő,
de Isten fiat szülű,
tisztaságos leánzo,
Szüzísseggel virágzó,
Marianak lígyen vigasztalása,
ne bágyoszsza szívít az árvasaggal.*

*E Jesus városaban
Sz Janos prædicalvan
Evangeliom írása,
mert esik nagy hasznára,
Anya szentegyháznak ő romlására,
az Eretnekségnek vala.*

*Szent Janos vinsegiég
Szeretetrül mind vigig
iletinek fottáig,
prædicalot sokáig
oh tiszta Sz: János tisztics minket is,
könyörgésed által ligy oltalmunkra.*

*Oh tellyes Sz: Háromság,
Isteni nagy Miltóság,
Engedgyed tisztasagban,
Sz: Jánost predicatiojaban
szolgalhasunk neked is ez illetben
Isteni és Atyaji szeretetben amen*

Adam siralma

*Kenyeri-i Énekeskönyv,
1708, 95-100. oldal eleje*

*Oh mely szörnű keserves Adamnak esete,
mireggel vegyítettetek alma édessége,
kinek maj napig fen marad holtunkig,
mind egisz nemzetekby szörnű atoknak keserve.*

Már siralmas jaj szoval Eva keserülyőn,
mert meg ejté szép tarsát Paradicsom kertby,
ördög hazugságát jövőndó mondását,
hogy el hitte és engedte, el veszti szép szabadságát.

Iñár jaj sok veszilyben fordult minden sorsom,
nap hold minden csillagok gyászban jár miattam,
az föld kereksege menyeknek felsege,
meg indul és meg rendül Iñnek kiralyi széke.

Csudálhatya Adamnak minden meg esetit
holot paradicsomby Iñnek inteset,
meg hallak tilalmát, es szép szabadságát,
de a gonosz ördögnek nem gondola álnokságát.

Halgassatok fiaim Adam beszédire,
ki is szip szabadságban vala helyheztetve,
de csak kevis ödlün míg három ora lon,
ezen ártatlansagbul Angyaltul ki kergettetet.

Az volt oka az Angyal engem hogy ki úze,
hogy nékem nem lón elig paradicsom szipsége,
amillyby elig volt mindennek bűvsége,
han az Iñnek akarék lennj ellensége.

Azert jaj már énnékem jaj bűnös Adámnak,
nincsen sohult mentsegem bünejm árjának,
mert irtelmem vala az ártatlansagom,
de elmim meg tunyula, Eva hogy esetem volna.

Latom iñar magamat paradicsom kívül,
az Angalt is állani ajtónál ürziúsul,
nincs már hova lennem jaj nyomorult fejem
jaj nekem nyavalásnak mert fia lészek halalnak.

Már az vadak barlangi adgyatok nékem helt,
Sárkanyoknak lukaji nyugolalmas helyek
vegyetek bé engem jaj mert el kel vesznem
meg estem nagy rut szörnyen mert vitétem Isten ellen.

Nekem már idő szerint iletem halalhoz,
kozelit azirt kirek jutalmat voltomhoz,
kirlek tigid uram, akit megbantottam,
erezd ream az halalt, végyed lelkem te magadhoz.

Drága szip beszidimet Fiajm hallyátok,
akikre rátok szállott én rulam halaltok,
én nekem halálom el közelget látom,
az melly a munka miat el fogyatkozott jól tudom.

Ides alma keserű nékem s nemzetimnek,
a melly paradicsomby lett oka mindennek,
kirlek azon tited Fiam kinszeritlek,
kinek Szet a te neved hoz orvosagot testemnek.

Indula mingyár Fia Szet az orvosagért,
paradicsom kertihez kegelem olajert,
hogy atyanak testit meg kenneye egiszlen,
hogy addig meg nem halna meg abban risze ñ lene.

Igy felele Sz Mihály Archangyal a Szetnek,
ne sirankozzá! azon, mert a nagy kirisnek,
mostan el kel mulny időre kel tolny,
ótt ezer esztendőre ezek mind bé tellyesédnek.

Ezen szokra fordulván paradicsom kertby
meg tiltott fának ágát ada Szet kezibe,
mondván mikor ennek gyömulcseben eszik,
a te Atyad azoñal viszont meg elevenedik.

Sies vid el az agot az Angyal így szola,
Lybanusnak szip partyan aztat el plantalna,
görög historia vilagosby mondgya,
mihelt ennek gyömolcsit iendne meg szabadúlna.

Uttyat vivin elejby Szet nagy keservessen,
midön Atyához írne Pálma ág kezében,
latván ides Atyát hogy mar meg holt ippen,
a fejhez plantála ez agot nagy keservessen.

Szipen fel nevelkedik az ág Adam felet,
mellybül igen kegyes fa nagy fel névelkedett,
a melly mind ott állot, valamég Salamon,
kiralyi palotának ipétésehez nem kezdett.

Le vagatik a szip fa ipitük kezitül,
de nem illet señi mod meg vetlet ezektül,
hol rövid hol hoszu ki tettet azoktul,
Sidon vizire tevik, hogy azon járnának által

Igy tapottatik Adam iletinek faja,
a melly fabul szarmazik draga gyömulcs java,
de hamar tortinik Szabanak királya,
hogy által akar mennj lilekby jelenist lata.

Jelenik neki azon hogy meg Ember főgne,
amelly lenne sidoknak nagy veszedelmére,
m...yert el kerülővén reája nem lipvén,
jelentvin Salamonnak, a melly onnan el vitetvin.

Oh bulcs Salamon királly ne vettesd el e fát,
mert még annak szüzek szagullyák virágjat,
Adam is meg arrul szedj szabadsagat,
neked is fog hasznalni ha őzed Atyad nyomdokat.

El ásotta a szíp fát a ma hosznos tóban,
a mellyben üdü szerint az Angyal le szálván,
melly ott is mutata hasznalatosságát,
mert sok betegek tüle meg gyógyultak indulásban.

El irkezet az idü es ora vigtira,
hogy a Jesus irettunk kint halalt szenvedne,
az fa fel vitetik vizen levittetik,
és abbul a kristusnak kereszt ágyat ipétették.

Itten gyömcsezik meg Adam pálma faja
mellyen az Ur Jesusnak sz: vire virágzott,
kinnya es halala szíp ékes gyümölcse,
ebbül illesztetinek s jutottak szép szabadságra.

Ne sirankozzal azon Adam hogy el esél,
mert kegyelem olajal mostan meg kenettil,
a Jesus virivel menyben temettettél,
a mellyben üdvességet minden hiveknek szerzettél.

De azon milto sirnunk, hogy heverunk bunby
nem csuda hogy meg estunk gyarlo termiszetben,
de vakmerő kippen rögzet erkulcsunkby
sirhatunk, mert az által üldözük Jesust iltunkben.

Oh Egi szíp gyümölcsnek ikes csemetije,
enged nekünk riszt kirunk te szent Irdemidre,
hogy itten ilhessunk lelkunk örö mire,
ligyen riszunk Menyégby az te ides gyomolcsedbe.

*Siránkozzunk minyajan Jesusnak halálán,
örvendezünk minyajan Atyánk szabadságán,
aldgyuk mind örökké Jesust ő jo voltán
dicsíret és dicsősség neki adassék föld határán. Amen*

Alia

Pro Dnica 2da post Pasca

Nota: Mikor Mariahoz.

Kenyeri Énekeskönyv
1708, 346-348.

*Az Atya Úr Iñ szerelmes Sz Fiát
ez vilagra kolde legeltetnj nyajat
iras emlegeti Israel Pásztorát
ki meg oltalmazza farkasoktól juhat.*

*Iras gyakor helyen emliti Davidot,
jo Pásztornak mondgya Rachel is Jákobot,
meg ölven nyáj mellet sok erős állatot,
Medviket gyakorta es oroszlyanyokat.*

*En vagyok Jo Pásztor pásztorok pásztora
igy szollott ur Jesus Iñnek sz fia,
én Atyam juhait őrzöm nagy vigyázva
sőt viremet ontom értek ha kívannya.*

*Atyad juhaiért imár én szenvedtem,
sok mérges vadakat rolok el kergettem,
David pásztorságát Davidét előztem,
sőt úket inkább en magam ürzettem.*

*En viremet ontom az én juhaimért
halalig bajt vivok Emberek lelkiért
ördogtól meg mentem irgalmasságomért,
nem hagyom el vesznj egygyig sz Atyamert.*

*Jöjetek hát hozzám Iñnek Fiaj,
engem halgassatok bűnös maradvánj
leszek oltalmatok Evanak arvaj
mert lelkem titeket felettéb szereti.*

*Biresek el futnak az ő juhok mellül,
pásztorok távoznak az legelő juhoktól,
a farkas azomban sok kart tesz azokból,
csak magokat fittik rosz pásztorsagoktól.*

*En vagyok jo Pasztor én hozzam joetek,
igaz tudománybol engem kövessetek,
jo egességisek jo mezőn lehettek,
gonasz initől nélkül alattam elhettek. (Sic!)*

*Itt az ragadozo tinektek ñ arthat,
pokol ördög s halál de farkas ñ banthat,
engemet meg szemlel azon van mint futhat,
mert sátán rőttegi fenytő pálcáját*

*Uram Jesus Chtus lelkunknak Pasztora
kérünk lelkeinket legeltes a joba,
kiert dicserétet adunk haladásba,
Sz Atyaddal együtt a sz: Haromságba. Amen*

Erdélyi Zsuzsanna közlése

KEDVES OLVASÓINK!

Többen érdeklődtek a Vigilia régebbi
számai iránt:

A Vigilia 1998-es és 1999-es
teljes évfolyama
korlátozott példányszámban 600,- Ft-ért
megvásárolható a Vigilia Kiadóhivatalában,
vagy utánvétellel megrendelhető.

(1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. em.)

Postacím: 1364 Bp., Pf: 48

Tel.: 317-7246; Fax: 317-7682

BODNÁR DÁNIEL

Sinkovits Imrével

Sinkovits Imre (1928) Kossuth-díjas, kiváló művész, a Nemzeti Színház örökös tagja. A szakma és a közönség szemében is az alkotó szellemű színész megtestesítője, akinek nincsenek szerepkorlátai. Teljesen mindegy, hogy vígjátékban, mai történetben vagy súlyos mondanivalót hordozó történelmi darabban játszik, egyformán magas színvonalon és mélységes alázattal oldja meg feladatát.

Őn tisztos iparos családból származott, édesapja vendéglős volt, édesanyja háztartásbeli. Ha jól tudom, a családjában senki sem volt színész. Hogyan derült ki, hogy tehetsége van a színjátszáshoz?

A vendéglőnket, illetve annak konyháját sokáig édesanyám vezette, majd miután az üzlet tönkrement, ő otthon maradt a húgommal és öcsémmel, édesapám pedig dolgozott tovább. Szegény anyám gyakran mondogatta: „én nem vagyok dolgozó nő, csak háztartásbeli”. Anyai nagyapám vízimolnár volt, büszke ember, először ellenezte a szülei házasságát, mondván, egy vízimolnár nem adja a lányát pincérhez. Akkoriban ugyanis édesapám főpincérként dolgozott Vas megyében, a Körmenyi Korona Szálló és Étteremben. Érdekességgé megjegyzem: Körmenyben a híres szemorvos, herceg Batthyány-Strattmann László — akinek boldoggá avatási perét most készítik elő — kastélyának kápolnájában voltak a reggeli szentmisék, és ott ministráltak gyermekei. Mivel az egyik fiúnak nem volt párja, az akkor még kisgyermek édesapámat hívták ministrálni. Később csodálatos dolgokat mesélt Batthyány hercegről, aki valóban krisztusi lelkületű ember volt: nem csupán ingyenkórházat tartott fenn a szegény emberek számára, de gyakran előfordult, hogy betegek útiköltségeit is kifizette. Hogy visszatérjek az eredeti kérdésre, a családjában előttem soha senki nem volt színész, illetve: hála a jó Istennek Sitkén, Sárvár mellett él még egy nagybátyám, édesanyám legkisebb testvére, a nyolcvanhét éves Göndöcs László, esperes-plébános, címzetes kanonok, szentszéki bíró. (Ma már nyugdíjas, rosszul is lát, meg nehezen közlekedik, de még mindig aktív, ha szükséges, kisegít a plébánián.) Gimnazista korában szívesen vett részt a diák színjátszócsoport előadásaiban, így kapitányt játszott Ajkay Ackerman hittantanár darabjában. Erről fotó is van. Mondogatja is nekem gyakran tréfásan: látod Imikém, én készültem színésznek, te meg papnak és énbélem lett pap, és te lettél színész. Pedig én gyerekkoromban nem színész akartam lenni, hanem kertész, erdész vagy mezőgazdász, mert a családom egyik ága kivétel nélkül ezen a területen tevékenykedett. A vízimolnárság soha nem jutott eszembe. S közben arra is gondoltam, hogy pap leszek vagy falusi tanító.

Érdekes, hogy végül mégis színész lett.

Ez levezethető lélektanilag: a pap is részese a szentmise misztériumában a nyilvános bemutatásnak, a „szereplésnek.” A szertartás misztériuma, annak átélése, a szentbeszéd, a prédikáció vonzott a papi hivatáshoz. Érdekes, hogy a napokban a Korona Pódiumon vendégünk volt Stumpf István kancelláriaminiszter. Beszélt kedvenc íróiról, költőiről, Illyés Gyuláról, Sütő Andrásról, akiknek műveiből a kérésére fölolvastam. A műsor gerincét egy beszélgetés képezte a miniszterrel, és ebből kiderült: kezdetben Stumpf István is pap szeretett volna lenni, egyetlen dolog tartotta vissza: a cölibátus. Ugyanúgy, mint engem. Minden más adott volt: drága szüleimtől kapott mélységesen vallásos neveltetésem, és kiváló hittan-tanáromnak, Könözsi Lajosnak a pozitív hatása. Ő 1941-ben került az óbudai Árpád Gimnáziumba, ahol én diákoskodtam. Akkoriban érkezett haza Rómából, az ottani szemináriumban tanult, hat élő és négy holt nyelvet beszélt. Sajnos nagyon fiatalon meghalt, harminchárom éves korában. 1948-ban be akarták szervezni a Mindszenty elleni perbe, és, bár ma már ez nem bizonyítható, de nagy a valószínűsége, hogy az ÁVH-n túlkínózták. Nem akarták, hogy ott haljon meg, ezért kiadták gyorsan a Margit Kórháznak. Példáértékű ember és pap volt, olyan mély nyomokat hagyott maga után, hogy a közelmúltban, az ötvenéves érettségi találkozónkon alapítványt hoztunk létre az emlékére. Ő már akkor ökumenikus szellemben nevelt bennünket, a hittanórájáról nem kellett kimen-niük a protestáns gyerekeknek. Azt mondta nekik: nem titokról beszélgetünk, ezért ahelyett, hogy a folyosón csellengeneitek, ma-radjatok bent nyugodtan, és szóljatok ti is hozzá, ha véleményetek van. Nem a szigorú katekizmus szerint tanította a hittant, állandó-an arra intett bennünket: ne csupán a kötelezően előírt tantételeket szajkózzátok, ne is a szentbeszédekben hallottakat, hanem kétel-kedjetekek és kérdezzetekek rám, s mondjatekek az ellenkezőjét annak amit én, de bizonyítsatekek is be, hogy az úgy helyes, ahogyan ti gondoljatekek.

Vagyis arra tanította Önöket: nem elegendő ha valaki megvallja a hitét, meg is kell tudnia védeni azt.

Igen, és ez óriási dolog. Egész életemre meghatározóan hatott Könözsi Tiszi. Ez is érdekes és jellemző: természetesen atyának meg főtisztelendő úrnak szólítottuk őt, mire ő: jaj, fiúk, ne! A hátam mögött hogy hívtok? Megnémultunk. Miért, nagyon trágár? Nem. Hát mit mondotok a hátam mögött? Tiszi. Szemben miért nem? S ettől kezdve csak úgy hívtuk, Tiszi. Ez megint csak rendkívül fi-nom pedagógiai fogás: a képmutatásról akart bennünket idejeko-rán leszoktatni.

Végül is csak a cölibátus tartotta vissza a pa-pi pályától?

Egyrészt igen, de amikor 1947-ben leérettségiztem, már nagyon erősen megvolt bennem a vágy, hogy színész legyek. Az iskolai ünnepeken meg a cserkésztáborokban nagyon sokat szavaltam, szerepeltem. Tiszi is biztatott, mégis sokáig vajúdtam, mert tud-tam, hogy szüleim ellenzik a színészetet, különösen édesanyám

számára volt elképzelhetetlen. Mondták is neki: Terus, Terus, po-jácának nevelted a fiadat! De akkor én már döntöttem: megpróbálom a színészi pályát. Tiszit kértem meg és Bandi bát, a cserkész-parancsnokomat, hogy beszéljenek a szüleimmel. Drága jó édesanyám a felvételem idején végig azon imádkozott az újlaki templomban, hogy ne vegyenek fel. Ha belegondolunk ebbe, akkor érthető, hogy egy több generáción keresztül tisztességesen dolgozó, szorgos kézműves családban nem örülnek annak, ha gyermekük egy ilyen — akkoriban különösen — rossz megítélésű pályára megy, mint a színészet. Édesanyámat sokszor meghallgatta az Úr, de akkor úgy látszik, más volt az akarata.

Azt hiszem, most már nyugodt szívvel elmondhatjuk: ez nagyon valószínű... S annak tulajdonít-e jelentőséget, hogy ugyanazon a napon — szeptember 21-én született —, mint a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István?

Gimnazista koromban jöttem rá, hogy egy napon születünk, később aztán az is nyilvánvalóvá vált, hogy mennyire hasonlóan gondolkozom, mint ő. Az ember születik valahová, s ahhoz a helyhez kötődik, úgy érzi odatartozik. Sokan vannak, akik verik a mellüket, fölteszik a piros-fehér-zöld pántlikát, de ez csak a felszín. Magyarak lenni nem ennyit jelent, hanem mély elkötelezettséget. Széchenyi írta: „Célom a legtöbb magyar legnagyobb boldogsága.” Ezt a legegyszerűbb magyar ember is lefordíthatja a saját életére. Vagy: „Csak nemzeti jellegben van igazi erő.” Kérem szépen: ez napjainkban szinte parancs, kötelező keresztényi, nemzeti magatartás. Egy másik idézet: „A múlt kiesett hatalmunkból, de a jövőnek urai vagyunk.” Hatalmas lehetőség van a kezünkben, amivel élnünk kell, a globalizáció ezernyi veszélye mellett is. Örömmel látom, hogy az egyházi javak egyre nagyobb számban kerülnek vissza eredeti tulajdonosaikhoz, szakrális kincsek, oktatási és egészségügyi intézmények. Három évvel ezelőtt Zelnik Jóska barátommal együtt részt vettem Óbudán egy román kori templomrom helyrehozásában. Ez nagyon fontos, de azt hiszem, nem elég csupán Istennek templomot építeni, ahol összejeöhetünk, együtt lehetünk Istennel és egymással, érezve a közösségben rejlő erőt. A legfontosabb — napjainkban különösen —, hogy felépítsük lelkünk templomát. Mit értek ezen? Azt, hogy a legegyszerűbb hétköznapiakban is keresztényi módon, példamutatóan kell élnünk és viselkednünk. Erre tanít bennünket Isten, a Szentírás, hogy hasunk az emberekre, legyünk kovász, a Föld sója. S ha eszerint élünk, akkor ez már nem egy visszavonult ember zárdabéli magánya, hanem az Istenért élő ember közösség előtt való megjelenése, hitének megvallása és környezete nevelése, példamutatással. A példamutatás rendkívül fontos: csak így tudjuk magunkhoz vonzani a tévelygő, bizonytalan embereket, nehogy a szekták vonzaskörébe kerüljenek. Már a nyolcvanas évek második felében lehetett látni: a társadalmi kiábrándultság, rossz közérzet következtében különösen a fiatalok körében egy spontán istenkeresés indult meg, és az is nyilvánvalóvá vált, hogy lesznek egyes, önmagukat egyháznak hirdető csoportok, amelyek igyekeznek ezt kihasználni, s

minél nagyobb számban magukhoz csábítgatni a kiábrándult, de Isten után sóvárgó fiatalokat. A szektákat nem szidalmazni kell, hanem be kell mutatni, hogyan manipulálják az embereket, miközben vezetőik meggazdagodnak. S itt nagyon fontos a személyes példamutatás és a történelmi egyházaknak az eddigieknél sokkal nagyobb aktivitása. Katolikus létemre szándékosan használok a történelmi egyházak kifejezést, mert feltétlenül hiszek az ökumenizmusban. Legjobb barátaim között Tempfli József püspök urat éppúgy számon tarthatom, mint a református Tőkés Lászlót. Az ő tevékenységük világos bizonyítéka annak, hogy a nemzettudat és az istenhit szorosan összefügg. S ahogy Tempfli József mondta: ők ketten Tőkés Lászlóval megvalósították az igazi ökumenizmust, mert nemcsak egyházi ügyekben, hanem nemzeti sorskérdésekben is egy véleményen vannak. Az egyháznak nem kell belefolynia a napi politizálásba, de nemzetinek kell lennie.

Még egy gondolat erejéig hadd térjek vissza Széchenyihez: „Minden reformot az embereknél és különösen önmagunknál kell kezdeni.” Ez megint csak rendkívül fontos. Az ember élete nem múlhat el anélkül, hogy időnként ne gondolkodjék el a fontos dolgokon, és ne készítsen mérleget. Ezt tanultam a három nagy bölcsőtől, Németh Lászlótól, Illyés Gyulától, Keresztúry Dezsőtől. Időnként meg kell állnunk a nagy rohanásban, visszanézni a megtett útra, összegezni, aztán előre fordulni, hogy jó irányba megyünk-e. Ha igen, akkor megnyugodhatunk. Ha nem, akkor megvan a lehetőség, hogy változtassunk az irányon. Gondoljon csak bele, hogy Széchenyinek szinte egész élete önmarcangolásban telt, még a legaktívabb periódusában is, amikor pedig már egy egész ország csodálta és tisztelte, úgy érezte, hogy haszontalan az élete. S ez a hatalmas génusz huszonvalahány éves koráig ulánus hadnagyocska volt, nők bálványa. Micsoda hallatlanul nagy önfegyelem kellett ahhoz, hogy fölismerje: rangja, vagyona arra kötelezi, hogy tegyen azért az országért, nemzetért, ahová született. Az ő élete valóban példa mindannyiunk számára.

Az imént említette a három nagy „bölcsőtölgycet” — Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Keresztúry Dezsőt. Mi az, amit tanult tőlük?

Tegyük csak hozzá ehhez a három óriáshoz Sütő Andrást is. Ami a legjobban megragadott ezekben az alkotókban, hogy bennük szervesen összefonódik a magán- és közélet, a szó és a tett. Valamennyiben magasfokú erkölcsi tartással rendelkeztek, ami manapság hiánycikk. Keresztúry Dezsőtől a végtelen szorgalmat tanultam meg: az emberben legyen belső kényszer, hogy mindennap cselekedjen valami hasznosat, s akkor nyugodt lesz az álma. Németh Lászlóban csodáltam, hogy minden művére fantasztikus aprólékossággal készült fel. Illyés Gyula volt az, aki egészen haláláig mondogatta, erősítgetve bennem a hitet: ne hagyj magad lebeszélni arról, hogy itt '56-ban forradalom volt. Sütő Andrásnak nincs olyan írása, amelyben ne lenne legalább egy mondat, ami beleivódik az ember agyába, és eligazít a jövőre nézve. Egyik győ-

nyörű megfogalmazása: „Isten az élet, az élet Isten csodája.” Ő is református, de ez nem akadálya a barátságunknak, mert egyik vagyunk a nemzetünket érintő stratégiai kérdésekben. Hadd idézzem ismét Széchenyit: „Ne azt keressük, ami elválasztana, hanem azt, ami egyesít.” S mennyire igaz ez, különösen a mai nehéz időkben, amikor a médiából gátlástalanul ömlik ránk a szenny, a mocskok.

Egyszer azt nyilatkozta, hogy nem is művésznek tartja magát, hanem néptanítónak. Mire gondolt?

A színészet szolgálat, és a néptanító mit csinál? Szolgál. Emlékszem, amikor hét-nyolcéves koromban Somogyban nyaraltam, Karbuczki meg Vörös tanító urak rábeszéltek, hogy lépjek fel a helybeli kisdíákokkal az iskolai ünnepségeken, és akkor tanultam meg Petőfi *Orbánját*: „Komor, mogorva férfiú volt Orbán, /kár, hogy vidám hajnal pirult az orrán.” Így visszagondolva fantasztikus, hogy mennyire felkészültek voltak ezek a falusi tanítók. Életeket indítottak el a későbbi, magasabb tanulmányok felé. Nem szaktárgyakat tanítottak, hanem az életre neveltek. Úgy érzem, hogy nekem, mint a saját nemzetemet szolgáló színésznek hasonló hatást kell gyakorolnom. S még valami: Magyarországon a színjátszás különleges körülmények között, egy idegen kultúra és nyelv ellenében alakult ki, hiszen színművészetünk fejlődésére kezdetben legjobban a német színház hatott. Ezért a magyar színésznek mindig sajátos szerepe van, főleg annak, aki a nemzet színházának a tagja. A mi különfeladatunk — amit én mindig is boldogan vállaltam —, hogy fejlesszük magyarságtudatunkat, önbecsülésünket, különösen napjainkban, amikor annyit beszélünk arról, hogy mindez hiányzik az emberekből. Ilyen értelemben van egy színésznek néptanítói feladata, s ebben ma jobban hiszek, mint valaha. Gyakran elhangzik a színészekkel kapcsolatban, hogy számunkra legfontosabb a siker. Ha úgy tetszik, a szolgálatnak ez a béré. Ha jól szolgáltam, és eljutottam a közönség szívéhez, akkor biztos, hogy nem marad el a siker. De nem a sikerért lépünk elsősorban színpadra, hanem hogy nemes gondolatokkal hassunk, könnyeztessünk, nevetessünk. Emberi érzésekre kell nevelnünk a nézőt, tisztességes darabokkal. Nagy jelentősége van a műfaj megválasztásának is. Sütő András legújabb darabja, a *Balkáni gerle* is azért jut el nagyon nehéz, kemény mondanivalója ellenére is a közönséghez, mert a legjobb műfajt választotta mondandója kifejezésére: a tragikomédiát. Amikor a néző már úgy érzi, hogy nem bírja a tragikus események nyomását, akkor az író feloldja a lélekben keletkező feszültséget egy humorosabb jelenettel, s a sötétebb és lágyabb színek végig arányosan váltakoznak a darabban.

Vannak-e Önnek követői a fiatalabb színészek körében?

Nem nevezném követőknek őket, ilyen állítani önteltség és nagy-képűség lenne, és nem is biztos, hogy megfelelné az igazságnak. Az viszont egyértelmű: a fiatalok között nagyon sok a tisztességes, tehetséges kolléga, akik valóban szolgálatnak tekintik a színját-

szást. Szeretem is őket, és amennyire tőlem telik, megpróbálom nekik átadni a tudásomat, segítek nekik a tanácsaimmal, bár az a leghasznosabb, ha az ember önmagából vajúdj ki a megoldásokat. Vannak azonban megtanulható dolgok is. Ha nagyon le akarom egyszerűsíteni, ez a szakma három dologból áll: tehetség, ez adott. A másik a szorgalom, hogy mit kezdek a tehetséggel, és van egy harmadik tényező, ami talán a legfontosabb, a szerencse, hogy amikor tagja vagyok egy társulatnak, akkor éppen azt a darabot veszik-e elő, amelyben van nekem való szerep, és azt kapom-e meg. Bíz-e bennem a rendező, van-e sikerem, mert ha igen, akkor hosszabb távon is számolnak velem.

Vajon a szerencse nem inkább Isten igenje vagy nemje?

Azért én nem akarok mindent a jó Istenre hárítani, inkább úgy mondanám: az isteni kegyelemnek van valóban hatalmas szerepe az életünkben. Elég ha csak 1956-ra gondolok... A forradalom leverését követő legnagyobb megtorlások idején elhangzott egy akkori vezető szájából a következő mondat felém: én köveztem ki az utat a Petőfi szobortól a Köztársaság téri akasztásokig. Ez bizony elég kemény kijelentés volt 1958 tavaszán. Nem tehettem meg, hogy hallgatok, hiszen ezzel elismertem volna az illető pártember igazát. S akkor jött az isteni kegyelem. Egy pillanat alatt kinyílt az agyam, és visszafordítottam az elvtárs felé a kérdést: és arra nem gondolt esetleg, hogy önök kövezték ki ezt az utat a Köztársaság téri lincselésekig az elmúlt tíz év politikai magatartásával? S az isteni kegyelem még jobban megmutatkozott: az elvtárs válasza elmaradt, és én megúsztam börtön nélkül.

Az volt a „bűne” a kommunista hatalom szemében, hogy 1956. október 23-án elszavalta a Nemzeti dalt a Petőfi szobornál?

Igen, és aztán beválasztottak a Nemzeti Színház forradalmi bizottságába, meg a teátrum tanácsába, amelynek hárman voltunk a vezetői: Bessenyei Feri, Varga Mátyás díszlettervező és én. Néhány hétig gyakorlatilag mi vezettük a színházat. Megkértük a kirívóan nemzetellenes színházi vezetőket, hogy mondjanak le a posztjukról. Később ezt úgy adták vissza, hogy a Sinkovits mindenféleképp fenyegetőzött, pedig én mindössze annyit mondtam: most ne tessenek vezetni a színházat, majd csak akkor, ha már kialakultak a törvényes feltételek, állapotok.

Ha jól tudom, a főiskolán is elég rossz híre volt, ún. klerikális beállítottsága miatt.

Igen, és különösen az első két évben. Kezdődött azzal, hogy '48. március 15-én cserkészjelvénnnyel jelentem meg, alatta piros-fehérvörös pántlika. Bementem a Rókus-kápolnába is, imádkozni. Ezt néhányan nem vették jó néven. Többször is ki akartak tenni a főiskoláról, elsősorban a diákbizottság tagjai szorgalmazták ezt, akiknek a nevét nem akarom megnevezni, mert ma is élnek. A vádpontok a következők voltak: klerikális, reakciós, nacionalista, irredenta, trianonista. A káderlapom szerint szakmailag jó, de politikailag fejlődésképtelen. Szerencsére volt két társam a diákbizottságban, akik mellém álltak, a tanáraink közül pedig Gellért Endre,

Apáti Imre, Sulyok Mária, Abonyi Géza keltek a védelmemre. Harmadévtől már békén hagytak, megszokták, hogy ilyen vagyok.

Mindezek ellenére már fiatalon rendkívül ismert és elismert színész lett. Nem érezte úgy, hogy a hatalom a saját céljaira használja fel?

Az Ön neve valósággal összeforrt Mózes-sel, amit több mint négyszázszor játszott el. A rendszerváltozás óta Madáchnak ez a darabja mintha aktuálisabb lenne, mint valaha.

Az Ön pályája, leszámítva a József Attilánál eltöltött öt esztendőt, végig a Nemzeti Színházhoz kötődik. A társulatot az utóbbi években rengeteg támadás érte. Miként élték ezt meg?

Vannak olyan vélemények, hogy a 21. században már nincs szükség Nemzeti Színházra.

A hatalom minden lázongóval szemben erre törekedett. Nem véletlen, hogy '66-ban, '56 után tíz évvel kaptam Kossuth-díjat. Ez a diktatúra részéről kirakatpolitika volt: így elmondhatták, hogy lám, mi megbecsüljük a nép tehetséges gyermekeit, csak a szakmai tudás számít, a politikai meggyőződéssel nem foglalkozunk.

Ez pontosan így van. Madách Imrétől és Keresztúry Dezsőtől — mert hiszen ő dolgozta át modern színpadra a darabot — azt az ajándékot kaptam, hogy a hatvanas-hetvenes években kimondhattam a színpadon: a hit és a hűség tarthatja csak fenn népét nemzetünknek. S bizony ez most különösen időszerű. A '90 előtti időszakban az ellenállás legalább egyé Kovácsolt bennünket, ma viszont ez a nagy demokráciának és szabadságnak vélt, valójában a személyes akarnokságnak az uralma ugyanúgy aktuálisá teszi ezeket a gondolatokat. S az sem mellékes, hogy a darab alap gondolata a szabad hazába való eljutás vágya, és hát most ismét veszélyben van a hazánk: a globalizáció káros hatásai, a ránk ömlő szenny, mocskok, hamburger, chicken-kultúra miatt. Kétségtávol, hogy a Mózesnek van aktualitása, az más kérdés, hogy jelenleg ki merné elvállalni a színpadra állítását.

Ezek a többnyire méltatlan támadások megedzettek bennünket. Ugye azért azt senki sem hiszi el, hogy elismert, tehetségüket hosszú időn át bizonyító színészek egyik napról a másikra elfelejtettek játszani? Ez mulatságos. Vannak egyesek, akiknek nem tesszik színházunk nemzeti arculata. De hát annyi támadást túléltünk már, ezt is túl fogjuk.

Ez vagy nagyfokú ostobaság, és akkor nem érdemes a vitára, vagy pedig tudatos taktika, rombolás. Mit mond Széchenyi? „Csak a nemzeti jellegben van igazi erő.” Megismétlem: fel kell építeni lelkünk templomát, amely nemcsak hitünk megvallására alkalmas, hanem az elmélkedésre is. S ha elvégeztük a szükséges manrézás lelkigyakorlatokat, akkor kitisztult látásunkkal be fogjuk látni, hogy az ilyen vélekedés mennyire ostoba, és mennyire nincs köze a korszerűséghez, amelyre lassan fétisként hivatkoznak egyesek, akik az élet minden területén a saját akarataikat akarják az emberekre kényszeríteni, miközben toleranciáról meg pluralizmusról beszélnek.

Arról mi a véleménye, hogy az új Nemzetit a pesti Expo-telken képviselik el?

Ha a Duna partján lesz az új helyszín, az még jó is lehet. Hallottam azonban olyan szörnyűséget is a kormánybiztos úrtól, hogy a vízre akarják építeni az új Nemzetit. Amikor ezt meghallottam, azt hittem, rosszul hallok. Ez örült ötlet. Nagyon lényegesnek tartom, hogy az új Nemzeti külsejében és építészileg is megjelenítsen valamit a nemzet karakteréből, építészeti kultúrájából, hagyományából. S természetesen legyen a lelkülete is nemzeti. Én egyébként elakadtam Széchenyinél. Az ő eredeti tervét kellett volna megvalósítani, felépíteni a nemzet új színházát szemben a tudományos akadémiával. Ez ma már sajnos utópia, nem lehet megvalósítani.

Ön nemcsak a színházhoz hűséges, hanem a feleségéhez is: csaknem ötven éve él harmonikus házasságban Gombos Katalin színésznővel. Az ilyen hosszú házasság ma már a civil életben is ritka, hát még a színészvilágban.

A mi házasságunk ökumenikus házasság, hiszen Katika evangélikus, de a szüleimnek szerencsére ez nem okozott problémát, hiszen anyai nagyanyám, Pós Teréz szintén evangélikus volt, és lám, hetedik gyermekként mégis egy katolikus papnak valót, fiút hozott a világra. A mi házasságunkban legfontosabb a belső emberi tartalom. Nem vagyunk mindig egy véleményen, szoktunk nagyokat vitatkozni, de a lényeges kérdésekben egyetértünk, és ez óriási erőforrás egy házasságban. Katika jobban számon tartja a kudarcokat, az ütközeteket, én gyorsabban megbocsátok, mint ő. Néha nem árt, ha figyelmeztet a naivságomra, én meg arra, hogy ne rágódjon a már megtörtént dolgokon. Én hamarabb felejték, nem tudok sokáig haragot tartani, mert fárasztó, hogy szüntelenül ébren tartsam magamban az indulatot, ez rengeteg hasznos energiát elvesz az embertől. Ezért is jó és bölcs dolog a megbocsátás. Katikával mi mindenben együttműködünk, és ebbe beletartozik a szakma is.

Hogyan, hiszen tudomásom szerint soha nem játszottak egy színházban.

Valóban nem, jóllehet színházban ismerkedtünk meg, növendék koromban. Ellenben Illyés Gyula, Keresztúry Dezső ösztönzésére csaknem negyven éve tartunk önálló irodalmi, költői esteket, és ezekkel járjuk az országot, Európát, de még Amerikába is eljutottunk. Amikor mások Petőfit keresték, Katika összeállított egy kétórás darabot, amely a Petőfi család sorsát követte végig, kezdve a nagyszülőktől, Zoltán haláláig. Ragyogó dolog volt. Szintén a feleségemnek köszönhetem a két évvel ezelőtt megjelent, *Rendületlenül* című kazetta- és CD-lemezemet, amit ő szerkesztett. Ez többek között tartalmazza a *Himnusz*t és a *Szózat*ot. Most pedig a hamarosan megjelenő új kiadványomon, a *Psalmus Hungaricus* összeállításán dolgozik. Emellett a városmajori Szekendy Ferenc plébános-atyá kezdeményezésére hallatlanul nagy energiát fektet abba, hogy összeállítson egy több részre tervezett videokazettát Mindszenty József bíboros, hercegprímásról, *Holtában is beszél* címmel. Ez az idézet Franz König bécsi bíborostól származik. A filmnek én leszek a narrátora. Katika mint jó ökumenikus feleség, kötelességének érezte, hogy segítsen nekünk, minden követ megmozgat, hogy minél több dokumentum kerüljön bele a filmbe. Elementáris erővel vetette bele magát a munkába, úgyhogy az eredetileg tervezett há-

rom kazetta helyett már hatnál tartanak, a hatodik címe, *Holtában is beszélnek róla* lesz. Katika elképesztő energiával kezdett kutatni, a Pofosz-nál, Semjén Zsolt államtitkár úrnál, Lezsák Sándornál, aki Lakitelken létrehozta a Mindszenty Emlékszobát. Fantasztikusan érdekes dokumentumok kerültek elő! Szőke páter, a Mindszenty Alapítvány elnöke is a segítségünkre van, és ha sikerül anyagi támogatást is szereznünk, akkor remélhetőleg még a millennium évében megjelenik a mártírsorsú bíboros emlékét méltóképpen megjelenítő videofilm-sorozat. S ez nagyrészt Katikának lesz köszönhető.

Önnek, mint hívő embernek, mit jelent Jézus születésének kétezredik, illetve a magyar kereszténység ezeréves évfordulója?

Ahogy azt egy Gödöllőn készült, millenniumi kiadványban megfogalmaztam: hiszek egy olyan, a keresztény erkölcsiséget megvalósítani igyekvő Magyarország újjászületésében, ahol a végzett munka valós értéke lesz az ítéletmérő, és ahol nem a koporsókészítő, hanem a bölcsőfaragó készítő lesz a jövedelmező szakma.

A RENDES ÉS A RENDKÍVÜLI SZENTÉVEK

Rendes szentévek

- 1300. VIII. Bonifác
- 1350. VI. Kelemen
- 1390. VI. Orbán és IX. Bonifác
- 1400. IX. Bonifác
- 1423. V. Márton
- 1450. V. Miklós
- 1475. IV. Sixtus
- 1500. VI. Sándor
- 1525. VII. Kelemen
- 1550. III. Pál és III. Gyula
- 1575. XIII. Gergely
- 1600. VIII. Kelemen
- 1625. VIII. Orbán
- 1650. X. Ince
- 1675. X. Kelemen
- 1700. XII. Ince és XI. Kelemen
- 1725. XIII. Benedek
- 1750. XIV. Benedek
- 1775. VI. Piusz
- 1825. XII. Leó
- 1875. IX. Piusz
- 1900. XIII. Leó
- 1925. XI. Piusz
- 1950. XII. Piusz
- 1975. VI. Pál

Rendkívüli szentévek

A 14. századtól kezdve kivételes alkalmakkor rendkívüli szentévet hirdettek ki, melyek a következők voltak:

- 1383. VI. Orbán: Jézus Krisztus 33 éves földi életének emlékére
- 1560. IV. Piusz: a Trentói zsinat boldog befejeződésére
- 1566. V. Piusz: a kereszténység megvédéséért a törökök ellen
- 1585. V. Sixtus pápasága kezdetekor
- 1605. V. Pál pápasága kezdetekor
- 1621. XV. Gergely pápasága kezdetekor
- 1879. XIII. Leó pápasága kezdetekor
- 1904. X. Piusz: a Szeplőtelen Fogantatás dogmája meghirdetésének évfordulója alkalmából
- 1933. XI. Piusz: a Megváltás 19. centenáriuma alkalmából
- 1954. XII. Piusz: Szűz Mária Éve
- 1967. VI. Pál: a Hit Éve

1983. II. János Pál: a Megváltás 1950 éves évfordulója alkalmából

1987. II. János Pál: Mária Éve a Legszentebb Szűz tiszteletére

A szentévek

a 2000. év jubileuma felé haladva

A VIII. Bonifác pápa által 1300-ban első alkalommal kihirdetett jubileum azt sugallja, hogy a jubileum csak a középkori vallásosság része, ugyanakkor azonban a szentévek az egyház kegyelmi megújulásának állomásai. A zarándok nép a Megváltás érdemei által a jubileumi búcsú bűnbocsánatát elnyerve átléphet az Égi Jeruzsálem kapuján.

Az évek során egyre többen zarándokoltak el az első apostol sírjához, mert 1300-at követően szinte lehetetlenné váltak a szentföldi zarándoklatok. Róma már a 9. századtól a bűnbánó zarándokok kedvelt célpontja volt. A jubileumok egyre sűrűbben követték egymást, 100-ról 50, majd 25 évre csökkent közöttük a különbség. Növekedett viszont a búcsúhelyek száma, amelyeket a jubileumi zarándoklatokra kijelöltek, és változtak a búcsú elnyerésének feltételei.

A szentévek hatalmas szervezési-előkészítési és átépítési munkálatai mindig ösztönözték az egyházi mozgalmak, egyesületek és testvériségek kialakulását; szellemi indíttatást jelentett a pápa által kívánatosnak tartott missziók számára.

A 2000. év jubileuma kiemelkedő fontosságú, hiszen lezár egy évezredet, és egyben az új évezred megnyitását is jelenti. Az egyház a II. Vatikáni zsinat ökumenikus tanításának folytatásaként úgy szeretne belépni a harmadik évezredbe, hogy identitását megőrizve a Szentlélekben párbeszédet kezdeményez mindenkivel annak az egységnek az újjáépítésében, amiért Jézus imádkozott (Jn 17,21). Ezért reméljük, hogy a Szentlélek megújító erejében úgy érkezünk el a jubileumhoz, hogy ha nem is teljes még az egység, az ezredfordulóra legalább közel kerülünk a megosztás legyőzéséhez — mondja II. János Pál pápa (A harmadik évezred küszöbén, 34).

VIII. Bonifác (1294-1303)

VIII. Bonifác pápa 1300-ban hirdette ki a katolikus egyház első szentévet, elsősorban a

Rómába folyamatosan érkező nagyszámú zarándokok hatására. Közrejátszott döntésében, hogy a 13. század végének közeledtével megerősödött az elvárás, hogy az ősi hagyományok szerint a centenárium az egyetemes megbocsátás és kibékülés éve legyen. A pápa február 22-én kiadott *Antiquorum habet digna fide relatio* című bullájában egyetemes jubileummá nyilvánította minden századik esztendődt. Ekkor megszabadulnak bűneiktől és büntetésüktől mindazok, akik valóban megbánták és meggyónták bűneiket, és amennyiben rómaiak, harminc alkalommal, amennyiben zarándokok vagy idegenek, tizenöt alkalommal ellátogatnak a Szent Péter- vagy a Szent Pál-bazilikába. A következő *Nuper per alias* című bullában kizárta a teljes és általános bűnbocsánatból mindazokat, akik az egyház ellen láznak, és akiket a Szentszék elenségeinek kiáltanak ki; a jubileumi év lezárásaként december 25-én, az Úr Jézus születésének ünnepén és év kezdetén a római kúria szokásának megfelelően teljes búcsúban részesültek a még Rómában tartózkodó zarándokok, valamint azok, akik nem tudtak elérni útjuk céljához, vagy meghaltak, mielőtt eljuthattak volna a bazilikákba.

VI. Kelemen (1342-1352)

A pápa avignoni száműzetése alatt a Rómában kialakult zűrzavar miatt római nemesek küldöttsége érkezett a pápához, hogy hivatalosan is arra kérje, térjen vissza a városba, és ebből az alkalomból hirdessen ki jubileumot. Így Kelemen, az *Unigenitus Dei Filius* című, 1343. január 27-én kiadott bullájában, amelyet politikai okok miatt csak 1349-ben tettek nyilvánossá, bejelentette az 1350. év jubileumát, bűnbánati búcsút adva mindazoknak, akik zarándokútra kelnek Péter és Pál apostolok sírjához, vagy a Lateráni Szent János-bazilikába leróni tiszteletüket az Üdvözítő képe előtt — ez utóbbi újítás volt az előző jubileumhoz képest.

VI. Orbán (1378-1389) és IX. Bonifác (1389-1404)

A nagy nyugati egyházszakadás, de főként a Szent Péter utódja kiválasztásának törvényessége körül kialakult konfliktus, a pápa és ellenpápa léte okozta zavar nem kedvezett egy ünnepélyes és nyugodt szentév megtartásának, amely az 1400-as esztendőben lett volna esedékes. Közben XI. Gergely pápának sikerült a pápa székhelyét visszahelyezni Rómá-

ba, de két hónapra rá meghalt. Utódja, VI. Orbán pápa, abban a reményben, hogy békét teremthet az egyházon belül, és hogy újból érvényt szerezvén a hitnek a római társadalmi és vallási érdeklődést megkísérelje felkelteni, a szentévek 33 évenkénti megtartását rögzítette Jézus földi életére való emlékezés-ként. A *Salvator noster Unigenitus* kezdetű, szentévet kihirdető bulla 1389. április 8-án jelent meg, és az új szentévet 1390-re tűzte ki. VI. Orbán azonban 1389. október 15-én meghalt, mielőtt még a jubileumot hivatalosan megnyithatta volna, így IX. Bonifácra — akit 1389. november 2-án választott meg a konklávé — hárult annak véglegesítése. Ezt a *Dudum felicitis recordationis* című bullában tette meg 1390. június 11-én. Kiterjesztette ezáltal a privilégiumokat a Rómától távoli városokra is, hozzátevé a megszokott, zarándokok által látogatott bazilikához a Santa Maria Maggiore-bazilikát, szem előtt tartva a rómaiak tiszteletét a Havasboldogasszony iránt, és tekintettel arra az egyedülálló szerepre, melyet örök üdvösségünk művében a Szűzanya betöltött.

IX. Bonifác (1389-1404)

A lelki megújulási mozgalmak és a klérus megújulási mozgalmak a béke és irgalom tanításának szellemében olyan megújult erővel indítottak zarándoklatokat, amely meggyőzte IX. Bonifác pápát arról, hogy a hagyományos pápai elrendelő bulla nélkül kihirdesse az 1400. év jubileumát. Azok a zarándokok, akik kilenc napon keresztül tettek látogatást, elnyerték a bűnök és a büntetés elengedését; ebből az alkalomból a hívek kifejezhették áhítatukat Veronika kendője előtt, mely a kereszténység egyik leginkább tisztelt ereklýje.

V. Márton (1417-1431)

Miközben a Konstanti zsinat (1414-1418) végét vetett a nyugati egyházszakadásnak, XXIII. János és XIII. Benedek ellenpápák trónfosztásával, 1417. november 11-én egyszerű diakónusból pápává választották V. Mártont, akit az ünnepi megkoronázás előtt pappá, majd püspökké kellett szentelni. Miután a Szentszék számára kedvező megállapodásokat kötött, V. Márton visszatért Rómába, hogy végre a pápai állam újraszervezésének szentelhesse magát, és 1423-ban a vallásos lelkület felélesztésére, a VI. Orbán által rögzített 33 éves ritmusnak megfelelően bejelentse az új jubileumot.

RÓNAY GYÖRGY: A KERESZT IGAZSÁGA

Vajon több mint húsz évvel halála után eljött-e már az idő Rónay György ébresztésére? Mindenesetre Körmendy Zsuzsa válogatása a kötetben még meg nem jelent prózai írásokból szerzőjük arcképének eddig kevésbé látott vonásait ismertetheti meg az olvasóval.

A cikkek, kritikák, tanulmányok felvillantják először is Rónay Györgyöt, a politikusot. Nem tévedés e szó, hiszen ő életének egy részében a magyar országgyűlésnek is tagja volt. Persze még a koalíciós időkben. Képviselői pályáján azonban lélek szerinti keresztény politikus volt: nem a hatalom akarása vonzotta, hanem az igazság kimondása. A *Kultúra és kereszténység*, valamint az *Erkölc és demokrácia* címek alatt összefoglalt írások mögött kimondatlanul is ott lüktet ezeknek az éveknek minden jellemzője: egyes társadalmi rétegek létalapjainak felszámolása, a mindent eluralkodó ideológia térnyerése, a kulturális egyoldalúságok megteremtése. Rónay György eszménye azonban a társadalmilag elkötelezett kereszténység, a politikához, a hatalomhoz nem keresett utat, de Isten országához (amely a hívőkben létezik), az emberi tökéletesedéshez kapcsolódó és ragaszkodó, cselekvő és tanító katolicizmushoz igen. Ezt fogalmazta meg Szent Tamásról és Duns Scotusról szóló írásában, s ezt a gondolatot járta körül a tudományok és a vallás viszonyát felderítő cikkeiben, melyek igazi fényüket akkor kapják meg, ha eszünkbe jut, hogy ezek mind az egyetlen tudományos világnézet hazai térnyerésének kezdetén íródtak. Mert Rónay György bátor is volt, vajon hányan merték volna leírni 1947-ben ezeket a sorokat: „Amikor a demokrácia meghirdeti az ember jogait s e jogokat egyenletesen minden emberre kiterjeszti: elvileg jobb minden olyan rendnél, amely e jogokat nem hirdette meg, vagy nem minden egyes ember számára egyforma erővel hirdette meg. De amikor a demokrácia elvből gyakorlattá, valósággá, demokratikus társadalmi renddé válik: csak úgy válhatik eszményeinek megfelelő gyakorlattá, igazi demokráciává, ha benső dialektikus ellentétét az erkölcs szintézisében föl tudja oldani. Amennyiben ezt nem teszi meg (filozófiai nyelven: amennyiben a demokráciát pusztán nominalista módon értelmezi): —, a gyakorlatban megvalósult ilyen demokrácia végeredményben nem

egyéb, mint a demokrácia eszményeivel álcázott fasizmus.”

A szigorú szemmel vizsgálódó író ugyan ezzel a kritikával fordul a számára oly kedves újkori szentek felé is. Kik ezek? Lisieux-i (Kis) Szent Teréz, Szalézi Szent Ferenc, Páli Szent Vince. Felidézőjüket egyfelől a glória eltakarta ember jellemvonásai érdeklik, amit a kanonizáció folyamatának szükségszerű egyszerűsítései mögül előhozni, s ez kiváltja a róluk fennmaradt szövegek bírálatait is. Magatartása azonban nem rombol, ellenkezőleg: az esendő, önmagán felülemelkedő embert mutatja meg. Elég itt csupán a Páli Szent Vince tuniszi rabságát elemző sorokra utalni.

Ez a szemlélet érhető tetten azokban a tanulmányokban is, amelyek a hazai kereszténység kezdeteinek nagy alakjairól szólnak: Szent Istvánról, Gellért püspökről s első szentjeinkről. A tudós arcát látjuk itt. Tanulmányai nagy felkészültségét mutatják, írójuk azonban udvariasan figyelembe veszi olvasóközönségét; jegyzeteit beépíti szövegébe, tárgy és szellemtörténet egységét adja az analízis. Szinte észre sem lehet venni, hogy van jelen a szövegkritika, a személyiségrajz, a recepciótörténet, a kor- és művelődéstörténet. Mert jelen van. Ráadásul Rónay György írásainak a jelen számára is van üzenete, hiszen őt mindig a személyiség valóságos, nem kanonizált vonásai érdeklik, amennyire ezt a korabeli források megengedik. S ugyan mire lehet napjainkban, az új évezred hajnalán nagyobb szükségünk, mint arra, ami ezekben az írásokban tetten érhető: a személyiség védelmére? (Kairosz Kiadó, 1999)

BUDA ATTILA

GIL JUNGER: 10 DOLOG, AMIT UTÁLOK BENNED

A nyári vakáció jellegzetes mozi-kínálatához tartoznak az iskolai élettel kapcsolatos, gyerekeknek, kamaszoknak szóló filmek. Idén ezek közül az egyik legnépszerűbb a *10 dolog, amit utálok benned* című amerikai film lett.

Majdnem közhelyszerűen indul a történet: szeptemberben új fiú érkezik az osztályba, aki fokozatosan kezd megismernedni a tengerparti luxus-iskola elkényeztetett tanulóinak életével. Az irodalmat jól ismerők percek

múlva gyanakodni kezdek: mintha a történet valahonnan ismerős lenne. S valóban, rövidesen hallhatjuk a főszereplő tinilány iskolai becenevét: ő a Makrancos hölgy, Kate, akinek nincsenek barátai, csipős a nyelve, és előbb-utóbb mindenkit elvadít magától. Ezek után már természetes, hogy Kate húgát Biancának hívják, mint a Shakespeare-komédia főszereplőjének húgát, aki csinos, sőt nagyon szép, kedves, és mindenkinek szeret tetszeni, pont az ellenkezője szúrós nővéreinek. Az új tanuló természetesen éppen Biancával szeretne megismerkedni, de ez csaknem lehetetlen. Hamarosan kiderül ugyanis, hogy a bonyodalmat a kissé bolondos, esetlen, egyedül élő, túllontúl aggódó papa okozza itt is, mint néhány száz évvel ezelőtti elődje: csak akkor engedí randevúra kisebbik lányát, ha a nagyobbik is hajlandó elmenni valakivel. A történet gyorsan bonyolódik, megindul az izgatott szervezkedés. Valakit, ha másként nem megy, azért fel kell bérelni, hogy vigye el Kate-et, Bianca szabadulása érdekében. A rendező, Gil Junger — vérbeli realistának tüntetve fel magát —, a felnőttek kiábrándult, „minden és mindenki megvehető, csak sok pénz legyen” — szemléletével átitatott kamaszokat mutat be, akik, mint kis felnőttek, szervezik a péntek esti sajt-partit, amiből aztán a „szokásos” ivós-düböngős-dühöngős buli alakul ki. Végül persze, nem éppen reálisan, happy end amerikai módra. Minden jóra fordul, az igazi szerelemesek egymásra találhatnak, a félreértések tisztázódnak, a lelketlen, üres, önző „pénzes fiú” hoppon marad. A gyanútlan, szórakozni vágyó nézőben kialakulhat a kellemes „minden-rendben” közérzet, hiszen a főszereplők (Larisa Oleynk, Julia Stiles, Heath Ledger) kiemelkedő színészi teljesítménye valóban átélhetővé teszi a történetet.

Nem biztos, hogy ezek után még valaki elgondolkodik azon, hogy a film olyan torz világot mutat be, ahol minden tanár, sőt minden felnőtt nevetséges, kisszerű, igazságtalan figura, míg a tanulók „tiszták, hősök, szentek”, és ezért a néző számára máris természetesnek tűnik, hogy miért nézik le egytől egyig nevelőiket. (Amit egyébként kellő szabadszájúsággal ki is fejeznek.) A család mintha megszűnt volna, a feladatainak megfelelő, megbízható felnőttek hiányából származó űrt a gyerekek egymás számára esetlenül, ügyetlenül próbálják pótolni, hol apai, hol anyai szerepekben, hol atyai jóbarátként.

Ha a jó öreg Shakespeare mester végignézné a saját komédiáját a mai Amerikában, vajon mit gondolna a mi világunkról?

NÓGRÁDI CECÍLIA

SZEMERE BERTALAN LEVELESKÖNYVE

Az elbukott szabadságharc után a világ minden tájára szétszóródó magyar emigráció belső életébe nyerhetünk bepillantást, ha kezünkbe vesszük e gyűjteményt, amely Szemere Bertalannak, az első felelős magyar kormány belügyminiszterének, majd későbbi miniszterelnöknek kiterjedt levelezéséből merít, melyet több mint másfél évtizedes kényszerű idegenben tartózkodása alatt folytatott.

„Ha már nem lehetünk szabadok, legalább legyünk a szabadságra méltók, s ne legyetek hasonlók ama pogányokhoz, kik azon egy istent (a szabadságot), de különböző alakban és helyen imádván egymásnak kérlelhetetlen ellenségei. Ez oly valami szomorító és fontos betegség jelensége a democratia védeiben, hogy valóban néha azt kértem magamtól: vajjon kívánatos-e, hogy azon párt győzzön, mely a szabadság nevében éppúgy inquisitiót állít, mint a papság azt állított a vallás nevében?” Szemere e szavai rávilágítanak az emigránsok közötti torzalkodásokra, politikai és személyes jellegű vitákra, melyekből azonban ő is kivette a részét azzal, hogy következetesen szembeszegült Kossuth Lajossal. Amint azt levelei is tanúsítják, nem bírta elviselni, hogy az, aki 1849 augusztusának kritikus napjaiban lemondott kormányzói tisztségéről, a kudarc után az emigráció és a magyarság megkérdőjelezhetetlen vezetőjének tekintse magát. A volt miniszterelnök e véleménye miatt elszigetelődöttnek, az „inquisitio” áldozatának érezte magát, mert a többség nem osztotta nézetét, illetve érdekből vagy számításból, de Kossuthal tartott.

A kötetben szereplő 130 levél szerzői Szemere mellett a magyar történelem és kultúra jeles alakjai, valamint egyszerű ismerősök, családi barátok, többek közt Vukovics Sebő, Mészáros Lázár, Perczel Mór, Batthyány Kázmér, Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Teleki László. De találkozhatunk például Karl Marxtól származó írásokkal is, sok egyéb mellett betekintést nyerhetünk Szemere gondokkal terhes családi életébe, vagy megtudhatjuk, mekkora siker koronázta a volt miniszterelnök azon elképzelését, hogy megélhetését a kiváló magyar borok nyugat-európai értékesítésével biztosítsa.

Batthyány, Kossuth, Görgey és a szabadságharc más jelentős politikai és katonai vezetői mellett Szemere Bertalan a mai közvélemény szemében talán kissé háttérbe szorult. Szellemi örökségének teljes felmérése egyelőre még várat magára, bár a kilencvenes évek-

ben már több jelentős alkotás is napvilágot látott, amely a Szemere-kép valóság-hű és méltó megformálásához nagymértékben hozzájárulhat. Hasonló szerepet tölthet be ez a most megjelent összeállítás is, melyhez a válogatást végző Albert Gábor írt a politikus életét, jellemét és gondolatait megrajzoló utószót. A leveleket bőségesen ellátta magyarázó jegyzetekkel, így kedvvel forgathatják e kötetet azok is, akik nem rendelkeznek komolyabb ismeretekkel a múlt század ötvenes, hatvanas éveinek magyar emigrációjáról. (*Balassi Kiadó, 1999*)

HARASZTI ATTILA

THOMAS WATSON: A BŰNBÁNAT. THE DOCTRINE OF REPENTANCE

Az angol puritanizmus klasszikusait felvultató sorozat második darabja a londoni St. Stephens's Walbrook-i prédikátornak, Thomas Watsonnak (1620?—1689?) a metanoia által megkoronázott másállapot lépcsőfokait és annak örökéletre-mentő voltát tárgyaló kötete.

Ez a másik dimenzió az Újtestamentum nóvuma, a kegyelem alapköve, a bűnbánat. A Bibliában Jézus az, aki a „vétkező halállal lakol”-törvénnyel ellentétben elsőként mutat érdeklődést a bűnös lelkivilága, annak a saját maga által meglátott bűnéhez való viszonyulása iránt, és ragyogtatja fel előtte a megmenekedés útját. Ezt a bűnbánati állapotot osztja Watson hat fázisra: a bűn Szent Lélek által irányított meglátása az Ige tükrében, a bűn miatti „Isten szerinti szomorúság” (2Kor 7,10), a bűn önkéntes, őszinte megvallása olyan elhatározással, hogy többé nem követi el az illető, szégyenkezés a bűn miatt, a bűn — mint a legnagyobb igazságtalanság — gyűlölete, a bűn végleges elhagyása (a szív elfordulása a Sátántól Isten felé). Szerzőnk különbséget tesz a csupán gyötrődésen, félelmeken alapuló, hamar szertefoszló fogadalmakkal kísért hamis bűnbánat és az igaz bűnbánat között, melyet a kegyelem elfogadása táplál, és amely a szív megváltozásán alapszik. „A szív a *primum vivens*, az első dolog, ami él, ezért ez kell, hogy legyen a *primum vertens* is, az első, ami megváltozik.” (...) (Pl 4,23) A prédikátor művének további fejezeteiben jórészt azt tárgyalja, mik lehetnek azon okok, melyek Isten szerint köteleznek, s melyek azok az érvek, melyek őszintén indíthatnak bennünket arra, hogy éljünk a bűnbánat áldásos lehetőségével. A megtértség próbájához a bűnbánat gyü-

mölcseit sorakoztatja fel. A bűnnek húsz negatív attribútumát sorolja elő, melyek megfontolása szintén segítheti a bűnöst elmozdulni a megtérés irányába.

A mű erősen személyes hangvételű, hitünk hőseit megidéző, életközeli példákkal megtűzdelt exhortáció a mindenkori „itt és most”-ban történendő, illetve a folytonos megtérésre a felebarátért való felelős, mentő szeretet jegyében. (*Koinóia, 1999, Kolozsvár*)

NAGY MÁRIA

FRANCO ZEFFIRELLI — BAIRD WALLACE: TEA MUSSOLINIVEL

A méret a lényeg. Ismerős kijelentés, napról napra, percről percre szembesülhetünk vele. XXXL-es pótló, Mammut ülésház, extrabigmac szendvics, óriásplakát lépten-nyomon, mega-sztárok főszereplése. A méret a lényeg, mindig, mindenütt, ahogy egy 98-as amerikai katasztrófafilm e sokatmondó alcíme hirdeti. Tea Mussolinivel — Franco Zeffirelli legújabb filmje: valami egészen más. Nem a méret a lényeg. Egyáltalán, *van lényeg* ebben a művészfilmben. Művészfilm a szónak több értelmében is. Nem úgy, hogy nincs cselekménye, története, nem úgy, hogy nem értjük, miről szól. Művészfilm, mert egy művész gyerekorát idézi — hiszen önéletrajzi ihletésű. Művészfilm, mert a művészetért rajongó, a művészet lényegéből élő, valódi egyéniségek sorsát mondja el. Művészfilm azért is, mert a képzőművészet, az irodalom szeretete átmelegíthatja a főhősök mindennapjait, beleszővi a szépséget minden percükbe. Valahogy úgy, ahogy az az aranykorban, vagy a reneszánsz századaiban lehetett. A film Firenzében, és a gyönyörű toszkán tájakon játszódik, a reneszánsz Itália legnagyobbjainak alkotásai, a Tiziano-freskók, a Michelangelo-szobrok, a kis barokk terek az elmaradhatatlan szökőkutakkal, és maga a hasonlíthatatlan itáliai táj alkotják a film képi anyagát.

Egy kis csapat időszó angol hölgy él Firenzében a 30-as évek derekán, akik a lényük legmélyéig angolok, akikben a tartás, az udvariasság, a jólneveltség nem pusztán formalitás. Ők a scorpioni — a skorpiók, akik megbotránkoznak a milliomos amerikai szépasszony, Elsa vadító különönségein, de egy ott-hontalan, félárva kisfiú, Luca nevelésében habozás nélkül részt vállalnak. Minden délután négy órakor együtt teáznak, kicsit civakodnak, kicsit pletykálnak, és alapvetően boldogan élnek. Ez leginkább abban nyilvánul

meg, hogy nem bántó, nem sértő, de megbonthatatlannul magabiztos harmóniával néznek szembe minden eseménnyel. S erre nagy szükségük is van, hiszen a háttérben forrong a világ, készülődik a Nagy Háború. A kedves, senkinek sem ártó asszonyok egyszer csak ellenségekké válnak Firenzében, s minden diplomáciai fortély ellenére — egyikük a volt brit nagykövet özvegye — háziőrizetbe kerülnek. Ám itt is angol ladyk maradnak, végig, még akkor is, amikor a náci tiszt a háború utolsó perceiben fel akarja robbantani a Dómot, és ők életük kockáztatásával, de megakadályozzák ezt.

Az események nem sodornak örülten minket, mint egy bűnügyi történetben, nem borzongunk, mint egy pszicho-thrillerben. Mégsem unatkozunk egy percig sem: a sokatmondó arckifejezések, a mindent eláruló testtartások — mozdulatok, és az elgondolkodtató kijelentések, amelyeknek súlya van, ott maradnak a levegőben. Minden a fő dologról, a leglényesebből szól: hogyan kell, hogyan lehet helyesen szeretni ma, még akkor is, ha az igazi, a reneszánsz teljesség, a magától értetődő harmónia nekünk már nem adatott meg, csak ez az ezredvégi zűrzavar. Arról szól, hogy igenis lehet helyesen szeretni, még ha nem is könnyű, csak — ahogy a kamasz Luca Shakespeare-t idézi — a főszabályt nem szabad elfelejteni: „Ne magadat szeresd”.

NÓGRÁDI CECÍLIA

GABULYA PÁL: KI VAGYOK ÉN, URAM?

Méltatlanul későn — 61 éves korában — jutott önálló kötethez Gabulya Pál, akit az irodalomban járatos olvasó eddig inkább mint műfordítót ismert. František Halas egyik legkiválóbb hazai tolmácsolója a korábbi lap- és antológia-közlések után saját verseivel ajándékozta meg a költészet barátait. A *Ki vagyok én, Uram* nem valamiféle hagyományos (útke-reső) első kötet, hanem összegző-elemző válogatás. A költő a sokat tapasztalt bölcs rezignációjával készíti el számvetését. Életének egyik meghatározó élménye édesapja korai elvesztése volt. „*Bátrabban lakta a világot / minden fiú, kinek az apja élt...*” — szakad föl belőle a csöndes fájdalom. Az apát 1944-ben vitték el 3 napos *malenykij robotra*. Sohasem tért vissza. Az akkor hatéves kisfiú számára csak az egykori szülői ház falán függő fénykép maradt emlékként...

Megkeseredett hangú versekből sejlenek fel a költő életpályájának további fontosabb állomásai. „...sorsunk bennünk lakik” — hir-

deti. Mégis büntudat marcangolja, hisz ön-maga a felelős, amiért nem futotta be a pályát, amire predesztinálva volt. Félszegen félreállt, hagyta, hogy megelőzzék a középszerből fölbukkanó „félíg-kész merészek”. „Én már sohasem leszek készen” — állapítja meg szelíd öngúnnal. De legalább megőrizte függetlenségét, nem csapódott székértáborokhoz („mestereimet megválogatom” — vallja), maradt, aki volt: tiszta hangú „örök tanítvány”.

Látszólag megnyugtató, hogy a számvetés, a mérlegvonás pillanatában az önmagát kereső költő elmondhatja: „Most már túl sokat tudok magamról”. Ám néha ez is teher.

Egyetlen pont, a szerelem, az angyali nő jelenléte enyhíti fájdalmát. Ő jelenti az igazi kapaszkodót, az élet tengelyét, aki értelmet adott a „barna bőrű éjszakák”-nak. Érte, vele, miatta érdemes élni, vállalni a testi gyötrelmeket, még akkor is, ha az otthonához kötött beteg heves vágyakozása olykor csalódásba torkoll: „odalenn dörren a vasajtó / aztán semmi / másnak jött haza a felesége”.

Gabulya Pál átélte 20. századi történelmünk nagy sorsfordulóit. A változásokról keserű iróniával ekként emlékezik: „Ma már el lehet temetni Polüneikészt, / csupán megcsirátni nem szabad”. (Nyíregyháza, 1999)

OLÁH ANDRÁS

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS: SZLOVENSZKÓI HELIKON

Aligha vitatja bárki is, hogy a 20. századi magyarság egyik legsúlyosabb megpróbáltatását a trianoni békediktátum okozta. Bár ügyes propagandával el lehetett és lehet hitetni a kis népek iránt meglehetősen közömbös magatartást tanúsítókkal, hogy ilyesmit állítani nacionalista kilengés, valójában azonban a tények tények maradnak, akármekkora média- és diplomáciai hadjáratokkal kendőzik el is őket. Napjainkban, amikor a magyar kisebbségek jogait — amelyeket nemzetközi egyezmények elvileg garantálnának — nyelvtörvénnyel korlátozzák emitt, rétestésztaként nyújtott egyetemalapítási komédiával amott. Ismét másutt a magyarság mindennapi kenyerere sem adatik meg, minden olyan szónak és mondatnak súlya van, amelybe a többség bárhol és bármikor belezuhanhat, mint ahogy Európában hol itt, hol amott fogságba is esik, s ilyenkor véres háborúk is kirobbanhatnak, amelyek — a jelek erre utalnak — csak nemzedékekkel később zárulnak békét ígérő kézfogással. Aligha véletlen, hogy Mezey László

Miklós, aki *Szlovenszkói Helikon* című tanulmánykötetében a Csehszlovákiához került magyarok kulturális „ébredésével” foglalkozik, nemcsak egy irodalom, hanem egy nemzedék születéséről is ír. Mert a felejtéshez és az új strukturák megteremtéséhez valóban nemzedéknyi időnek kell eltelnie, s az új generációnak kell kidolgoznia azt a kulturális modellt, amelynek révén megőrizheti önmagát és sajátosan értelmezett európaiságát.

Ebben a folyamatban óriási akadályt képeznek az önjelöltek és a dilettánsok. Bármelyik kisebbség kulturális életét tekintjük át, mindenütt megjelennek, s hosszú tisztulási folyamat végén veti ki őket az értéktéremtők és -őrök felelős tábora. Kihullásukban szerepe lehet az új nemzedéknek — Szlovenszko-ban ígéretes és agilis ifjúsági mozgalmak szerveződtek elsősorban a cserkészlet égisze alatt —, amely sokszor választ ösztönző mintákat. (Az itteniekre Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső hatott. Egyébként nem érdektelen feltárni az Ady-hatás különféle elemeit a Kárpát-medencei államokban kisebbségbe szorult magyarság körében. Életműve más jellemzőit emelték ki az erdélyiek s megint másokat a szlovenszkóiak.) Igaz, gyakran homályosítja élelétüket felfokozott messianizmusba hajló küldetéstudatuk, de rendszerint a józan belátás, a történelmi realitásokkal bölcs mérséklettel számot vető magatartás kerekedik felül, s ez leginkább segítheti a többség és kisebbség egymásra találását, olyan erkölcsi szemlélet kialakulását, amely Mécs László *Hajnali harangszó* című kötetének jó néhány versét jellemezte.

Folyamatot ábrázol, de égetően időszerű kérdéseket is felvet Mezey László Miklós kötetében. Sok hasonlóra volna szükség. (*Hungarvox Kiadó*, 1999)

RÓNAY LÁSZLÓ

BUJDOSÓ ÁGNES: MAGAMNAK DÚDOLOM

Különleges jelenség irodalmunkban Bujdosó Ágnes munkássága. Ha a recenzens, nem lévén irodalmár, mégis vállalkozik rá, hogy e kötet kapcsán feltörő gondolatait közreadja, azért teszi ezt, mert ebből a kis könyvből valami olyasmi ragyog ki, ami egész hazai kultúránk és társadalmunk számára reménysugár lehet. Ferdinandy György fülszövege szerint szerzőnk versei „állomások századunk nyaktörő útjain, amelyeken mint tanító, pszichopedagógus, újságíró, anya, nagyanya és

dédanya vándorolt keresztül”. E kötet lapjain a természetes és tiszta katolikus hit, a Benedek Elek szellemi örökségén nőtt erkölcsi igényesség és tiszta magyarság, a formájában és gondolatiságában ízesen erdélyies kulturált-ság szerves egységet alkot.

Valóban egy egész évszázad tükre ez a kötet. Minden lapja megbékélésre, szintézisre, egyszerű, józan, kulturált tisztességre tanít. A kilencvenes évek elejéről szinte követelő stílusban halljuk? „Ne ellenséged — versenytársad legyen hazád minden fia! Kinek-kinek tettéért s időért magának kell helytállnia!” De a legutóbbi években Radnóti nyomán felelős optimizmussal ezt is vallja a szerző: „Oly korban élek — mondom én, a harmadik évezred lázas titkokat rejtő küszöbén, mikor a lassan serkenő hit a homályban kaput keres”. Az újjászületés, a hitben, tisztességben magára találó közösség reménye zárja gondolatilag ezt a hosszú történelmi időt átívelő kötetet.

A nagyvilág hányattatásai között jóleső otthonossággal jelenik meg az élet emberibb arca, a szerelem, az anyaság, a gyermekek születésének és nevelésének élménye, a felnőtt gyerekekért való aggodalom, az unokák, a régi barátság, csalódások s válások keserűsége, a magunkra találás békéje. És mindenütt újra és újra, más és más alakban az őszinte hit, az élet tisztessége iránti elkötelezettség, egy porcikáira széthullani látszó világban a belülről irányított ember magabiztos rendje. Olyan világ ez, amely, ha sok kortársunkban él, görcsök, acsarkodások, érték és irány nélküli önzések ellenére is van okunk az optimizmusra. (*Elektra Kiadóház*, 1999)

ERDŐ PÉTER

KÖTELES PÁL: LELKEK FÉLÁRNYÉKBAN (Történelmi esszék)

Köteles Pál, az Erdélyből 1977-ben Magyarországra áttelepült író a barátom volt. Közös felelősség és közös munka kötött hozzá az úgynevezett rendszerváltás esztendeiben: az Erdélyi Magyarság című negyedéves folyóirat meg-alapítása és gondozása, akkor ezen a fórumon nyilvánultak meg az Erdélyben élő magyarok érdekei. Köteles ezen a szerkesztő munkáján túl is Erdélynek szentelte egész életét: regényeivel (*Búcsú Erdélytől*, *Hotel Kárpátia*, *Balkánkeringő*), tanulmányaival és publicisztikai munkásságával arra törekedett, hogy bemutassa az erdélyi magyarok történelmi megpróbáltatásait és valamilyen demokratikus megoldást találjon rájuk. Váratlanul távozott el az élők sorából, túlságosan

is megterhelt szíve (Romániában 1950 és 1953 között börtönben tartották) nem viselte el azokat a csalódásokat, amelyeket a rendszerváltozás után kialakult politikai életben meg kellett érnie.

A *Lelkek félárnyékban* című kötet, amely életműsorozatának harmadik köteteként jelent meg, történelmi esszéit gyűjti egybe Filep Tamás Gusztáv szorgalmas munkája nyomán (különösen példamutatók a kötethez mellékelt szerkesztői jegyzetek!). Ezeknek a tanulmányoknak a középpontjában is Erdély múltja és jelene áll. Köteles három nagy történelmi portréban: Fráter György, Bocskai István és Bethlen Gábor politikai arcképének megrajzolásában idézi fel a jellegzetesen erdélyi közéleti hagyományokat, mindeneke előtt az erdélyi realpolitika tradícióját, alapos elemzést ad a két világháború közötti „erdélyi gondolat” (a transzszilvanizmus) kialakulásáról, úttörő jellegű tanulmányban foglalja össze Teleki Pál miniszterelnök nemzetiségpolitikai elképzeléseit, és személyes érzelmektől sem mentes vitairatban érvel az erdélyi magyarság önrendelkezésének, autonómiájának gondolata mellett. Köteles Pál igen határozott álláspontot foglalt el az erdélyi magyarság védelmében, ezt mutatta Ion Lancranjan sovínisza pamfletjére adott válasza, amely annak idején (1982-ben) igen sokak figyelmével és egyetértésével találkozott, a magyar-román kiengesztelődés és együttműködés eszméjének ugyanakkor elkötelezett szószólója volt, ezt igazolják például a magyar-román kapcsolatokkal foglalkozó tanulmányai.

Köteles Pál mindig határozott véleményét képviselt, és nézeteit őszintén tárta a nyilvánosság elé, következőképp nemegyszer kellett a hatalom nehezételét érzékelnie, például Lancranjan cikke következtében is. Tanulmányainak gyűjteménye ezért nemcsak Erdély történetének több mozzanatáról ad hiteles képet, hanem egy független és bátor szellemmel is megismerteti a mai olvasót. (Nóran Könyvkiadó, 1999)

POMOGÁTS BÉLA

HÁY JÁNOS: XANADU

Háy János új regénye rendkívül egyszerű történetre épül: a 15. század utolsó évtizedében egy gazdag, tengereket járó velencei kereskedőt felesége vagyonuk végeérhetetlen gyarapításába hajszo, ám a rideg aranynak szívét keményítő nehezéke mind jobban elhidegíti őket egymástól. A férfi boldogtalanságára egy

piránói lány szerelmében keres gyógyírt, de az irigység szülte szöbeszéd — hiába írja ki palotája homlokzatára: „Hadd beszéljenek” — beárnyékolja beteljesülni látszó boldogságukat, majd ahhoz vezet, hogy a velencei féltékenységeben leszúrja (valószínűleg hű) szerelmét. E szinte szegényesen kopár, mind a szereplőket és viszonyait, mind a helyszíneket, mind a kort tekintve vázaltszerű történet (avagy közhelyes szerelmi tragédia) nem is érdekes önmagában. Annál is inkább a néha durva, csaknem trágár regiszterekig süllyedő, másutt rafinált intellektualitással kimódolt ironia és komikum változatainak üdítően széles színképe.

A történetészövés mesére emlékeztető egyszerűségét a hanghordozás karneváli gazdagsága mellett a cselekménybe ékelt rövid elbeszélések, álmok, mesék és mítoszok sokszínű láncolata ellensúlyozza. A földön és vízen játszódó eseményeken túl a gyerekesen szeszélyes és mítikusan szenilis Úr, valamint sután csetlő-botló angyalai is gyakorta belekeverednek a történet szálaiba. Az égi világ látószögéből pedig ezer év annyi, mint egy nap, a sok apró elbeszélés-töredék egymásra vetül, mintha egyetlen történet tükörképeit látnánk — a rövid részletek nem is annyira regényszerűen, mint inkább a líraiság benyomását keltve, egymás metaforáiként kapcsolódnak össze. A *Xanadu* végül is éppúgy a boldogság keresése és elérhetetlensége köré épül, mint Háy előző regénye, a *Dzsigerdilen* (1966). Am a két kötet rendkívüli hasonlósága ellenére míg a *Dzsigerdilen* ellentmondásosságában is igen jelentős, kivételesen érdekfeszítő alkotás, addig az új regény „letisztultabb”, áttetszőbb poétikája és kiegyensúlyozottabb szövegalkatási módja dacára talán kevésbé szólítja meg olvasóit.

A történet felismerendő tükörjátéknak „eredete” a mitikus ősidőkbe vezet, mikor az egyik angyal, Marlon, beleszeret Marionba, egy (tündér)lányba, de az Úr elszakította őket egymástól: „Marlon azóta bolyong ezen a világon, hol angyal, hol ember képeben, hogy megtalálja az elveszett lányt, akinek lelkét elbújtatta az Úr az emberek között.” Így tesz kudarcra ítélt kísérletet Marco, a velencei kereskedő is, hogy piránói házát boldogsága színterévé alakítsa, hasonlóan ahhoz, ahogy Kubla kán épített tündérpalotát Xanaduban — Coleridge versét idézve: „In Xanadu did Kubla Khan / A stately pleasure-dome decree”. (Palatinus, 1999)

BENGI LÁSZLÓ

SOMMAIRE

JOSEPH RATZINGER:	Le bœuf et l'âne à la crèche
LAJOS DOLHAI:	L'Incarnation dans l'histoire
LÁSZLÓ HAVAS:	Le calendrier chrétien et Rome
ISTVÁN JELENITS:	Pensées actuelles sur l'éducation morale
CSABA LÁSZLÓ GÁSPÁR:	La philosophie à l'école
■	In memoriam Gellért Békés

INHALT

JOSEPH RATZINGER:	Ochs und Esel an der Krippe
LAJOS DOLHAI:	Inkarnation in der Geschichte
LÁSZLÓ HAVAS:	Christliche Zeitrechnung und Rom
ISTVÁN JELENITS:	Zeitgemässe Überlegungen zur Moralerziehung
CSABA LÁSZLÓ GÁSPÁR:	Philosophie in der Schule
■	In memoriam Gellért Békés

CONTENTS

JOSEPH RATZINGER:	The ox and the donkey at the manger
LAJOS DOLHAI:	Incarnation in history
LÁSZLÓ HAVAS:	The Christian calendar and Rome
ISTVÁN JELENITS:	Contemporary ideas about moral education
CSABA LÁSZLÓ GÁSPÁR:	Philosophy at school
■	In memoriam Gellért Békés

Főzerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: **BÉKÉS GELLÉRT**, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, NAGY ENDRE,

POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Alap

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás:

Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII.

ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft.

Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.)

vezetett 1971941404 sz. számláján. Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznemév

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

RÓNAY GYÖRGY	A kereszt igazsága
GIL JUNGER	10 dolog, amit utálok benned
■	Szemere Bertalan leveleskönyve
THOMAS WATSON	A bűnbánat
FRANCO ZEFFIRELLI-	
BAIRD WALLACE	Tea Mussolinivel
GABULYA PÁL	Ki vagyok én, Uram?
MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS	Szlovenszkói Helikon
BUJDOSÓ ÁGNES	Magamnak dúdolom
KÖTELES PÁL	Lelkek félárnyékban
HÁY JÁNOS	Xanadu
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Bengi László, Buda Attila, Erdő Péter, Haraszi Attila, Nagy Mária, Nógrádi Cecília, Oláh András, Pomogáts Béla, és Rónay László

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 13. század
- Weöres Sándor ismeretlen versei
- Apokaliptika – vége vagy kezdete a világnak

ISSN 004260242-4

9 770042 602425